

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARHUS STIFTS
AARBØGER

IV

AARHUS STIFTS
AARBØGER

IV

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

IV

1911

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMXI

REDAKTIONSUDVALG:

Ejler Haugsted, Underbibliotekar, Formand.

Chr. Heilskov, Biblioteksassistent.

I. Henningsen, Handelsskoleforstander.

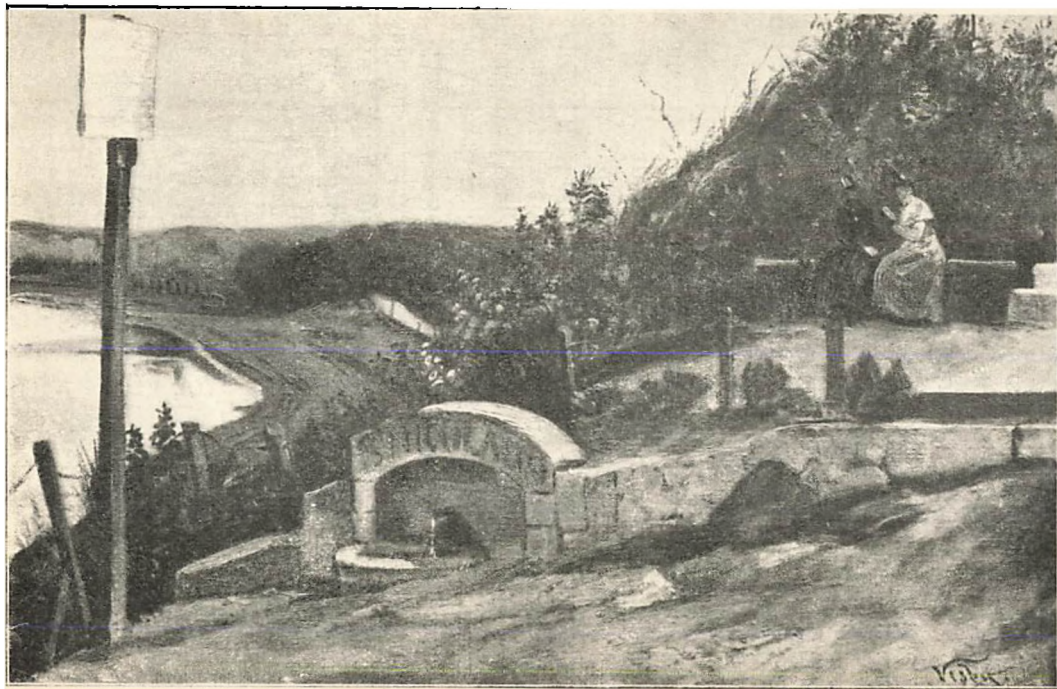
Om Jægergaarden i Aarhus og dens Omgivelser.

Af Peter Holm.

I Aaret 1910 mistede Aarhus en af sine ældre, karakteristiske Bygninger: Jægergaarden, og kun Navnet „Jægergaardsvej“ vil minde Eftertiden om Gaardens Eksistens.

Endnu i Begyndelsen af Firserne laa Jægergaarden med et Skær af Herlighed over sig. Paulskirken var ikke opført, og Bebyggelsen syd for Jægergaardsvej var rent forsvindende. At komme til Aarhus ad Hadsherredsvejen var for blot en Menneskealder siden noget helt andet end nu.

Naar man havde passeret Kroen „Frederikshøj“ og under Turen ned ad Bakken havde glædet sig ved Udsigten over Bugten, havde man lidt efter ingen Skov paa begge Sider af Vejen. Til venstre, inde imellem Frihedens Træer, kunde man undertiden se Røg stige op fra Kæmpehøjens Top, thi i Hulheden deroppe var det, under Iagttagelse af fornøden Forsigtighed, tilladt at varme Vand „paa Maskine“. Til højre gik Træerne helt ud til Vandet, og her var „Salamanderdammen“, hvis Plante- og Dyreverden havde været et sandt Eldorado for mangen en Dreng i „den videnskabelige Realskole“, i Dynkarken, og som endnu var særdeles lønnende, især i entomologisk Henseende.

St. Nikolaj Kilde for en Menneskealder siden.

Efter Maleri af F. Vlasby.

Efter at Skoven var passeret, var der til venstre over Engen en lang Sideallé, der førte op til den egentlige Marselisborg Allé og Indkorselen til Gaarden. Een eneste majestætisk Poppel er endnu tilbage fra den Allé. I 1909 lod Professor Rosen Træet staa og ved dets Fod er oprejst en mægtig Natursten, der vist skal bære en Indskrift til Minde om Landsudstillingen.

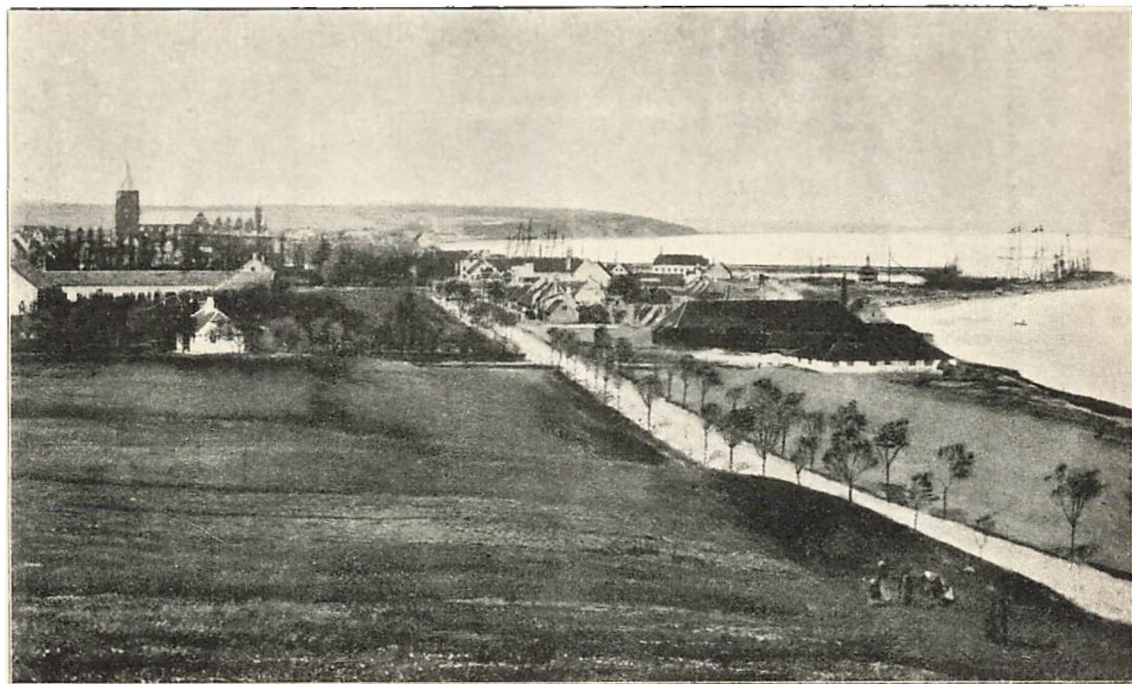
Hadsherredsvejen gik for i Bakke, Dal, og de græsklædte Skrænter ned mod Havel var Tumbleplads for Børn, Faar og Geder. Eet Sted var især meget yndet, og det var som Oasen i Ørkenen: St. Nikolaj Kilde. Hvor var den ejendommelig! Midtvejs oppe paa den grønne Skrænt stod en portlignende Mur af Granitkvadre, vist ikke over halvanden Alen høj, og fra et Rør i Muren løb det krystalklare, kolde Vand ned i en gammel romansk Døbefont. Det berømte Vallfartssted var altsaa den Gang endnu ret uberørt, og man kunde saa levende forestille sig, hvorledes de Syge Sommernatten igennem laa der paa Skrænterne og venlede Helbredelse. Medens deres Blik gled ud over Havel, og medens det lysnede mod Øst, haabede og bad de inderligt, at et nyt og sundt Liv maatte begynde for dem med den kommende Dag. Der lever da ogsaa endnu i Aarhus gamle Borgere, der fra deres Ungdom mindes, hvorledes Syge fra hele Jylland kom til den hellige Kilde St. Hans Aften.

Der blev anlagt en kon lille Beplantning om Kilden, og Valborg Aften, naar Blussene tindrede og blinkede hele Bugten rundt, var Skrænterne omkring Kilden Samlingsstedet for Ungdommen i Aarhus, men da den bugtede, smalle Hadsherredsvej blev til

den lige og brede Strandvej, syntes St. Nikolaj Kildes Dage at være talte. Kvaderstenene fra den lille Mur væltedes ned i Strandkanten, og den romanske Døbefont blev Tjærebeholder paa en af Kommunens Materialpladser (hvorfra en energisk Arkitekt dog har bortført den og hensat den i Aarhus Museum). Kildevældet brød imidlertid igennem den nye Vej og blev nu Genstand for kommunal Omsorg. Fjenderne, d. v. s. Vejbyggerne, havde St. Nikolajs Kilde kunnet overvinde, men Vorherre hjælpe Kilden mod dens Venner! Nu har den Cement- og Stenmur og Jernrørgelænder, og Vandet — det eneste ikke-kommunale ved den — kommer ud gennem et grufuldt, ordinært, støbt Løvehoved (made in Germany, Katalog Nr. 3184, gez. gesch. Dussinpris 15 Rmk.). Hvorfor har vi her i Landet en høj Direktion til vore Minders Bevaring, naar den ikke skal raadsporges med Hensyn til den passende Fredning af en gammel, hellig Kilde, og var det ikke en Opgave for „Historisk Samfund for Aarhus Stift“ i venskabeligt Samarbejde med Byraadets Forskønnelsesudvalg at raade Bod paa det skete?

Efter Kilden kom Reberbanen og den gamle Sømfabrik, der nu var Rebslagerens Bolig, og paa den modsatte Side af Vejen hævede sig den mægtige „Wallensteins Skanse“, der mellem sine favnende Bastioner (eller Rester af saadanne) gemte den i Svejsterstil byggede Chokoladefabrik „Elvirasminder“ (der oprindeligt var anlagt som „Svovlstikkefabrik“ af en Arkitekt Langeland-Mathiesen). Bygningsstilen var ikke ueffent valgt, thi oppe over Husets Tag knejsede Skansens stejle, uregelmæssige Kam,

Udsigt fra Wallensteins Skanse. Efter Fotograf af A. Fritz. (1863.)
Til venstre i Forgr. „Jægerhuset“. Jægergaarden er skjult bag Træerne. Til højre Kalkværket og Rødehuset.

og et Par „gemseliggende“ Geder tegnede sig næsten altid mod Himlen.

Nu var man ved Byen. En Vej førte op til venstre, og der laa „Jægergaarden“ som en fin gammel Herregaard med en herlig gammel Have skraanende ned til Hadsherredsvejen og skilt fra denne og Jægergaardsvej ved et mægtigt Stendige.

Et Stykke oppe ad Jægergaardsvej, lige for Marselisborg Allé, var den Gang en bred Allé med gamle Træer. Den førte lige fra Jægergaarden ud til Marselisborg, og paa det østlige Hjørne af Alléen og Jægergaardsvej laa det lille „Jægerhus“, der senere skal omtales. For Fodgængere fra Marselisborg havde Alléen en Fortsættelse i „Kirkestien“, der gik Vest om Jægergaarden og førte ned over Jernbaneterrænet og Gartner Ehlers' Ejendom „Sølvkjær“ til Fredensgade.

Neden for Jægergaarden blev Hadsherredsvej til „Spanien“ (Navnet stammer fra de i 1808 indkvarterede Spanioler), og neden for var „Grønland“, hvor Trankogeriet havde været i den Tid, Briggen „Thetis“ (der efter Sigende var kapret fra Englænderne i 1807) drev Hvalfangst. Jægergaardens Genbo mod Øst var det gamle Ridehus, der nu er flyttet ud bag Rytterkasernen. Et Dige mellem Ridehuset og Kalkværket angav Bygrænsen. Mellem Kalkværket og Sømfabrikken, altsaa paa Marselisborgs Jord, laa den gamle Ridebane, paa hvis Areal nu Slagtehuset er opført.

Jægergaardens Historie.

Hvad jeg ser mig i Stand til at meddele, er sammenarbejdet af de Oplysninger, der med stor Elsk-

værdighed er tilstillet mig, og jeg foretrækker her med Tak at nævne mine Hjemmelsmænd fremfor at splitte Sammenhængen ved Citater og Noter. Fra fhv. Maskindirektør Busse har jeg Hovedtrækkene af Ejendommens Historie, fra Professor Rasmus Nielsen (Forf. af „Fra det gamle Aarhus“ og „Aarhus i Fyrreerne“) Erindringerne om Kammerherre Rosenorn, fra Distriktsforstander Rasmus Malling og Proprietær S. L. V. la Cour, Skjærso, Oplysningerne om deres Slægts Forbindelse med Jægergaarden og yderligere, supplerende Meddelelser fra Borgere i Aarhus: Sejlmager Holm, Værkmester Mogensen, Købmand Wilhelmsen o. fl.

Hvor den i 1910 nedrevne Jægergaard laa, boede i det 18de Aarhundrede Marselisborgs Jæger, deraf Navnet. Denne Mand havde et Slags Værtshus eller Kro, hvor han især husede de Folk, der kom fra Samsø og Tunø med Kreaturer, som skulde føres til Marsken. Ved Mindegades Port skulde der (Egesom ved de andre Porte) betales Accise, og Samsingerne og Tunøboerne fandt derfor paa at sejle Kreaturerne hertil og lade dem vade eller svømme ind til Jægergaardens Strand. Derved slap man baade for Havnepenge og Accise, og Kreaturerne stod saa opstaldede hos Jægeren, indtil der blev en hel „Drift“ ud af det, og Turen gik da videre til Marsken, hvor Kvæget blev fedet.

Der skal i de Tider have været Kegløbane i Haven, og dette synes at bekræftes af de mange Fund af Smaamønter fra Christian den Syvendes og Frederik den Sjettes Tid, der netop er gjort der.

Byfoged Nielsen i Aarhus (1836-1853), der var en særdeles anset og dygtig Mand, stammede fra

Eglved og var som Bondedreng kommen til Aarhus, hvor han blev uddannet til Jurist. Efter Kielerfreden kom en Broder til Kammerherre Treschow hertil og blev Herredsfoged i Hads- og Ning Herreder paa det Vilkaar, at han lod Embedet styre af en dertil skikket yngre Person, og Personen blev den 25aarige Nielsen. Han blev tillige Godsforvalter paa Marselisborg, der ejedes af Russeren Gersdorff, og kom

Prokurator, Godsejer Ingerslev, $\frac{1}{2}$ 1864.
Efter Fotografi tilh.
Stiftsprovstinde Lindhardt.

fremdeles til paa samme Maade at bestyre Aakær, Rath'ousdal og Gyllingnæs. Gersdorff vilde sælge Marselisborg til Nielsen, men denne foretrak at købe Godset ved offentlig Auktion. Det var i Aaret 1833, men den Dag, da Auktionen skulde finde Sted, døde Nielsens Hustru tidlig om Morgenen, og han gik da hen til sin gamle Ven, Prokurator Ingerslev Minister L's Fader og anbefalede ham at købe Marselisborg, da det vilde være en god Handel. Det gjorde Ingerslev, og 1828 opførte han den nu nedrevne Jægergaard.

Maaske har Ingerslev opført Jægergaarden som Amtsgaard, i hvert Fald er Kammerherre, Stiftamtmand Rosenørn en af de første Beboere. Kammerherren var den Gang en gammel Mand, lille og med rødt, krøllet Haar. Han var stærkt fregnet og saare livlig. En stor Jæger var han tillige, og han optraadte ofte i rød Uniform og med trekantet Hat. Hver

Maaske har Ingerslev opført Jægergaarden som Amtsgaard, i hvert Fald er Kammerherre, Stiftamtmand Rosenørn en af de første Beboere. Kammerherren var den Gang en gammel Mand, lille og med rødt, krøllet Haar. Han var stærkt fregnet og saare livlig. En stor Jæger var han tillige, og han optraadte ofte i rød Uniform og med trekantet Hat. Hver

Morgen tidlig hele Aaret rundt -- for han i Uldtrøje og Underbukser ud i Haven, og i Spidsen for sine Søner travede han da rundt flere Gange. Ofte saa Aarhus Borgere ham om Vinteren holde sit Indtog i Staden staaende bag paa Kanen. Da kom han for at hente gode Venner ud til Jægergaarden, og ved saadanne Lejligheder havde han jydskede, hvide Uldstrømper trukne over Støvler og Benklæder højt op over Knæene.

Der var ret hyggeligt inden Døre paa Jægergaarden, skønt Møbementet var „spartansk“ Empire, overvejende af Birketræ. Kammerherreinden, der var født Wormskjold, var en rar gammel Kone. Hendes Haar var omhyggelig opsat med fem Bukler til den ene Side og tre til den anden, og hun gik altid i Silke.

Af Børnene var flere svagelige, og de tre yngste var helt aandssvage Stakler. Man sagde, at Aarsagen laa deri, at Ægtefællerne var for nært beslegtede. I de Tider forstod man sig ikke paa den rette Pleje af saadanne Væsner, og de holdtes indespærrede i et Rum i Jægergaardens høje Kælder. Professor Nielsen har som Barn set dem, og han og hans Barnepige blev lige forskrækkede. Klæderne hang i Laser om de tre Skabninger, og de var frygtelig forpjukkede og smudsige.

Kammerherre Rosenørn, der var meget afholdt, tog sin Afsked 1815 og flyttede til Nørholm ved Varde. Hans Datter Sline blev gift med Rosenørn-Teilman og bragte denne Nørholm.

Derefter beboedes Jægergaarden af Købmand Andreas Malling fra Mindegade. Hans Broder, Købmand Niels Malling i Dynkarken, ejede Marken

lige ud til Jægergaarden, hvilket Terræn nu forlængst har været indtaget af Statsbanernes Gods-Afdeling. Da Andreas Malling snart blev ked af at bo „saa langt uden for Byen“, flyttede han tilbage til Mindegade, og Jægergaarden gik over til La Cour fra Skjærsø. La Cours boede paa Jægergaarden i fire Aar, fra 1818 til Maj 1852, og det fortælles, at de i Krigens Tid ligesom saa mange andre

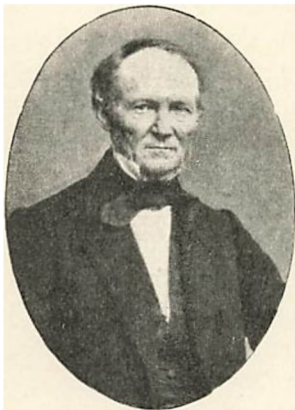

*Købmand Andreas Malling og Hustru Line Malling, f. Gaarn.
Efter Fotografii tllh. Distriktsforst. Rasmus Malling, København.*

nedgravede deres Sølvløj i Haven — men la Cours plantede Levkøjer ovenpaa! Hr. N. la Cour, Proprietær J. L. V. la Cours ældre Broder, mindes endnu fra den Tid Olaf Ryes March gennem Aarhus. Da Tyskerne kom, blev der opført Barrikader ved Frederiksport og Mindeport, og ude fra Bugten sendte Hekla og to Kanonbaade Kugler og Granater ind over Terrænet omkring Jægergaarden. Ude paa Vejen sprang en 3—4 Stykker, og Jord og Sten slyngedes til alle Sider. Inde i Hovedbygningen blev Vinduerne

tilstoppede med Dynen, og de danske Soldater tog Dækning bag Havens Stendige, men forsvandt iøvrigt straks, da Tyskerne nærmede sig. Da Kampen stod ved Fredericia, kunde la Cours Sønner høre Kanontordenen ved at lægge Øret til Jorden i Jægergaardens Have.

Efter Krigen solgte la Cour Ejendommen til Major Wichfeldt, der ogsaa boede der, og i 1859 blev

Proprietær la Cour og Hustru.

Efter Fotograf tilh. Proprietær J. la Cour, Skjærsø.

Jægergaarden købt af Proprietær og Fabrikejer Mads Pagh Bruun fra Viborg, senere Etatsraad, kongevalgt Landstingsmand og Formand for Landstinget.

Jægergaarden omfattede da et Areal paa 28 Tdr. Land (den største Part af det nuværende Frederikshjerg), og det var Bruuns Mening at opføre en Klædefabrik ved Gaarden. En stor Bygning blev ogsaa opført, men saa bestemte han sig for at lade det blive en Sukkerfabrik. Da det imidlertid viste

sig altfor vanskeligt at skaffe den fornødne Mængde Vand, maatte ogsaa den Plan opgives, og i mange Aar anvendtes Bygningen som Kaserne. Der lever mange Mænd rundt omkring i Danmark, der fra deres Soldatertid i Aarhus mindes „Sukkerhuset“ med en Følelse af Uhygge. Bygningen var ikke særlig stærkt opført, og i stærk Storm fandt man, at det var livsfarligt at være indenfor. Huset staar ikke desto mindre den Dag i Dag,

men er nu sammenbygget med „Aarhus Oliemølle“, der benytter det som Pakhus. Det vender ud mod Brammersgade.

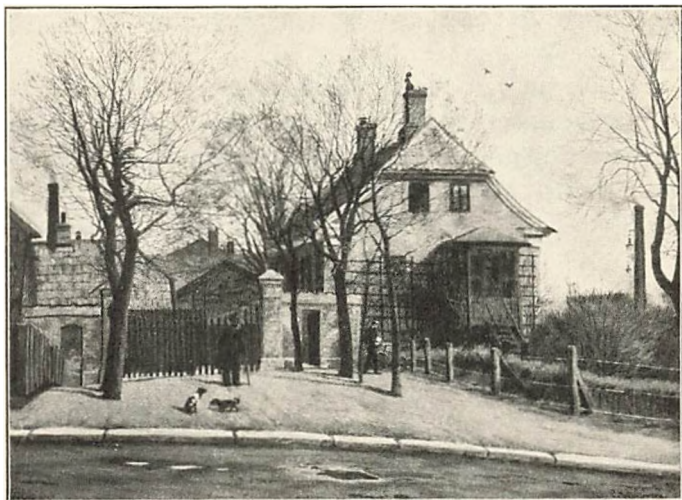
I Aarene 1882 og 84 indkøbte Statsbanerne Jægergaarden med dens daværende Tilliggende, men Ejerinden, Etatsraadinde Bruun blev boende paa Jægergaarden. Da hendes Lejemaal udløb i 1885, blev Boligen og Haven udlejet til daværende

Etatsraad M. P. Bruun.
Efter Fotograf
tilh. Oberstinde Dalgus.

Overmaskinmester Busse. Da denne i 1892 overtog Embedet som Maskinchef og flyttede til København, blev Jægergaarden taget i Brug som Kontor og Bolig for Maskinafdelingens Regnskabsfører i Aarhus, fra 1892–94 for Regnskabsfører Gotzsche, nu Banebestyrer i Struer, og fra 1894–97 for Regnskabsfører Floor, nu Maskindirektør i København. Fra 1897 blev alle Jægergaardens Rum benyttede til Kontorer, og Mangel paa Plads har nu i 1910 ført til Opførelse af en stor, tidssvarende Kontorbygning paa Jægergaards-

toften, hvorefter den gamle, kønne Empiregaard er bleven nedrevet. Dens Indre frembød kun lidet af Interesse, dertil var der i Aarenes Løb foretaget for mange Forandringer: men skønt Haven var borte, og store Maskinværksteder trængte sig tæt ind paa den, bevarede den dog til det sidste sit fornemme

Jægergaarden 1910. Efter Måleri af Milton Jensen.

Præg, og enhver, der saa Jægergaarden med Indkørselsporten for Enden af den lille Allé, det sorte, afvalmede Tag, de gule Mure med den kraftige, hvide Gesims, fik Indtrykket af en lille Herregaard, der uforvarende var kommen i upassende Selskab.

Som før omtalt, laa det saakaldte „Jægerhus“ lige over for Jægergaarden, paa Hjørnet af Marselisborgallé. Det var et Bindingsværkshus og maatte

kaldes en ren Idyl. En dejlig Have horte til Huset, og fra Udsigtspladsen i Havens Hjørne var der den skønneste Udsigt.

I Havens østlige Del byggede Justitsraad (senere Generaldirektør) Tegner sin Villa og i Halvfemserne blev Jægerhuset nedbrudt. I mange Aar beboedes det af Købmand Wilhelmsens Fader, der havde været Jæger paa Marselisborg og som senere havde Tilsyn med Gruskørsten fra Skansen.

I 50'erne var det en Kurvemager Wiingaard, der var Jægerhusets Beboer. Han lejede den egentlige Beboelseslejlighed ud til Sommergæster, og det vides, at den kendte, ret originale Grevinde Frøder fra Studsgade i det mindste boede der een Sommer.

Paa Jagt efter Brændevinstøj.

Af Jakob Lykke.

Hvor længe Brændevinen har været kendt her i Landet, er der ingen, der véd saa nøje. Men da den i Løbet af 16. og 17. Aarh. lidt efter lidt var bleven det almindelig anerkendte Universalmiddel, der, blandet eller ublandt, var godt for „Pokker og Poplesi, for onde Øjne og Hjærtensvø," som Henrik Smith siger, og man sæmtidig ved Brugen opdagede dens formentlige Velsmag, blev Efterspørgselen snart saa livlig, at Produktion og Forhandling ikke længere kunde besørges tilfredsstillende af Apothekerne: Folk lærte selv at brænde Brændevin og skaffede sig saaledes gennem henved 200 Aar en alt for let Adgang til et Drikkeri, hvis fordærvelige Følger vi endnu den Dag i Dag maa lide under.

Den enevældige Regering var dog ingenlunde til Sinds at lade Udviklingen i dette Stykke gaa sin skæve Gang. Drikkeriet var jo til Ødelæggelse baade for den enkelte og for Samfundet, og Brændevinstilvirkningen paa Landet i Særdeleshed et Indgreb i Købstædernes Rettigheder af meget større økonomisk Rækkevidde, end man egentlig tænker sig.

Begge disse Sider af Sagen fandt da ogsaa et tydeligt Udtryk i Forordn. af 4. Juni 1689 om unyt-

tigt Krohold samt Destillørpanders og Brændevins-
hattes Afskaffelse paa Landet.

Men hvad kunde det nytte? Ogsaa for Bønderne var Spørgsmaalet dobbeltsidigt. Drikkelysten, som ikke mindskedes ved det øgede Tryk af Landmiliti og Slavnsbaand, kom til at samvirke med land-
økonomiske Vanskeligheder, navnlig de elendige Kornpriser, som naturligtvis til Dels skyldtes den daarlige Kvalitet. At brænde Kornet til Brændevin og bagefter fodre Svinene med Affaldet maatte, som Tiderne var, synes god Økonomi.

Følgelig blev Brændevinsbrænderiet Genstand for en haardnakket hundredaarig Kamp mellem Bønder og Borgere, de sidste støttede af Øvrigheden i Henhold til Loven, men ikke derfor sikre paa Sejren.

Af og til maatte Forbudsforordningen fornyes og indskærpes, og 1757 fandt man det nødvendigt at sætte Straf for dem, som maatte gøre Modstand mod den lovmæssige Inkquisition angaaende Brændevinstøj. En halv Snes Aar senere besluttede man forsøgsvis at bortforpagte Retten til Brændevinsbrænden, dog at civile og militære Betjente, Proprietærer, Forpagtere, Præster og Degne maatte tilvirke, hvad de selv brugte. Men allerede d. 2. Sept. 1773 ophæves Forpagtningssystemet, da hverken dette eller de tidligere Anordninger „har hæmmet den utiladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelig Misbrug af overflødig Brændevinsdrik, men samme har tværtimod taget Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de kongelige Konsumtionsintraders Forringelse og det almindeliges Skade.“

Regeringen røber hermed al sin enevældige Hjælpeløshed overfor Uvæsenet. Kampen om Bræn-

deriet blev en Guerilla, hvis enkelte Optrin, som de skildres i Retsprotokoller og af gamle Folk, ofte kaster et ejendommeligt Strejflys over Datidens Samfundsforhold.

Og skønt man jo naturligvis i Hovedsagen maa stille sig paa Øvrighedens Side, kan det ikke nægtes, at man ved at følge Bonden i hans Kamp mod Trykket ogsaa paa dette Omraade jævnligen med Glæde skimter de Sider af hans Karakter, som skulde betinge hans Udvikling til Selvstændighed og Dygtighed i nyere Tid.

Lejlighedsvis kunde det blive Livet om at gøre, — som det blev for den stakkels Peder Hansen fra Fulden, hvis sørgelige Historie staar at læse hos Hübertz¹⁾. En Bande „aftakkede Folk, liderlige Daglønnere og fordrukne Personer fra Aarhus drager d. 31. Marts 1735 paa Inkquisition i Fulden. De opoptræder i høj Grad hensynsløst overfor Beboerne. Hos Peder Hansen i Lille Fulden er der ingen hjemme. Men Fyrene bryder ind i Huset og borttager en Kedel, som mulig endda kun har været brugt til Ølbrygning. Følgen bliver, at en Skare harmfulde Bønder omsider sætter efter dem, væbnede med Plejle og Forke, indhenter dem i Marselisborg Skov og dræber en fhv. Vagtmester Helms. Saa kommer Peder Hansen i Fængsel, hvor han sidder i halvfjerde Aar, indtil han endelig — efter til ingen Nytte at have sendt Stiftamtmanden et rørende Brev — sammen med en Tjenestekarl, der ogsaa havde deltaget i Drabet, dømmes til at halshugges og lægges paa Stejle og Hjul.

¹⁾ „Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus“, III, S. 261—68.

Drab med paafølgende Henrettelser var dog naturligvis ingenlunde sædvanlige Resultater af Inkvisitionskampene. I Almindelighed kunde Inkvisitionerne vente at slippe med onde Ord, lejlighedsvis lidt Knubs i Tilgift, som Bønderne saa bag-efter sonede med en overkommelig Bøde foruden med Tabet af de eventuelt konfiskerede Redskaber.

Et Oprin af denne Slags er det, som her skal fortælles efter de samtidige Justitsprotokoller for Skanderborg By og for Vor og Nim Herreder.

Det var den 28. Marts 1771, at kgl. Strandkontrollør Anders Schmit selv femte rullede ud af Skanderborg for i Henhold til den før nævnte, nys udkomne Forordning af 2. Sept. 1773 at undersøge Egnen omkring Lundum. Hr. Jens Stilling, der formodentlig har været een af Byens talrige Brænderiejer¹⁾, var den, der havde planlagt Turen. Kontrolløren repræsenterede den lovlige Øvrighed paa By- og Birkefoged Dr. Munchebergs Vegne, og tre Mænd, Rasmus Sørensen, Espen Laursen og Jørgen Jensen, fulgte med som Vidner.

Der er langt fra Skanderborg til Lundum — vel en halvtredje Mil. Men et Stykke op paa Formiddagen holder de fem Inkvisitorer deres Indtog i den intetanende Landsby. Karlfolkene er i Marken, nogle for at maale Jord op, andre i Arbejde med Foraarspløjningen.

Gaardmand Anders Pedersen er ikke

¹⁾ Ved Aar 1800 skal Skanderborg have haft ca. 17 Brænderier. „Aarb. for Aarh. St.“ I, S. 45.

hjemme, men Gaardens Kvinder er just sysselsatte med — at brænde Brændevin. Pigen, Karen Christensdatter, staar i Bryggersel og lager Vare paa Sagerne. Hele Maskineriet med Kedel, Dæk, Hat og Piber¹⁾ er i fuld Gang, da — o ve! — de fem Herrer pludselig stikker Hovederne indenfor. Uforlovet bemægtiger de sig Hat og Dæk og bærer disse Ting ud i Vognen. Saa skynder de sig videre ud i Byen. Det gælder jo om, at ingen fra Anders Pedersens skal faa Tid til at advare andre eventuelle Indehavere af Brændevinstøj, før Inkquisitionen er over dem.

Om de Herrer alligevel har været for langsomme i Vendingen, saa Folk har faaet de efterstræbte Redskaber stukne til en Side, vides ikke. Ved Middagstid vender Patruljen i hvert Fald tilbage til Anders Pedersens med uforrettet Sag og fortsætter nu, hvor den slap før, med at brække Kedlen løs af Gruen.

Men ved det samme Lag kommer Bymændene og deres Karle hjem fra Marken med deres Spader, Stænger og Maalestokke. Og idet nu de fleste af dem for Nemheds Skyld vil skyde Genvej gennem en Smøge (et „Hul“) ved Anders Pedersens Gaard, bliver de opmærksomme paa Larmen inde i Bryggersel og standser for at se, hvad der er paa Færde. — Og saa viser det sig, at det er nogle vildfremmede Personer, der egenmægtigt vil bortføre en fraværende Mands lovlige Ejendele. Skulde en Skare voksne Mænd, oven i Købet ved et Tilfælde vel bevæbnede, tillade sligt?

---

¹⁾ En let tilgængelig Skildring af disse primitive Redskaber findes i H. F. Feilberg: „Dansk Bondeliv“ I, 2. Opl., S. 83 f.

Uden Tøven gaar de harmfulde Bønder Volds-mændene paa Klingen.

„Næppe havde vi“, fortæller Strandkontrolløren i den Klage, han samme Dag indsender til Regeringen, „faaet Kedelen taget af Gruben, førend vi befandt os omringede af Byens Folk, som, bevæbnede med Prygler og Spader, ikke alene med Gevalt fratog os Kedel, Hat og Dække, men endog truede og undsagde os, greb det ene Vidne, Jørgen Jensen, i Brystet, og uagtel jeg, Anders Schmit, foreviste dem min Fuldmagt fra Dr. Muncheberg, respekterede de den dog saa lidet, at de greb mig i Kjolen og udskældte os, brugende derhos saa fornærmelige og skammelige Ord ej alene imod Dr. Muncheberg og mig, men endog mod Deres Majestæt selv, som allerunderdanigst Ærlødhed for Deres Majestæts høje Person forbyder os at nævne. Deres Formastelse gik endog saa vidt, at de ej tillod os at retirere, men anholdt os, indtil Peder Møller af Lundum Mølle kom dertil og talte med dem. Dog forfulgte de os bevæbnet til Lundum Mølle, hvor de, ventelig betydede af Peder Møller om deres strafværdige Forhold, endelig lod os passere.“

Hr. Schmits Beretning trænger nu vistnok til Udfyldning fra anden Side, navnlig paa eet, i denne Forbindelse meget vigtigt, Punkt: Forevisningen af Øvrighedens Fuldmagt. Schmit siger kortelig, at han præsenterede Fuldmagten, men at den ikke blev respekteret.

Men ved Forhøret oplystes det rigtignok, at da de tililende første Gang forlangte „Bevis“, blev det ikke efterkommet. Først da de uheldige Inkvirenter var

komne til Vogns, fandt Kontrolløren Anledning til at oplæse Byfogdens Skrivelse.

Hvem indestod imidlertid for, at Skrivelsen var ægte, eller at Fyren i Vognen læste, hvad der virkelig stod? Bønderne forlangte at se Dokumentet. Den gamle Smed, Jens Olesen, satte sine Brillor paa og søgte at læse det højt, „men ingen kunde forstaa det“. Hvad Under da, at Skrivelsen undlod at gøre tilbørligt Indtryk paa de ophidsede Gemytter.

— Da Inkvirenterne var komne hjem, sendte Schmit, som før nævnt, en Klage til Regeringen. han var jo kongelig Embedsmand. Jens Stilling skrev til Rentekammeret, Rentekammeret til Kancelliet, og Kancelliet til Amtmand v. Woyda med Befaling til at anlægge Sag mod Bønderne.

Den 16. Maj er da næsten hele Lundum By indstævnet til at møde for Amtmanden i Hans Friis'es Hus i Skanderborg. Det er Hans Højvelbaarenhed selv, der leder Forhøret, som i Forbindelse med behørig Konfrontation skal udskille de skyldige af Flokken.

Der er nu først Pigen, Karen Christensdatter.

Hun véd intet, uden „at der var en stor Del Folk forsamlede“.

Saa kommer Bymændene frem een for een.

De allerfleste har ikke været nærværende ved „Sammenrottelsen“.

Hvem har da taget de konfiskerede Sager af Vognen?

„Ingen af dem ville tilstaa at være noget herom vidende.“

Hvad siger Mølleren?

Ingenting: „Da han kom til Lundum, var alt stille, kun var en Del Folk forsamlede.“

Forhøret synes at skulle løbe ud i Sandet. Men Mølleren maa kunne give flere Oplysninger.

Jens Stilling spørger ham, om han (Stilling) og Schmit ikke havde beklaget sig overfor ham, Peder Møller, da han kom.

Det kunde Mølleren ikke erindre.

Jens Stilling paastaar, at han under Tumulten havde peget paa flere af de værste Personer og bedt Mølleren som stedkendt Mand opgive Navnene paa de paagældende, men Mølleren havde vist sig modvillig.

Ja, men han vidste ikke, hvem der pegedes paa i saa stor en Hob(!).

En lille Grundstamme paa to Mand af Komplottet har man imidlertid ad anden Vej faaet Hold paa. — Den ene er den før nævnte gamle Smed, Jens Olesen. Han er paa Grund af Sygdom ikke mødt frem ved Forhøret. Men han var — vidnefast — een af de værste, „særdeles i Ord“, maaske fordi hans Søn tjente hos Anders Pedersen.

Den anden er „ham med det ene Øje“. I sig selv let kendelig har han tilmed været saa uheldig at røbe sit Navn og sin Bopæl — Axel Pedersen fra Lundum Skov — for det ene af Vidnerne fra Skanderborg, Espen Laursen, der da straks var klar over, at han havde set ham før, mens han tjente i Baastrup.

Smeden og den eenøjede — de kan ikke slippe. Og ved at tage hele den indstævnedes Flok nærmere i Øjesyn er Inkvisitionspartiet i Stand til at udpege yderligere 6 Mand som delagtige i Overfaldet.

Endelig er der Anders Pedersen. Fravæ-

rende den Dag Begivenheden fandt Sted, er han uden Ansvar for Optøjerne. Men selve den ulovlige Brændevinsbrænden kommer jo paa hans Kappe. Han er ogsaa straks villig til at bøde efter Loven. Paa Amtmandens Forespørgsel meddeler han, at Kedlen er i hans Besiddelse fremdeles. Piberne har han ogsaa endnu „siddendes i Tønden“. Hat og Dæk derimod véd han ikke hvor er. — Saa vidt Forhøret d. 16. Maj.

Een af de første Dage derefter kørte Anders Pedersen de kriminelle Redskaber (deriblandt ogsaa de forsvundne Dele, som imidlertid var blevne fundne af Husets Kvinder) ind til Horsens og solgte dem til Søren Monberg for at de ikke liere skulde føre ham i Ulejlighed.

Samtidig forberedtes hele Sagen til retslig Behandling. Et nyt Forhør afholdtes d. 5. Aug. ved Skanderborg Byting, hvorefter Skuepladsen forlagdes til Bøndernes Hjemting, Herredstinget for Vor og Nim Herreder. Her faldt Dommen d. 10. Novbr. s. A. Aktor — det var for Resten den senere Byfoged i Skanderborg. Seigneur Ulrich Tolstrup — foreslog et Aars Tugthus pr. Mand som passende Straf for de grove Ord. (Man huske, at selv Kgl. Maje-stæet ikke var gaaet Ram forbi).

Defensor, en Raadmand fra Horsens, holdt paa Frifindelse. Resultatet blev, at Anders Pedersen skulde betale en Bøde og godtgøre Stilling Værdien af det konfiskerede Brændevinstøj, mens Tumultuanterne foruden Sagens Omkostninger maatte erlægge en Bøde til Lundum Sogns Fattigkasse samt et lille Honorar til Stilling for hans Ulejlighed.

Smaatræk fra Treaarskrigens Tid.

Ved Jakob Lykke.

Redaktionsudvalget for „Aarh. St. Aarb.“ har gentagne Gange udtalt Ønsket om, at man vilde indsamle, hvad der lever blandt Folk af Fortællinger om de slesvigske Krige. Og det synes unægtelig at være paa Tide, at man efterkommer denne Opfordring. Thi Antallet af dem, der selv husker hine Dage, er — særlig naturligvis for Treaarskrigens Vedkommende — stærkt i Tilbagegang. Vistnok foreligger der en meget omfattende Literatur om disse Krige (bl. a. Generalstabens overordentlig udførlige Arbejder), og den rent militære Side af deres Historie er uden Tvivl gennemgaaende saa grundigt oplyst, som Flertallet af de civile Læsere kan ønske det.

Det, der derfor i første Række maa blive Genstand for en Samlervirksomhed af den Art, som et stedbundet historisk Samfund kan sætte i Gang. angaaende hin Tids Historie, er de utallige Smaa-begivenheder, som hver for sig kan synes ubetydelige nok og heller ikke har haft nogen Indflydelse paa Krigens Gang eller paa Udviklingen i det hele. men som dog ved nu at fremdrages kaster Lys over Stemninger og Tilstande paa de Steder, hvor de foregik.

En Vanskelighed er det for en virkelig historisk Behandling af saadanne Træk, at en normal kritisk Prøvelse af Paalideligheden ofte ikke lader sig gennemføre, ligesom det i Regelen kniber med den nøjagtige Bestemmelse af Tiden, da det og det skete.

Den antydede Mangel gælder ogsaa de følgende Smaatræk, som velvilligst er blevne mig meddelte af forskellige gamle Folk, særlig de tre Brødre: Peder Grøtkjær, Søvind, Bergelius Pedersen og Hans Tukjær, Aaes, Mænd, hvis subjektive Paalidelighed og gode Hukommelse for øvrigt er hævet over al Tvivl.

Saa kan jo ogsaa Optegneren, især naar han er yngre og ikke er opvokset paa Stedet, let mod sin Vilje komme til at gengive det fortalte unøjagtigt. Dette bør siges som Indledning til det, der her skal meddeles, og turde mulig finde Anvendelse for eventuelle Fortsættelser ad Aare.

„Slavekrigen“ danner som bekendt Indledningen til den egentlige Krig i 1848. Som en Løbeild før i de sidste Martsdage Efterretningen om de løsladte Rendsborg Fanger fra By til By og afstedkom en Skræk og Forvirring, der mange Steder antog højst besynderlige Former.

I Haldrup laa en Kone just midt i en Fødsel. Man turde ikke fortælle hende om Slavernes Fremrykning, før alt var overstaaet.

Til Søvind bragtes Rædselsbudskabet af Gods ejer Søltoft, „gamle Søltoft“, paa Tyrrestrup, der kom farende til Hest ned i Byen og grædende fortalte, hvad han vidste. Børnene var i Skole, men blev straks hjemsendte. En almindelig Folkevæb-

ning, hvortil hver Gaard skulde afgive en Mand, og som blev stillet under Ledelse af Søren Væver, der var gammel Underofficer og i det hele en begavet Mand¹⁾, organiseredes med det samme. Alle kom i Virksomhed. Hans Tukjær, som den Gang var en tolv Aars Dreng, blev sat til at dreje Slibestenen for sin Fader, Peder Sørensen. Egentlig havde de nok en gammel „Muskedonner“ dér i Gaarden. Men den egnede sig ikke mere til Krigsbrug. Mange maatte i de Dage nøjes med at skærpe en Fork som en egen Art Dobbeltspyd. „Pe' Saaren“ skærpede to. Han var selv en Mand paa over de tres, men som gammel Soldat fra Napoleonstiden mente han, der maaske kunde blive Brug for ham. Ja, hvis han ikke havde været saa gammel, skulde Per, den ældste af Sønnerne, slet ikke have gaet med. Nu var det vel bedst, at de begge gav Møde.

Den voksne Datter og Tjenestepigen gik og græd over al den forestaaende Elendighed og Blodsudgydelse.

Men ude i Haven gik Hans og sang med en rent ud forargelig Begejstring over Udsigterne til en spændende Kamp:

„Jeg tør stride for Land og Rige,
for Kongen og for de smukke Piger!“

— Lige saa lidt her som andensteds i Landet blev der imidlertid Brug for „Slavevæbningerne“.

¹⁾ En Datter af ham blev gift med Lærer Ottosen, som en Tid var Hjælpe lærer i Søvind. Hun havde arvet Faderens Begavelse, som igen gik over paa Børnene, blandt hvilke især den ene af Sønnerne, den for flere Aar siden afdøde historiske Forf. Johan Ottosen, blev kendt i vide Kredse.

Men den Forsvarsvilje og nationale Begejstring, der i denne første Tid havde lagt sig for Dagen, holdt sig fremdeles usvækket. Det har formodentlig været i de samme Dage, at Forvalteren paa Tyrrestrup, en Tysker af Fødsel, blev haardt truet af sine danske Omgivelser, skønt han forsikrede om sin Uskyldighed og som Troskabspant tilbød at deponere sine Ejendele under Forsegling.

Drengene gik og ønskede, at Fjenden vilde vise sig. De øvede sig ivrigt i alskens krigerisk Idræt. Selv en Dynge Hestegødning paa Landevejen kunde i deres Fantasi blive til en Skanse, der skulde stormes — efter en ildnende Tale af Anføreren.

Men da Fjenden saa virkelig lod sig se, blev de fleste alligevel bange. Een gemte sig — efter sin egen Fortælling — skyndsomst i en Rugmark.

Mange af de voksne gik det i Førstningen ikke stort bedre. Det fortælles, at Folkevæbningen i Søvind havde udstillet Vagtposter langs Haldrup Skel. Men da der hørtes Hovslag vesterude, flygtede Vagten ad Tyrrestrup til. Et Øjeblik efter viste det sig, at de kommende ikke var Fjender, men danske Bønder, der hjemførte Heste, som havde været til Mønstring for Tyskerne, men ikke var blevne antagne. Hvornaar dette er sket, kan ikke bestemt angives.

D. 9. Maj Efterm. Kl. 2 kom Major Zastrow til Horsens med ca. 1800 Mand, men fortsatte næste Morgen sin Marsch ad Aarhus til, blot efterladende en Patrulje i Hansted. Hele Turen var kun en Ekspedition. Alle danske Tropper var paa dette Tidspunkt trukne over paa Øerne. Zastrow kunde ubhindret færdes, hvor han vilde. Efter et Par Dages

Forløb gik han atter syd paa fra Aarhus, overnattede saa i Skanderborg Natten mellem d. 12. og 13. Maj og kom den følgende Formiddag tilbage til Horsens, som han igen forlod — lidt brat¹⁾ — samme Aften Kl. 10.

Hans Opgave havde været at udskrive Proviant og Heste til det tyske Magasin i Vejle. Provianten hentede han i Thorsted d. 16. Men Udskrivningen af Heste vilde de stedlige Øvrigheder ikke paatage sig at ordne. Fjenden maatte da tage sig selv til Rette. Den 20. Maj gennemstrefjedes Egnen nord og øst for Horsens af prøjsiske Dragonpatruljer, der skulde se at skaffe de ønskede Heste til Vejle.

Bergelius Pedersen, der — den Gang en 8—9 Aars Dreng — var i Pleje hos sin Fasters Mand, Jens Steffensen i Haldrup, fortæller, at der (om det har været paa dette Tidspunkt af Krigen, faar staa hen som usikkert) en Dag, da Onkelen ikke var hjemme, kom en Flok Tyskere i Gaarden. Karlen gemte sig paa Høloftet. Men inde i Stuen maatte Fasteren og Drengen tage imod Tyskerne. Disse raable paa „Pferd“ og illustrerede deres Forlangende ved Haandbevægelser. Men Konen lod ikke til at forstaa, hvad de mente. Da satte een af dem sit Skydevaaben fra sig, stak Haanden om efter sin Sabel og trak blank. Drengen tænkte, at det skulde gaa paa Livet løs, og Konen foretrak da ogsaa at vise de ubudne Gæster, hvor Stalden var.

I det hele fik de tyske Dragoner inddrevet adskillige Heste ved denne Razzia i Maj 1848, om end ikke saa mange og saa gode, som Ledelsen havde

¹⁾ Se Fabricius: „Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie“, S. 499 f.

onsket. Men faa Dage senere bragte en Stafet fra Vejle det overraskende Budskab til Horsens, at Fjenden var i Færd med at rømme Landet.

Saaledes forholdt det sig virkelig. Krigen var ikke dermed forbi, og Vaabenstilstanden sluttedes først d. 26. Aug. Men i Horsenseggen saas Fjenden ikke mere det Aar. Danske Soldater kom i Stedet. Det nørrejydske Hovedkvarter blev 20. Sep. henlagt til Horsens. 3dje Brigade gik i Kantonnement i Vor Herred, mens 5te Brigade fik anvist Eggen vest for Horsens, og Strækningen syd for Horsens Fjord fyldtes med Kavallerister.

Saa kom 1849, da Aarhus Stift gennem et længere Tidsrum blev Skuepladsen for en Række Begivenheder, som knytter sig til General Ryes berømte Tilbagetog, og hvad dermed stod i Forbindelse¹⁾.

Aarsdagen efter Major Zastrows første Besøg i Horsens, d. 9. Maj, trak Olaf Rye sig nordpaa gennem Byen til en Stilling bag Hansted Aa. Men Søndag d. 13. maatte han gaa tilbage ad Skanderborg til, mens hans Modstander, General Prittwitz besatte Horsenseggen og her efterhaanden fik Samling paa sin Hær, ialt en Snes Tusind Mand. overfor Ryes Korps en tredobbelt Overmagt. Dagene fra d. 13. til d. 23. Maj havde Rye sin venstre (østre) Fløj staaende i Eggen øst for Skanderborg Sø. Herfra vovede danske

---

¹⁾ Foruden til de større samlede Fremstillinger af Treårskrigen tør man maaske her henvise til: Charles Beck: „Olaf Ryes Tilbagetog“. Kbhvn. 1863; Fr. Helweg: „Jydske Minder fra Forsomren 1849“. Haderslev 1855, og f. Eks. Elfride Fibiger: „Tidsbilleder“.

Rekognosceringpatruljer sig jævnlig et godt Stykke frem mod den fjendtlige Forpostlinje, der stod paa Højde med Tvingstrup.

Det har vel nærmest været i disse Dage, at nogle tyske Soldater, som laa i Kvarter hos Jens Steffensen i Haldrup, pludselig blev kaldt til Vaaben, just som de skulde til at drikke deres Kaffe. I en Hast fik de Kopperne tømt og fo'r af Sted. Folkene glædede sig til, at de nu skulde være Tyskerne kvit. Men nogle Timer efter var disse der igen og gav ved Tegn til Kende, at de havde været i Kast med Danskerne og havde hugget Hovederne af dem.

I Hoved Kro (det nuværende Peterslund), ved den gamle Horsens—Aarhus Landevej, var der kun en Karl og to Piger. Herskabet var bortrejst. Men naar de danske Soldater om Morgenen saa Røgen fra Kroens Skorsten, vidste de, at der var varm Mælk at faa. Alt det, der malkedes, blev hældt i den store Kedel. Og mens nu Jensenne listede sig ind til Mælken, løb den ene af Pigerne, *Magdalena Frandsdatter*, paa Strømpefødder omkring i Skovbrynet for at holde Udkig, at ingen Fjende skulde uforvarende komme med til Frokosten. „Malene“ var den Gang en ualmindelig rask Pige. Siden blev hun næsten lammet af Gigt.

Mulig har Uheldet d. 18. Maj ved Herschendsgave, hvor en prøjsisk Husareskadron fangede 16 danske Dragoner, lært vore Patruljer at udvise større Forsigtighed i det farlige Terræn de fire Dage de endnu skulde færdes dér. Og fra 23. Maj til henimod Slutningen af Juli var de fremmede Tropper eneraadende i Horsens—Skanderborgegnen.

Ganske i Fred fik de dog ikke Lov at være. Navnkundigst er i saa Henseende de danske Dragoners Kup i Nørre-Snede Natten mellem den 8. og 9. Juni. Efterretningen herom vakte Jubel over det ganske Land.

Men Tyskerne, specielt naturligvis Kurhesserne, hvis Krigerære det var gaaet saa slemt ud over, var yderst irriterede. Natten efter at Rygtet om Begivenheden var kommen ud over Egnen, kunde man i Aaes høre stærk Larm og Hundeglam ovre fra Tvingstrup. Man tænkte, at det maaske var Tyskerne, der begyndte at tage Hævn. Og en Pige, der tjente i een af Aaes-Gaardene, har fortalt, at de dør i Gaarden ikke turde gaa i Seng af Frygt for, at Tyskerne pludselig skulde komme over dem.

Som bekendt blev det kun Nørre-Snede, der direkte fik Tugtens Ris at føle. P. Grotkjær var just kørende til Horsens i „Kongerejse“ den Dag, d. 11. Juni, da Hævnloget skulde gaa for sig. Han havde gjort Regning paa at kunne køre lige hjem igen, men maatte i Stedet finde sig i at faa et stort Skrin læsset paa Vognen og slaa Følge med Kurhesserne vester ud. Da han endelig naaede hjem til Søvind, var han ganske syg af den Ødelæggelse, han havde været Vidne til.

I Kroen havde Hesserne naturligvis forsynet sig rigeligt med Drikkevarer. Hvad der var tilbage, lod de løbe i stride Strømme over Gulvet. Sjaler og Tæpper laa slængte paa Gaden, saa Vognene kørte hen over dem. En Dynge Møbler stabledes sammen, et Par dræbte Faar kastedes ovenpaa, og saa blev der stukket Ild paa hele Bunken. I Præstegaarden

stod et Par Piger grædende foran et Chatol (eller en „Halvkiste“, hvad det nu var), som saglens indeholdt deres personlige Ejendele. og som — for de smukke Taarers Skyld — blev skaanel.

Kurhessernes Færd i Nørre Snede øgede ikke Befolkningens Agtelse for de tyske Krigere, saa meget mindre som disse mange Steder, i Modstrid med Reglementet, tog, hvad de havde Brug for uden at betale, eller „købte“ det til en alt for lav Pris.

Hæderlige Undtagelser var der dog sikkert en Del af. En Gang kom en enlig tysk Soldat ind til før nævnte Jens Steffensens og bad om noget at spise. Da han havde faaet det, spurgte han pænt: „Vas gostes?“¹⁾ — Ja det kostede ikke noget. Saa takkede han meget og gik. Men den 9aarige Bergelius ønskede i sit stille Sind, at den Mand, skønt han var Tysker, dog ikke maatte blive skudt i Kampen.

I den samme Gaard var der en Dag kommen nogle fjendtlige Soldater ind i Høsehøuset. De var just i Færd med at lænse Rederne for alle overflødig Æg, da Ejeren kom til. Tage Æggene tilbage kunde han jo ikke. Men saa gav han sig til at kradse i Gødningen og gjorde Tegn til, saa at Tyskerne maatte forstaa, at der var Kyllinger i Æggene. Det hjalp virkelig. Soldaterne slap Byttet.

En ualmindelig modig Optræden udvistes ved en lignende Lejlighed af en Pige, der tjente i en Gaard i A a e s. Hun saa et Par Tyskere forsvinde med noget af Gaardens Fjerkræ i Retning ad en Mergelgrav ude i „Margrethes Kjær“. Resolut strøg

¹⁾ „Hvad koster det?“ — Fortælleren kan ikke Tysk.

hun sine Træsko af og satte efter Ransmændene. Lykken syntes bedre end Forstanden: Soldaterne maa et Øjeblik have fjærnet sig, maaske for at hente Brændsel. Nok er det: Pigen fandt Hønsene og bragte dem tilbage til Gaarden. Om hun er kommen i Forlegenhed med Tyskerne i den Anledning, fortælles ikke. Siden var hun en Tid sindsforvirret og druknede sig under et Anfald af Tungsind.

Mest Ry er der dog uden Tvivl gaaet af Hans Christian Andersen, almindelig kaldet Kusk-Hans fra Søvind. En Søndag, omtrent ved samme Tid som Begivenhederne i Nørre Snede fandt Sted, var Kusk-Hans med sin Tøjrekølle paa Nakken gaaet ud til sin Husbonds Kreaturer paa Marken østen for Søvind, da han med eet fik Øje paa fire Hessere, som slæbte af med eet af Naboens Lam i Retning efter Langsigs Høje. Nu var Kusk-Hans baade en stærk og modig Karl paa en Snes Aar. Alligevel var det frygtelig forvoent af ham, at han ufortøvet satte efter de lækkersultne Fjender, kun væbnet med den omtalte Kølle. Og mærkeligt var det rigtig nok, at Overfaldet lykkedes. Men saaledes gik det. De fire Soldater, som vel maa have været vaabenløse, skønt det dog tør antages, at de i det mindste har haft en Kniv til at slagte Lammet med, tog Flugten. Hans forfulgte dem med Stenkast, lige til de forsvandt ind i Krogaarden, hvor Kommandoen havde sit Hovedkvarter. Saa gik Hans sin Vej.

Men her som i Nørre Snede maatte der et Hævntog til, og det kom til at gaa ud over uskyldige. Mulig har de uheldige Krigskarle, efter at være komne til Besindelse, fundet det heldigst for deres Krigeræres Skyld at lade, som de havde været forfulgte af

en hel Bande. Eller ogsaa har de haabet ved at banke Byens unge Karle i Flæng at faa Ram paa den rette. Efter at være vendt tilbage til Gerningsstedet gik de løs paa to unge Mænd, som var paa Besøg hos en Svoger, hvis Ejendom laa i Nærheden, og som passende kunde antages at være Ejer af det stjaalne Lam. Paa Degnelodden gik gamle Lyngby, som just var ude at se til sine Køer. Da han mærkede, at der vankede Knubs i Nabolaget, flyede han ad Byen til, men vakte derved — efter sit eget Sigende — Skræk hos Hesserne, som sagtens tænkte, at han vilde ind og melde dem i Hovedkvarteret. Skrækken, som Lyngby havde ment at kunne spore hos de Herrer, var dog ikke større, end at de derefter gik i Lag med to Væversvende, som var i Lære hos Søren Væver. Denne fandt, at det gik for vidt, og for at standse al videre Eksekution overfor sagesløse Folk angav han Kusk-Hans, som den skyldige. Saa blev der søgt efter Hans. Han var imidlertid bleven sendt til Skanderborg i „Kongerejse“, og den Patrulje, som kom til hans Husbønds Gaard for at arrestere ham, maatte vende hjem med uforrettet Sag. Lidt efter kom Hans kørende i Gaarde. Husbønden ilede til, greb Tømmen og ordrede Karlen til øjeblikkelig at stikke af over til Tøftum (hvor der boede en Broder til Husbønden) og gemme sig godt. Det var ogsaa paa Tide. Thi næppe var han kommen bort, før Hesserne var der igen, 6 Mand stærke. Al deres Søgen var dog forgæves. Og kort efter brød de op fra Egnen.

Kusk-Hans kom paa Sessionen i 1850. Han er død for flere Aar siden, men hans Enke lever endnu, og en Søn af ham har Fødegaarden i Søvind.

I et enkelt Tilfælde bragte Tyskernes af Krigstilstanden paavirkede Begreber om Ejendomsretten Forvirring selv i brave Jyders Moral paa det samme Punkt. En Karl var kørende i „Kongerejse“. Da man var kommen et Stykke frem, gik Vognen itu. Maaske havde Kusken ogsaa beregnet, at det skulde ske. Han glædede sig i hvert Fald til nu at slippe for at fare videre. Men Officeren pegede blot paa en anden Vogn, som befandt sig i Nærheden og bød ham spænde sine Heste for den. Saa maatte Karlen da gøre sin Tur og kom omsider hjem med den fremmede Vogn. Den var fint malet og havde Tremmesæde foran. Det var rigtignok noget andet end den gamle, der nu laa i Stumper et eller andet Sted paa Landevejen. Mens alle i Gaarden derfor gik og glædede sig over den Byttheandel, kom imidlertid en Mand kørende med et Par „ledige“ Heste, og da han saa Tremmevognen, vilde han straks spænde sine Bæster for den. De tilstedeværende protesterede, og da den fremmede ikke vilde lade sig sige, blev Manden hentet hjem fra Marken. Ogsaa han paastod, at Vognen skulde blive, hvor den var. Den havde Tyskerne givet dem. Manden med Hestene blev nødt til at stalde ind i en Nabogaard og søge Bistand hos Sognefogden. Saa gik Sagen omsider i Orden. En Stund efter gik nogle dybt skuffede Mennesker ud ad Landevejen for at søge efter Stumperne af en gammel Vogn.

Den 27. Juli marscherede 12. prøjsiske Regiment — til Tonerne af „Den tapre Landsoldat“ — sønder ud af Horsens. Det var Bagtroppen af den tyske Hær, som i Henhold til Vaabensstilstanden trak sig ud af Landet.

I 1850 var der ingen fjendtlige Soldater i disse Egne. Deltagelsen for de stridende og Sorgen over de faldne udgjorde her Krigens stille Historie. At skildre denne er i sig selv ikke nogen let Sag. Det er i hvert Fald en Opgave, som nærværende lille Afhandling ikke har kunnet indlade sig paa.

Har der existeret en Frue Kirke i Horsens?

Af Johs. Malling.

Et Forsøg paa at klargøre Spørgsmaalet.

I et Brev dateret 28. Juni 1540 giver Chr. III Børgerne i Horsens Tilladelse til at „nedbryde then gamle Kircke som kaldis wor Frue, och nyde huis Kalk, Sten Klokker Temmer och andre Deel deraf til Hjælp at opbygge theris Sognekirke med“,¹⁾ og dermed synes det at kunne betragtes som en Kendsgerning, at der i Horsens paa Reformationstiden har været en Frue Kirke.

Dette betvivles da heller ikke, hverken i Traps „Danmark“ eller i Pontoppidans „Danske Atlas“; men begge Steder erklæres der, at ud over omtalte Brev fra Chr. III vides der intet om Frue Kirke, eller dens Existens.

Derimod underkaster Pastor O. Fabricius Spørgsmaalet en grundig Drøftelse i sin Beskrivelse af Horsens Købstad og naar til det højst mærkelige Resultat, at der aldrig har existeret en „Frue Kirke“ i Horsens, og at den i Chr. III Brev omtalte Kirke, er den nuværende „vor Frelsers Kirke“, — den gamle St. Jacobi — eller kortere — St. Ibs Kirke — som

¹⁾ Danske Cancelliregistranter 1535—1550. S. 129.

for Reformationen har været indviet til vor Frue. At det var denne, der var bestemt til Nedbrydning, men at Borgerne i Horsens, da det kom til Stykket, alligevel ikke nænnede at bruge Kongens Tilladelse, men lod den staa og — — døbte den om til „St. Ibs Kirke“.¹⁾

Og med Hensyn til, hvad der menes med „theris Sognekirke“, der skulde „opbygges“, da mener Fabricius, at det var Graabrødrekirken, som, alt ved Munkenes Udjagelse 1532. var blevet givet Borgerne til Sognekirke.

Inidlertid er hans Bevisførelse noget løs, og det vil sikkert ogsaa være vanskeligt at komme uden om dette, at der i Horsens, foruden de to, nuværende Kirker — Klosterkirken og St. Ib, samt de to nedrevne — St. Hans Klosterkirke og Helligaandshusets Kirke (St. Spiriti Kapel), har været en femte Kirke i Byen, omtalte „vor Frue“, og at denne har været Byens ældste Kirke, den gamle Sognekirke, opført af Granit og Mursten, og er blevet nedbrudt mellem 1540 og 1569.

At St. Ibs Kirke er meget gammel, skriver Fabricius i sin Bevisførelse for, at denne er den oprindelige Frue Kirke, det ser man paa den i Vestgavlen indsatte Granitportal og paa de Granitkapitæler, der findes inde i Kirken.

Angaaende Portalen, da er denne ganske rigtig meget gammel, om end ikke fra det 11te Aarh., som Fabricius mener, saa dog sikkert fra Slutningen af det 12te; men hermed er absolut ikke sagt, at den nuværende treskibede Murstenskirke, der i sit An-

---

¹ O. Fabricius: Beskrivelse af Horsens Købstad 1879.

læg minder en Del om Aarhus Domkirke, skulde stamme fra det 12te og endnu mindre fra det 11te Aarh. Men sandsynlig er den Antagelse, at den nuværende Kirke er bygget i det 13de eller 14de Aarh., da Mursten bliver almindeligt som Bygningsmateriale, og at nævnte Granitportal, som uden Tvivl stammer fra en ældre Kirke, en af de mange, der blev nedrevet eller Reformationen, ved en eller anden Ombygning er bleven anbragt i Vestgavlen.

Med Hensyn til Kirkens Navn, da mener Fabricius, at den oprindelig har været indviet til vor Frue, men denne Paastand er absolut uholdbar, thi baade 1480 og 1532 nævnes den „St. Ib“ eller „St. Jakobi“ Capel.

I en Stadfæstelse paa et Brev fra 1532 paa nogle Gaarde til St. Ibs Kirke¹⁾ bruges dette Navn og ligesaa i et Pavebrev af 1480, men ingen af disse synes Fabricius at kende. — I sidstnævnte²⁾ giver Paven Tilladelse til, at de Sognefolk, der tidligere har søgt St. Hans Klosterkirke, for Fremtiden maa søge „det Klosteret tilhørende St. Jakobi Kapel i Horsens By.“ Mærkeligt nok — staar der i Traps „Danmark“ — synes St. Hans Klosterkirke efter dette at have været Sognekirke for en Del af Byen, eller Oplandet. Dette er dog saare naturligt, naar man tager i Betragtning, at Johannitterordenens Opgave, næst den, at samle Penge til Korstogene og pleje Syge, var at forrette Gudstjeneste i en eller flere Kirker, idet Brødrene ved Klostrene af 2den

¹⁾ Frederik I's: Danske Registranter. S. 471.

²⁾ Trap: Danmark V. S. 585. Originalen findes blandt utrykte Pavebreve ang. den danske Kirke; Krarup og Lindbæks Udgave af disse er til Dato kun naaet til 1471.

Klasse, hvortil St. Hans Kloster i Horsens hørte¹⁾, var præsteviede. Derfor har deres Kirke i Horsens tjent som Sognekirke, indtil Paven Aar 1480 giver Tilladelse til at benytte St. Jakobi Kapel i Stedet.

Naar altsaa nuværende „vor Frelzers Kirke“ baade 1480 og 1532 og — som senere omtales — efter Reformationen nævnes „St. Jakobi“, er der ingen gyldig Grund til at antage, at den egentlig har været indviet til en anden Helgen end St. Jakob, og St. Ibs Kirke kan derfor lades ude af Betragtning, hvor Talen er om, hvad der menes med „then gamle Kirke som kaldis wor Frue“.

Yderligere omtales i „Danske Atlas“ en „Jomfru Marie Kirkegaard“, der i Aaret 1575 blev udlagt til Torv, men dette gaar Fabricius udenom paa den Maade, at han hævder, at denne — Jomfru Marie Kirkegaard — egentlig har ligget til St. Ibs Kirke: — men blot ikke skiftet Navn, som Kirken, skønt det dog ligger lige for at antage, at den har tilhørt en Frue Kirke. —

Men, hvad menes der saa med „theris Sognekirke“, som skulde opbygges? — — Graabrødrekirken! siger Fabricius, thi St. Hans Klosterkirke kan det ikke være, da den allerede 1537, som inddraget under Kronen mellem det øvrige Klostergoods i Landet, blev forlenet til den afgaaede katolske Biskop Oluf Munk, der fik Klosteret med „Kirke og alt sit Tilliggende“²⁾. At det skulde være „St. Spiriti Kapel“ — Helligaandshusets Kirke — er absolut usandsynligt, da dette har hørt under St. Hans Klo-

¹⁾ Daugaard: „Om de danske Klostre“. S. 15.

²⁾ Danske Cancelliregistranter 1535—1550. S. 50.

ster og aldrig har været brugt til Sognekirke, og for øvrigt allerede 5 Aar efter Reformationen — Aar 1541 — bliver tillagt Hospitalet i Aarhus¹⁾.

Saa er der Graabrødrekirken, som ganske vist ved Munkenes Udjagelse 1532 blev overladt Byens Borgere til Sognekirke, og denne mener Fabricius jo ogsaa der sigtes til. Men, — denne var omkring 1497 blevet „nyopført efter at være nedbrændt til Grunden²⁾. Derved maa imidlertid forstaas en større Restauration, thi senere Undersøgelser viser, at Kerne*n* i Kirken tilhører den romanske Byggeperiode, altsaa en langt ældre Tid end 1497³⁾.

Naar altsaa, om end ikke en Nybygning, saa dog en større Istandsættelse har fundet Sted efter Branden 1497, da er det højst usandsynligt, at Kirken 40 Aar efter har trængt til en saa stor Reparation, at man maatte rive en hel Kirke ned for at skaffe Materialer.

Tilbage staa saa St. Ib, som Fabricius mener var den dødsdømte Frue Kirke. Denne — St. Ib — var alt 1480 blevet Sognekirke med St. Hans Brødrene som Præster, og der er jo Mulighed for, at den har trængt til en Udvidelse, Indbygning af Hvælvinger eller lignende. Forfalden har den næppe været, det har snarere været Tilfældet med den mystiske „vor Frue“, thi Klosterkirkerne og da navnlig de rige St. Hans Klosterkirker var gerne mere velholdte end Sognekirkerne. Og for mange Byers Vedkommende vides det derfor bestemt, da der ved

¹⁾ Danske Cancelliregistranter 1535—1550. S. 207.

²⁾ Pontoppidan Annaler II. S. 717.

³⁾ Lorenzen: „Franciskanerkirker“. — Kirkehist. Sml. V R. II B.

Reformationen blev for mange Kirker og for faa Præster, da valgte man at nedrive Sognekirken og tage Klosterkirken, som den yngre og mindre brøstfældige, i Stedet.

Sandsynligheden taler derfor for, at Borgerne har søgt og faaet Tilladelse til, her som saa mange andre Steder, at nedbryde den ældste og mest forfaldne Kirke, Sognekirken — „vor Frue“ — at det er sket, og at Materialerne er blevet anvendt til Istandsættelsen af St. Ib, deres fremtidige Hovedkirke, noget der nærmere skal omtales. —

Den før nævnte Granitportal ved St. Ibs Kirkes Vestgavl, synes, som før nævnt, at stamme fra en ældre Kirke. Og ser man nærmere til, staar det straks klart, at Portalen aldrig har hørt hjemme her: hele den Maade, hvorpaa den er anbragt, viser en senere og mindre stilsikker Tids Laven om. Med Henblik paa dette og med Brevet om Frue Kirkes Nedrivelse i Erindring, ligger det nær at antage, at Portalen i sin Tid har prydet den gamle Sognekirke, ligesom den ved Udgravningerne i Klosteret 1875 fundne Tympanon sikkert stammer fra Frue Kirke, og ikke, som Fabricius mener, fra Franciskanerklosteret. Mulig er det samme Tilfældet med Granitkapitælerne inde i Kirken: disse er — ligesom Portalen — smykket med romanske Ornamenter: i alle Tilfælde har de ikke oprindeligt hørt hjemme der.

Som yderligere Forsvar for den Antagelse, at der har eksisteret en Frue Kirke i Horsens, og at Materialerne derfra har været anvendt til at istandsætte St. Ibs Kirke med, kan anføres dette, at den største af Kløkkerne i St. Ib — den, der blev om-

støbt i Aaret 1720 — i en gammel Kirkebog¹⁾ under Aar 1565 kaldes „Jomfruklokken“. Altsaa har den store Klokke i sin Tid været indviet til „vor Frue“ — den hellige Jomfru —; men dette peger dog hen paa, at den stammer fra en Frue Kirke, og naar man tager i Betragtning, at Borgerne 1540 fik Tilladelse til — foruden Sten, Tømmer, Kalk o. s. v. — at lade Klokkerne fra den gamle Kirke, da synes det dog at være klart, at Jomfruklokken i St. Ib stammer fra Byens gamle Kirke.

Ligesaa kan den Omstændighed, som Fabricius ikke kan bringe Mening i, at Holger Ottesen Rosenkrantz — der 1567 fik det, efter 1537 meget omtumlede St. Hans Kloster i Forlening, idet han det Aar indløste det af Hans Stygge — samme Aar modtog 7.800 „Ovnsten“ fra Horsens Kirker²⁾, pege hen paa Frue Kirke, thi hvor skulde Horsens Kirker have faaet alle de Sten fra, hvis de ikke stammede fra en nedbrudt Bygning, — vor Frue Kirke.

Fabricius skriver Oversten, men det maa bero paa en Læsefejl: Meningen er „Ovnsten“ altsaa brændte Mursten.

Det kan altsaa tænkes, — men kan jo kun være en Gætning — at Borgerne i Horsens har været pligtige at yde St. Hans Kloster en Slags Erstatning for St. Ibs Kirke, der jo tidligere var Klosterets Ejendom, og at denne Erstatning er ydet bl. a. i de 7,800 „Ovnsten“ — Murstenene fra den nedbrudte Frue Kirke. Disse Sten kom — ifølge den gamle Kirkebog — til St. Hans Kloster og det er rimeligt, at de har

¹⁾ Horsens Raadhusarkiv og Fabricius: S. 135.

²⁾ Den gl. Kirkebog i Horsens Raadhusarkiv og Fabricius: S. 121.

været bestemt til at anvendes ved den af Holger Rosenkrantz — i al Fald paabegyndte — Ombygning af Klosteret.

Denne, som det synes, ubetydelige Notits om de 7,800 „Ovnsten“, kan være til stor Nytte i Spørgsmaalet om Frue Kirkes Udseende.

Portalen, Tympanonen og Kapitælerne i St. Ib lyder paa en meget gammel romansk Granitkirke, medens Ordet „Ovnsten“ peger længere frem i Tiden, til Murstenskirkenes Periode, og begge Dels er rigtigt. Frue Kirke maa, naar man bygger paa dette Grundlag, have været opført af tilhugne Kvadersten, Taarnet har manglet, og indvendig har der været det almindelige flade Bjælkeloft — Typen for de yngre jyske Granitkirker. — I Løbet af det 14de Aarh. bliver, som bekendt, det store Flertal af vore romanske Kirker ombyggede i Gotikkens Aand — forsynede med Taarne og Hvælvinger og her var det Mursten man anvendte. Højest sandsynligt har dette ogsaa været Tilfældet med „vor Frue“ i Horsens, — den oprindelige romanske Granitkirke omdannes til en gotisk, og derved faar man Kirken dels af Granit, dels af Mursten. Af Granitten har man anvendt til St. Ib hvad der kunde bruges -- som før nævnt — og Murstenene — fra Taarn og mulige Hvælvinger — er overgivet Holger Rosenkrantz som anvendeligt Byggemateriale ved St. Hans Klosters paabegyndte Ombygning.

Som Forsvar for Paaastanden om, at Frue Kirke og St. Ib er samme Kirke, anfører Fabricius det bekendte Sted i Kroniken om Franciskanermunkenes Udjagelse af Danmark¹⁾, hvor det berettes, at

¹⁾ Kirkehistoriske Samlg., Bind I, S. 366—417.

da Munkene ikke godvillig vilde forlade deres Kloster i Horsens, raadede Mogens Gjø Borgerne til at rejse til Kongen og medtage „Staden Horsens Kirkes Monstranser og Kalke“, for at han (Kongen) for disse skulde sælge dem Klosteret.

Her, — skriver Fabricius — er kun Tale om een Kirke, som er Byens Ejendom, dens Sognekirke, altsaa har der ikke været to Sognekirker i Byen og saa er Frue Kirke dermed ude af Sagaen.

Saa let gaar det nu ikke. Som før vist havde Horsens ikke een, men to Sognekirker, — foruden „vor Frue“ — nemlig St. Hans Klosterkirke og St. Ib, men begge disse var paa det Tidspunkt — 1531 eller 32 — St. Hans Klosters Ejendom, og naar der, — i Munkekrøniken — bestemt tales om en Sognekirke, der tilhørte „Staden Horsens“, saa er der kun een Udvej tilbage, at indrømme Frue Kirkes Existens, som Byens 5te Kirke, og at det er dens Monstranser og Kalke der menes.

Maaske tør man derfor fastslaa følgende, som Kendsgerninger i Frue Kirkes Historie:

1. Kirken har været Byens ældste og den oprindelige Sognekirke, opført i det 12te Aarh. sidste Halvdel i romansk Stil af Granit, med senere — gotiske — Tilbygninger — (Taarn, Hvælvinger o. a.).

2. 1540 giver Chr. III Tilladelse til at den maa rives ned, og Materialerne benyttes til en af de to andre Sognekirker.

3. Denne Nedbrydning har fundet Sted inden 1569, det Aar Holger Rosenkrantz fik de 7,800 Sten fra Kirken; og i de Aar — fra 1540 til 1569 — er St. Ib blevet istandsat, har bl. a. faaet omtalte Granitportal.

4. Senest 1565 er „Jomfruklokken“ fra Frue Kirke blevet ophængt i St. Ibs Kirkespir. (Sandsynligvis det, som nedtages Aar 1695, — — „da — 1695 — nedtoges et lidet gammelt og ubrugeligt Taarn, som stod paa den vestre Ende af St. Ib Kirke paa Kammen“).¹⁾

5. Og 1575 er Kirkegaarden blevet udlagt til Torv, — det nuværende Torv. — („Aar 1575 blev den ved Frue Kirke værende Jomfru Marie Kirkegaard gjort til Torv og med Gaarde og Vaaninger omkring bygt“).²⁾

Til disse „Gaarde og Vaaninger“ kan Kvaderstenene fra Frue Kirke have været anvendt, samt til mulig Brolægning af Torvet. — Det vilde jo være en Forklaring paa den Kendsgerning, som Fabricius anfører, at man ikke har fundet Spor af Fundamenter af nogen Kirke, ved Grundgravninger paa den søndre Side af Torvet, der hvor „vor Frue“ maa have ligget. Nedbrydningen har uden Tvivl været rationel, alle Spor er forsvundet, Stenene kunde bruges andet Sted.

Tilbage staar nu kun Omtale af Præsterne i Horsens paa Reformationstiden, dem Fabricius ikke kan faa Plads til. Der kunde nemlig synes at være tre, og han vil, ifølge det foregaaende, kun have to Kirker og med en Præst til hver.

I Aaret 1532 — da Graabrødrekirken blev Sognekirke — blev Hans Madsen af Frederik I beskikket til evangelisk Præst ved samme Kirke, men før den Tid, senest 1530, synes den lutherske Peder Borgsmed

¹⁾ Den gamle Kirkebog i Horsens Raadhusarkiv og Fabricius: S. 50.

²⁾ Pontoppidan: „Danske Atlas IV“. S. 129.

at have virket som Præst i Byen,¹⁾ saaledes at der 1537 var to lutherske Præster.

Men nu findes der, baade blandt Deltagerne i Odensemødet Helligtrekongers Dag 1537 og blandt Underskriverne af Kirkeordinantsen en — „herr peder Storm prædiker i Horsens“²⁾ —, altsaa en tredie Præst. — Nu mener Fabricius, at Peder Borgsmed — som snart skriver sig Petter Burgesmed, snart Petrus Ryanus Boreksmidt, snart Borgsmed — er samme Person som Peder Storm, hvilket imidlertid bestemt benægtes af Rørdam i biografisk Lexikon³⁾ uden at han dog fremkommer med noget Bevis derfor. — En saa fremragende Mand, som Peder Borgsmed, hævder Fabricius, har ikke kunnet forbigaa, hvor der var Tale om en Repræsentant for Horsens, han maa have været medvirkende ved Ordinantsens Affattelse, og ved Underskrivningen har han saa skrevet sig Peder Storm, i Stedet for at bruge sit egentlige Navn.

Denne Slutning er temmelig løs, og Grunde mangler ogsaa i høj Grad i Fabricius' Fremstilling.

Med Hensyn til Forbigaaelsen, da synes P. B. allerede en Gang før at være forbigaaet, da Hans Madsen blev den første evangeliske Sognepræst i Horsens 1532, skønt Peter Borgsmed allerede 1530 havde en „liden god kristi Hjord“ i Horsens⁴⁾. — Og med Hensyn til hvem Peder Storm var, da bliver der, naar man gaar ud fra, at Frue Kirke har existeret som den oprindelige Sognekirke. Rum for den

¹⁾ Danske Magazin I. S. 157—160.

²⁾ Kirkehist. Smlgr., II. S. 87.

³⁾ Dansk biogr. Lexikon, II. S. 525.

⁴⁾ Danske Magazin I. S. 158.

Tanke, at han var den egentlige Sognepræst i Horsens, Præst ved Byens egen Kirke — vor Frue, og at han, uvist af hvilke Grunde, var blandt de Repræsentanter for Landets Gejstlighed, der medvirkede ved Ordinantsens Affattelse. Peder Storm kan i Aarene mellem 1537 og 1540 være død eller have trukket sig tilbage — det kan ikke afgøres, her er der kun Gisninger at bygge paa — og derved bliver Pladsen ved Frue Kirke ledig.

Man valgte saa, da tre Sognekirker var for meget for Byen, at nedrive den gamle „vor Frue Kirke“ — da Kongens Tilladelse var indhentet — istandsætte St. Ib, gøre den til Sognekirke, og her virkede Peder Borgsmed saa, som Sognepræst, til sin Død d. 18. December 1572. —

Foruden disse tre Præster, omtales en fjerde — Hr. Herman¹⁾ — der døde i Horsens 1548, efterladende sig en Enke. — altsaa ogsaa en evangelisk Præst, men hvor han har virket, vides der intet om. Mulig har han været Præst ved en af de nærliggende Landsbykirker, hvoraf flere hørte under St. Hans Kloster og Helligaandshuset, og beholdt sin Bolig i Horsens fra den katolske Tid — det var jo ret almindeligt, at Landsbypræster i de første Aar efter Reformationen boede i Byen, — men det kan ikke afgøres.

---

¹⁾ Danske Cancelliregistranter 1535—1550. S. 377.

Præsterækken i Horsens paa Reformationstiden kommer da efter dette til at se saaledes ud:

1. Peder Borgsmed, St. Ibs Kirke, ca. 1530—1572.
2. Hans Madsen, Klosterkirken, 1532—??.
3. Peder Storm, vor Frue Kirke, ??—1540.

Aarhus Familier i ældre Tid.

Ved Torkil Baumgarten.

Literaturen om Aarhus meddeler os ikke meget om de Slægter og Personer, der i Aarhundreders Løb byggede Byen og skabte dens Historie. Navnene paa enkelte Storborgerslægter som: Althalt, Basballe, Blach, Buchtrup, Dahl, Fogh, Haarbye, Hutfeld, Hørning, Jacobæus, Kryssing, Laasbye, Malling, Meulengracht, Mørk, Raae, Schandorph, Thestrup, Weiss, Winther, Wissing, Worm og enkelte andre er vel kommen til os, men deres Historie, de enkelte Personers Vilkaar og Skæbne kender vi saa godt som intet til. Endnu — og det i følelig Grad — savnes et personalhistorisk Skrift om Aarhus Bys Embedsmænd og mere eller mindre fremtrædende Borgere.

De utrykte Kilder er ganske vist navnlig for den ældre Tid ikke altid paalidelige, undertiden hinanden modsigende, ligesom Oplysninger om Familieforhold ved Tab af Kirkebøger stundom bliver vanskelig at gøre Rede for, men der er bevaret et overmaade rigt Stof til Belysning af disse Forhold i Skifteprotokollerne for Aarhus Købstad, der i uafbrudt Rækkefølge gaar saa langt tilbage i Tiden, at vi ved Hjælp af disse Aktstykker

kan forfølge Slægter til ind i det sekstende Aarhundrede. Og det er et for det genealogiske Studium meget lønnende Arbejde at gøre Uddrag af dette omfangsrige Stof, der ikke alene belyser Slægtskabsforhold, men tillige giver værdifulde Bidrag til den stedlige Historie og Kulturhistorie og de bürgerlige Hjems Udseende og Indretning gennem et Tidsrum af ca. 300 Aar.

Det vilde blive til en værdifuld Forøgelse af den personalhistoriske Literatur, dersom det var muligt efterhaanden at lade trykke en større Samling af jyske Skifteuddrag indtil o. Aar 1790. Af den kolossale Stofmængde medtoges saa det genealogiske Element, Bemærkninger angaaende Boligen og dens Beliggenhed med Henvisning til Konstateringsstedet, den Folio i Skifteprotokollen, hvor den paagældende Registreringsforretning i et Bo er begyndt og beskrevet. Netop som en Følge af det omfattende Stof i Forbindelse med yderst mangelfulde Navneregistre til Skifteprotokollerne, er det nu oftest et haabløst Arbejde at finde det Skifte, man i et givet Tilfælde har Brug for. Spørgsmaalet om hvilke Skifter, der i en Samling af saadanne Uddrag burde medtages eller ikke medtages, maa selvfølgelig komme til at bero paa et Skøn, mindre vanskelig i Købstæder end paa Landet, hvor der endogsaa til henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede var en Mængde specielle Skifteretter. Men ved Excerptering af en Købstads civile Skifter vil Vejen til den rette Afgørelse snart paapeges i det foreliggende Stof.

I Tyskland og forresten ogsaa herhjemme har man i de senere Aar paabegyndt en systematisk Udgivelse af Kirkebogsuddrag, der dog uimodsagt langt

fra er at foretrække for den her antydede Fremgangsmaade, der jo tillige kunde udvides til ogsaa at omfatte supplerende Notitser fra Kirkebøgerne, hvor disse er til Stede. At vor personalhistoriske Literatur har et saa brugbart Værk som Wibergs Præstehistorie skyldes i første Række Tilstedeværelsen af de gejstlige Skifteprotokoller. Derfor har vi her fylde Oplysninger om Præstestanden og et righoldigt Materiale til Bedømmelse af adskillige Forhold. Men en Samling af genealogiske og personalhistoriske Efterretninger om Aarhus Bys øvrige Embedsstand, dens Borgmestre, Byfogder, Raadmænd, Toldembedsmænd og kongelige Betjente, Postmestre, Vejere og Maalere o. s. v. samt om en overordentlig stor Række af Borgerslægter burde ogsaa efterhaanden kunne komme til Udgivelse.

Familien Blichfeld.

Et af de Slægtsnavne, der har holdt sig i Aarhus og Aarhusegnen igennem Aarhundreder er Navnet: Blichfeld eller Blichfeldt. Slægtens Stamfader Magister Christen Ottesen Blichfeld var den femte Præst ved Frue Kirke efter Reformationen og døde 1596. Hans første Hustrus Fader var den første lutherske Præst i samme Embede; efter hendes Død ægtede han Cecilie Lauridsdatter, der tilhørte den gamle Aarhuslægt Fogh. Af hans otte Børn kom de fem i gejstlig Stand som Præster og Præstehustruer. Den ældste Søn Otto Christensen Blichfeld blev Rektor, først i Randers, senere i Viborg, hvor han døde 1625, hans eneste Søn Peder Hans Ottesen Blichfeld (f. o. 1620) blev Dr. med. i Viborg 1668 og døde dér 1684, dennes Hustru Maren

Renberg blev Moder til et Barn, der døde tidligt. Den anden Søn Peder Christensen Blichfeld blev Præst for Værum og Ørum og Provst i Gallen Herred, han døde 1649. Den tredje Søn Henrik Christensen Blichfeld døde 1633 som Præst for Tirstrup og Fuglslev Sogne og Provst i Sønder Herred. I sit første Ægteskab med Karen Hansdatter blev Henrik Christensen Blichfeld Fader til én Søn: Christen Henriksen Blichfeld, der døde som Præst for Lyngaa og Skjød (1641), hvis Søn Magister Henrik Christensen Blichfeld blev Præst ved Aarhus Frue Kirke og Provst i Ning Herred. Han døde 1703 og er begravet i Domkirken. I Anledning af en Klage fra ham til Kancelliet, befalede Frederik den 4de: „at Sognepræsten til Domkirken altid skal tillige være Stiftsprovst og Provst i Hasle Herred“; ved denne Lejlighed hævdede Kongen saaledes Stifts Hovedkirkens Anseelse. I to Ægteskaber blev Magister Henrik Blichfeld Fader til syv Børn, 2 Sønner og 5 Døtre; deres Arv efter Faderen blev 36 Rdl. 1 Mk. 12 Sk. til Sønnerne og 18 Rdl. 14 Sk. til Døtrene. Enken Margrethe Johansdatter Rhumann, en Datter af Provsten Johannes Wolfgangsen Rhumann ved Domkirken, sad Enke i næsten 50 Aar. Hun var født 1662 og blev over 90 Aar gammel. Hun ejede en sjælden Samling af Familiens Skilderier, der spredtes efter hendes Død. Hendes Stervboe befandtes i en saa ringe Tilstand, at hendes Laugværge Jens Laasbye maatte ansøge om fri Begravelse for hende i Frue Kirke og Ringen med Kløkkerne fra begge Kirker. Tilladelsen blev omsider givet, og Kirkerne frafaldt deres Krav paa Boet. Men Arvingerne, hendes egne to Børn: Hans Rhumann og Anna Catharina, var al-

lerede døde, meldte sig aldrig. Det kom maaske ikke til deres Kundskab, at der ganske uventet blev en Rest: 50 Rdl. 2 Mk. 10 Sk. tilbage i Dødsboet. Pengene betroedes Stiftamtmanden in deposito. Magister Henrik Blichfelds Børn af første Ægteskab med Karen Christensdatter Friis vare: 1) Magister Christen Henriksen Blichfeld, Præst i Køge, † 1709, 2) Karen gm. Magister Peder Paulin, først Rektor i Ringsted, senere Præst til Roskilde Domkirke († 1729), 3) Margrete gm. Raadmand Niels Lauridsen Fogh i Aarhus, † 1710. og ved ham Moder til fem Børn. 4) Mette gm. Magister Jørgen Rhodius, Rektor i Aarhus, † 1731, og 5) Maren gm. Hans Thomassøn Strømborg til Vinderslevgaard.¹⁾

Af Tirstrup Præsten, Magister Henrik Christensen Blichfelds Børn af 2det Ægteskab med Eva Justdatter Saxe skal her omtales to Sønner: Just og Frants Henrikssønner Blichfeld.

A. Just Henriksen Blichfeld. Han er født i Tirstrup Præstegaard 1621 og døde som Forpagter af Jensgaard i Bjerre Herred d. 15. August 1667 i ugift Stand. Straks efter Faderens Død flyttede hans Moder til Aarhus for at lade Sønnerne besøge Latinskolen, og det var vel ogsaa Mening, at Just sammen med sine fem Brødre skulde opdrages til at være Præst. Men han havde ikke Lyst til Bogen. Hans Morbroder Peder Justsen Saxe, f. 1588, der var i Tjeneste hos Lensmanden over Stavanger Len Jørgen Brockenhuus, tog ham med sig til Sebergaard og senere til Halsnø Kloster, hvor Just Blichfeld blev opdraget sammen med Lensmandens Børn.

---

¹⁾ Ning Herreds gejstl. Skifteprotokol, Fol. 139.

I sit 16de Aar kom han i Tjeneste hos Admiralen Erik Ottesen Orning og deltog i flere Aar i dennes Togter. 1640 var Just Blichfeld ombord i det Skib, paa hvilket den svenske Enkedronning Maria Eleonora (f. 1599 † 1655), Gustav II Adolfs Enke, paa sin Flugt fra Sverige gik om Bord ved Gulland. Det var Meningen, at Erik Orning skulde have overført hende til Preussen, men hjemsøgt af Modbør gav han efter for hende og landsatte hende mod Kongens Ønske i Nykøbing paa Falster. At den ulykkelige Dronning ikke var utaknemmelig for denne Velvilje af Holmens Admiral fremgaar af Just Blichfelds Optegnelser:

„Ao 1640 drogh min juncher till Gulland med kgl. mayst. orlofs schibe Patientia och Marchatlen at hente den schuenske dronning ved nafn Mariam Eclionoram, bleff fordreffuen derfra paa lübscher reed och laa der börlosz i olte dage, waar ieg emedler tid i Lūbech att kiøbe forfrischning till hennedes dronninglig maytts. gaff min juncher i foræring en guld kiæde paa 37 lod, begge capitannerne huer sin paa hundrede rixdaler, begge luttanater huer sin gulde ring och schipperenn en paa nj demandter. Præsten herr Jenns [Borum?] løsz it halff hundrede rixdler, kochenschriffueren en gulde-ring paa halffierszindstiuffue rixdler och 3 rixdler i penge. Till gemeene mannd 400 rixdler. Till dj fattlige af kongl. may. søefarne folch 100 rixdler. — Fich paa min partt till driche penng 6 rixdler.“

Som Flagkaptajn paa „Patientia“ deltog Erik Orning i Slaget paa Kolberger Heide, hvor han

saaredes let. Den 31. Juli 1644 udnævntes han til Generaladmiral, men døde det paafølgende Aar den 2. Febr. Om det berømte Søslag fortæller Just Blichfeld følgende:

„Ao. 1644 dennd 1. Julij waar vi i slagh med dend suenske flaade, 40 schibe stoed paa huer side, huor ieg bleff kuest paa tuende steder. Rigernes admiral¹⁾ bleff døedlig kuest, 2 capitanner och 10 andre gemeene mannd 12 mannd døde, udj di andre schibe offuer alld floeden bleff døde och kueste 300 mannd.“

Denne blodige Træfning synes at være Afslutningen paa Just Blichfelds Sømandsliv; der fortælles om ham, at han derefter deltog i Livet ved Hofet i København, men omsider kom til Jylland og døde som Forpagter af Jensgaard den 15. August 1667.

B. Frants Henriksen Blichfeld. Han er født i Tirstrup Præstegaard den 25. Februar 1623 og døbt 23. Maris; hans Faddere vare: Christen Hanssøn, velbaarne Hr. Mogens Arenfeldt og Jomfru Lisbet Føeg. I Aaret 1647 blev han Præst til Vitten — Haldum — og Hadsten Sogne i Sabro Herred og døde 1681. Med Undtagelse af Just Blichfeld var alle hans Brødre bleven Præster. 1) Halvbroderen Christen B. i Lyngaa og Skjød 1623. Helbrødrene 2) Niels B. Præst i Vitten-Haldum og Hadsten 1639, han resignerede otte Aar efter og rejste udenlands for at fortsætte sine Studeringer. Efter kort Tids Ophold i Helsingør, besøgte han Amsterdam, Leyden og forskellige tyske Akademier, sidst

¹⁾ Jørgen Wind paa „Patientia“; han døde faa Dage efter af et Saar i Knæet den 17. Juli.

i Strasburg; derfra rejste han til Østrig, hvorefter Familien aldrig hørte noget fra ham, 3) Hans Henrik Blichfeld, Præst i Raarup 1641; han døde allerede 1650, efterladende sin Enke Margrete Andersdatter og fire Børn. Hun ægtede anden Gang Eftermanden i Kaldet Cai Jensen Jerløs, men døde i Barselseng med hendes femte Barn 1652, kun 27 Aar gammel. En Broder Oluf Blichfeld, født 9. Maj 1618, døde 1638 i Aarhus, samme Aar, som han skulde dimitteres til Akademiet; den eneste Søster Abelone Henriksdatter døde i Højelse Præstegaard i Sjælland 1648, 23 Aar gammel. Frants Henriksen Blichfeld blev Fader til otte Børn, af hvilke Henrik Frands Blichfeld blev Præst i Vellev 1675, Hans Frands Blichfeld Præst i Soften-Foldby 1683 og Peder Frandsen Blichfeld Præst i Ødum 1677, alle i Aarhus Stift. Sidstnævntes Datter Dorothea Pedersdatter Blichfeld, født 21. Febr. 1680 † 25. Febr. 1730, blev 1711 gift med Johan Chyndesen Schmidt, som var Rektor i Grenaa indtil han 1733 blev Rektor for Aarhus Skole og døde 21. Aug. 1752. Hans Optegnelser er ikke uden Interesse, hvorfor de her meddeles:

Quod Deus Opt. Max: bene. . . .

„Aar 1679 d. 21. Octbr. er ieg Johan Chyndesøn Schmidt barnfødt udi Mariager Kiøbstæd af ærlige og christelige Ægte-forældre. Min Fader var dend ærlige Mand Chynde Pedersøn Schmidt Borger og udi nogle Aar constituert Vice-Byfoged i Mariager, Moder Margrete Johansdatter Schwartz. Efterat min fader døde Ao 1680 sad min Moder Enke i 3 aar og kom saa i Ægteskab med Matthiis Mortensen Pfeiffer, konsterfarene Organist ibid. De holdt mig først

i danske Skole hos Skoleholderen Swen Falch indtil ieg var i 9de Aar, salte mig saa i den latinske Skole, som da blef betient af Rect. Johan Eschilson og Collega Søren Eschilson; Ao 1691 tog min farbroder Jens Pedersen Schmidt mig i sit Huus i Mariager, at ieg skulde studere med hands Søn og vi følges i og fra Skolen, som vi og sad næst hos hinanden den Tid i den øverste Lectie, som da blef betient af den da nys ankomne Rect. Lauritz Mørtensen; som og dimitterede os begge til Aarhus Skole, hvor ieg kom d. 3die Julij 1694 da Rect. Mag. Jano Mundelstrup et Con. Rect. Mag. Georgio Rhodio, under hvilke begge gode lærdi Mænd ieg freqventerede næsten 3 aar, og leed imidlertid allehaand Mangel og Modgang som et fattig, faderløs, fremmed og forladt Barn. Den allerhøyeste Gud være ævig Ære, som af sin faderlig Barmhertighed og guddommelig Forsyn underlig og ærlig opholdt mig udi Aarhus, at ieg dog helt og allene blef ved Bogen, som ieg eniste hafde stor lyst til; og mangen gang bortslog baade Hunger og Tørst med mine Studeringer; særlig det første Aar, da ieg hafde kun 3 Dager fri Kost ugentlig i Byen, hafde slet ingen Assistance fra mine Paarørende i Mariager og sich gandske lidet beneficium af Skolen, fordi Mængden af Disciplene tillod den Tid icke andet. Derefter hialp vor Herre at ieg fandt Brødet hos min Rect., som salte mig til at være Custos og tillige betiene den nederste lectie, hvilken betienning ieg tilbørlig opvartede 1 aar imod løn 24 Rdl. Dernæst hos andre smucke folch, som ieg offererede Varer og sich derfor hos nogle ugentlig Kost, hos Hr. Raadmand Peter Jessen, som effter min Rectorii recomendation gaf mig fri Logemente og 1 Dags Kost

i Ugen for at informere hands 2 Sønner, som sad da den ene i 5te, den anden i 4de Lectie og ved min Afsked fra Skolen og Byen Ao 1697 gaf mig en Discipel 10 Rdl., saa gaf Gud mig og hos Biscoppen den Berømmelig Doctor Johan Braëm, som af 48 Mesterlectie Disciple udvalde mig at betiene Under Degnens Embede i Domkirken i sl. Jørgens Sygdom og Tienestens vacance-tid effter hands Død, hvilchen Tieneste ieg og til Vedkommendes Fornøielse betiente udi 26 uger og sich derfor, efter Dom Provstens Dr. Mag. Ludvig Pontoppidan hands censur 26 Rdl., og vilde Hr. Melchior Sommerfeld, da øverste Capellan til Domkirken, endelig ofvertalt mig virkelig at anlage samme vacante Tieneste, hvilket ieg dog for en høyvigtig vedhængende Aarsag, som var mig vidende icke kunde overtale mit Sind til; kaldet som Guds forsyn var icke Degn. Saaledes hialp den store Gud, som er de faderløses fader mig fattige faderløse og af mine Egne forladte Barn værget igiennem ald Gienvordighed, at ieg dog blef ved mine Studeringer og frekventerede den øverste Lectie i Aarhus Domskole indtil 1697, da ieg tilligemed 14 andre Candidat: Academi: blef af Recl. M. Mundelstrup med et godt Testimonio dimitteret til Kiøbenhafns Academie, hvor ieg lykkelig deponerede same Aar; og som ieg alt for min Afsked fra Skolen var fæstet af sl. Hr. Hans Blichfeld, Sognepræst til Zeuthen og Fuoldbye Sogner at succedere Studiosis Peder Panderup nu Sognepræst til Schiolddeuf etc. og Provst i Sabroe-Herridt og til førstkommende St. Mich. Dag at antage Conditionen udi Zeuthen, reiste ieg fra Khafn Studiosus i Jesu Nafn til Mariager i Tanke at anvende et par Maanederstid paa Claver-Spil, hvilket dog for min Stif-

faders Vanskeligheds Skyld icke vilde gelinge for mig; Midlertid indhandt ieg ved Correspondence den notice om min Tieneste, at min Principal hafde anorderit med sin Broder Hr. Peder Blichfeld i Ødum, at ieg skulde informere begge deris Sønner tillige og være et fierding Aar paa hver sted, som og skeede derefter i 2 Aar, hvorfor ieg da d. 3die Octobr. 1697 rejste fra Mariager og kom samme Aften til Ødum; og faldt lodden derefter at ieg det første fierding Aar skulle have qvarteer i Zeuthen, hvor ieg hafde en meget raisonabel Husbond at tiene, som jo mere hand eftersaae min Methode med Børnene, jo større yndest fattede hand til mig, og ved adskillige Discretioner forbedrede min Løn hver gang ieg var i hands huus saasom Lønnen var forud noget ringe accorderit. Hands Søn Clemen Blichfeld kom saa fra min Haand, icke for min skyld, Gud være ære! og kom i Mesterlectie i Aarhus Domscole strax efter St. Mich. 1699. Midlertid blef ieg af Hr. Peder i Ødum overtalt og accorderit at blive ved hans Søn og dimittere ham til Academiet, som og skeede. Ao 1700, efter at hand var examenerit in Stile artibus et Lingo Latin Græc et Hebr. af Biscoppen Doct. J. Braëm, som ved egen Paaskrift paa det testimonio ieg hafde udfordiget approberede beviset min Disciples Frantz Pederson Blichfeld hands dimisjon til Academiet.

1699 accorderede Hr. Peder Blichfeld med Hr. Willatz Olesøn i Grundförd, at hands Søn Ole Willadsen, nu Sognepræst i Grundförd, skulle frekventere hos mig og ieg med begge Discipler . . . . alternation et fierding paa . . . . Sted. men som Ole Willadsens profect kunde icke svare den andens, varede

den Tieneste for mig ickun til Paasken 1700; da ieg tachede Gud at ieg qvitterede.

Efterat ieg med Frantz P. Blichfeld var kommen hiem fra Khafn og hand der efter udstandne examina var bleven indskreven i Studenternis Protocolle, forblef ieg effter hands faders Begiering for videre at manuocere ham in Philosophia et Lingo Ebr: oc Græc udi Odum Præstegaard til Paasken 1701; da ieg derfra med goed Afskeed qvitterede og kom i Tieneste hos Edle Seign. Friderich Oleson paa Trin-drup; hvor ieg liente ham dels som hands Børns Præceptor, dels som hands fuldmægtig indtil Paaske 1702; da ieg blef begiert og fæstet af hands Broder Sr. Anders Oleson forpagter paa Pandumb ved Niibe; og imidlertid forlovet af ham at reyse til Khafn for at suclinere Examen Theologicum (1700 suclinerede ieg [privatum (igen overstreget)] examen Philosoph. examinant. D. Casparo Bartholino, Olao Wormio et Christiano Beitzer) og hialp vor Herre at ieg fick min Attestatz og prædikede for min Dimis. alt inden St. Hans Dag samme Aar. Mine Examinatores vaar: S. Setæ, Theol. Doct. D. Johannes Wandalinus et D. Heet. Gottfried Maju . . . Min Censor til Dimiss. Prædicken vaar S. Setæ Theol. Doct. et P. P. D. Johan. Bartholin. Effter min Hiemkomst til Pandum udtiente ieg min Condition med min Husbonde og hands Kieristes fornøyelse til Paasken 1703. Men som Gud hafde beskieret min Lycke i den Egn, hvor ieg før hafde været og ieg blef samme Vinter ved fl. Skrivelser begiert af Hr. Jørgen Poulson Sognepræst til Todberg og Meylbye at læse for 2 norske Drengene hand hafde i sit Hus og tillige prædicke for ham hver anden Søndag og hver Beddag imod

løn 24 Rdl., Nytaarsgave 4 Rdl. etc. resolverte ieg til den Tieneste, og imod Sr. Anders Oleson og hands Kierestis Villie, dog upaaklagelig, som hands (Pass?) og mig gifne Afsked med Paaskrift af Mag. Jacob Meulengracht, da Sognepræst til Nibe og Woxleuf klarlig udviser, qvitterede Pandumb og reyste til Todberg, hvor ieg dog fandt slet indtet af Hr. Præstis løffter i hands Breve til mig; men blef nød til at qvittere den Tieneste næste St. Mich. Dags Tide dereffter ditto Aar; reyste saa igen til Trinderup til Friderich Oleson, som med Glæde tog imod mig, effterdi hand da var alt kommen i en store vitløftig Process og skulde over med Sagen til Høyeste Ret foraaaret 1701. forblef ieg da stændig i den Tieneste indtil foraaaret 1707: da Gud opvagte Biscop Braöms Hierte, at hand kaldede mig til at være vice Rector her i Grenaae; hvor ieg blef effter det mig gifne Kalds Bref introducerit i den Latinske Skole af velærv. Hr. Ove Broch, Sognepræst i Grenaae og Provst i Nørre Herridt, Solenni acta, Torsdagen d. 10de Martij 1707. Og som min Formand Rasmus Wegersleuf døde strax dereffter først in Majo, og Hr. Biscopen effter sit Løffte til Høybaarne Herre Sr. Cunrad Rewentlau Gros Cancellar, Ridder, Herre til Clausholm etc. som hafde recommenderet mig til Rectoratet i Grenaae, hafde forsichret i sit første Kalds Bref om Successionen ved forefaldende vacance, reyste ieg strax effter min formands Død til Aarhues, fich ny og fuldkommen Kalds Bref paa Rectoratet, hvilchet ieg fich oversendt og Confirmation indhandt ved min Svooger Ambtsforvalter Michel Nielson udi Aarhues, nu sl. hos Gud. Ære være Gud, som ved denne Omgang viiste klarlig, at hvad Gud vil have frem,

kand ingen forholde. Og Byfogden i Grenaae og Herritsfoget i Nørre Herridt Ædle Sr. Knud Hinrich Blichfeld gaf mig fri Logement i sit Hus, fordi hands 2 Sønner, Frantz og Amde skulde under min Information, som de og bleve under publice et privatum indtil 1715, da ieg dimitterede dem til Academiet og de bleve Studiosi, negotierede en marriage mellem mig og sin Broder-Datter Madselle Dorothea Pedersdatter Blichfeld, og stoed vor Bryllup i Ødumb Præstegaard, vivis et jamdum Genitoribus novæ nuptæ, Tirsdag d. 22. Junij 1707, udi mange honette og høyfornehme Gæstlers præsence.

Ao 1707 d. 22de Junij blef Dorothe Pedersdatter Blichfeld Ærværdig etc. Hr. Peder Blichfelds ældste Datter, udi Jesu Nafn, ægtevied (effter kongl. Tilladelse) til mig Johan Schmidt Mariager uværdig Rect: Schol: her i Grenaae, af Ærværdige Hr. Peder Aalbøe udi Welleuf udi Ødumb Kirche. Bruden fuldte hendis Fader og Velærværdig etc. Mag: Hans Lønborg udi Fruering. Brudgommen fuldte Edle Hr. Byfogden Sr. Knud Hinrich Blichfeld udi Grenaae og Edle Sr. Fridrich Olsen til Trindrup. Voris Bryllup holdtis udi Ødumb Præstegaard, hvortil adskillige smuche Folch vare nærværende.

Ao 1708 d. 14de Julij velsignede Gud voris Egteskab med en ung Datter, som blef fød samme Løfverdags Morgen Klochen 3, og Onsdagen næst efter d. 1. Ejusdem blef ved Daaben her i Grenaae-Kirche af Velærværdig Provsten Hr. Ove Broch kaldet Magdalene Sophie efter min Kohnis Moder og Farster. Til Daaben blef min Datter baaren af min Svigermoder Magdalene Albertsdatter, hende fuldte Mad. Anne Amdesdr. Sr. Knud Hinrich Blichfelds. Fad-

dere vare: Velærv. Mag. Friderich udi Lyngbye. Byfogden her i Byen Kn. H. Blichfeld. Min Kohnis Broder Monsr. Frantz P. Blichfeld. Hører her i Skolen Monsr. Anders Basse. Min Kohnis Syster Marie Anne Kirstine Blichfeld. . . . . Bangs og Anne Marie Blichfeld Sr. Peder Temsens.

Ao 1710 Tirsdagen d. 18de Febr. om Morgenen Klochen 3 qt: til 8te blef min Hustru naadig af Gud forløst med en ung Søn, som d. 26de Ditto næstefter blef af Farster Anne Amdesdatter, Sr. K. H. Blichfelds baaren til Daaben her i Grenaae-Kirche, hvor hand blef christned af min Svigerfader Tit: Hr. Peder Blichfeld og kaldit efter ham self Peder Blichfeld. Med Barnet fuldte Sr. Søren Wissings Kieriste her i Byen, sambt Hr. Søren Bagges K: og Sr. Matthis Nielsens K: her i Byen. Test. Bapt: min Svigerfader Hr. Peder Blichfeld. Sr. Peder Klinte Mons. Peter Lyngbye. Sr. Niels Skræders Datter Birgitte. Min Kohnis Søster af Ødumb (1748 om Natten Kl. 1 mell. d. 25. og 26. Febr. hensov hand salig i Herren paa Vesterbye Gaard ved Calundborg i Sielland, hvor han var Aaret tilforn bleven Riidfogit etc.).

Ao 1712 Torsdagen d. 31. Mart. velsignede Gud vor Egteskab med en Søn, som Onsdagen d. 6te April næstefter blef opofret den gode Gud i Daaben her udi Grenaae-Kirke og kaldet Chynde effter min sl. Fader Chynde Pederson Schmidt, fordum Borger og est. Byfoged udi Mariager. Barnet blef baaren til Daaben af Farster Anne Amdesd. Sr. Knud Hinrich Blichfelds, med hende fuldte Tit: Hr. Provstens Kieriste Mad: Mette Rode. Provsten Hr. Ove Brok doble hannem. Faddere: Tølderen Jens Rasmussen, Sr.

Peder Klinte [vice Sev. Wissingii, non tii meo rogatii] Monsr. Christoph: Brok og min Colleg: Ole Karlebye. Min Konis Syster Marie Anne Kirstine og Madselle Birgitte Nielsd. Mad: Anne Waldborg Sr. Klintis og Mad: Karen Nielsd: Sr. Jens Fæveylis.

Ao 1714 Fredagen d. 5te Januar: som var III. 3 Kongers Aften cor: 5 pomerid: velsignede Gud min Hustru ved en naadig forløsning med en liden Datter, som Torsdagen dereffter d. 11. Ditto blev for sin Svagheds skyld hiemdøbt af Capellanen Hr. Søren Bagge og kaldit Margrethe effter min Moder. Søndagen dereffter p. D. 2 p. Ephiph. blev hendis Hiemdaab confirmerit her udi Grenaae-Kirche, frembaaren af Mad: Anne Amdesdatter, Byfogdens Kieriste. med hende Indte min Svogers K: Ingeborg, Sr. Frantz Blichfelds. Test. Bapt: Tolder Jens Rasmussen, Min Svoger Frantz Blichfeld. Colleg: Christen Jacobsen, Johan Sørensen. Peder Terkilsen. Frantz Knudsen Blichfeld og Niels Rømer. Else Jensd. Fæweyles. Maren Cronbechs og Ingeborg til Tolder-Enkens. Mad: Anne Marie Blichfeld, Sr. Peder Temssens og Mad: Ingeborg Sr: Anders Basses. NB: Her kom ingen fra Ødumb, ihvorvel ieg leyede et expr. Bud til dem for notificere dem min konis forløsning og invitere dem til Barsel.

D. 30. Maji Ditto Aar døde fornævnte min mindste Datter Margrete, effterat hun 7 Uger omtrent hafde med en særdelis stilhed og taushed været syg. NB: de 5 sidste Uger var det heel rar! vi hørte hende græde. Hun var kun 20 uger og 5 Dage -:- 4 timer gammel. Gud opløfte det salig Guds Barn salvet paa ærens og de udvaldis Opstandelsis og forsamlings Dag for Christi egen ærefulde Opstandelsis Skyld.

1715 Søndagen d: 14de Julij Cor: 4 pomerid: velsignede den gode Gud min Hustru ved en hel naadig forløsning med en ung Søn, som næste Fredagen derefter d. 19de ditto blef her i Kirken ved Daaben kaldit Albert efter min Hustrues sl. Broder, som døde for 2 Aar siden i Engelland og blef der begravet. Min Hustrues Søster Giertrud Kirstine Sr. Hans Pederson Mossis boende paa Strømsøe i Dramen udi Norge bar min Søn til Daaben, med hende fuldte Byfogdens Kieriste her i Byen. Test: Bapt: Tolderen Sr. Jens Rasmusson, Mon^{sr}. Hans Styrk. Søren Jensson Fæveyle i sin Stilladers Christopher Brochis Sted. Colleg. Christen Jacobson. Mademois: Anne Kirstine Salgaard af Norge, som var hidkommen med min Svoger Hans Pederson, som med sit Skib af 108 læster var for Aarhus. Madelle Birgitte Nielsdatter Provstens Kieriste og Sr. Jens Bangs Kieriste.

Ao 1718 Mandagen d. 11. Martij Cor: 6¹/₄ pomerid: formerede Gud min Børneflokk med en nyfødt Datter af min Hustru. Byfogdens Kieriste Anne Amdesdatter bar samme voris Datter til Daaben næste fredag d: 18. Ditto derefter, hvor Barnet blef kaldet Anne Margrethe efter Byfogdens Kieriste og min gamle Moder Margrete Johansdatter Schwartz udi Mariager. Med farster Anne Amdesdatter fuldte Provstens Kieriste. Test: Bapt: Capellan Hr. Søren Bagge. Byskrifer Herman Panck. Sr. And. Basse. Anders Winberg og Johan Sørensen. Coll. Christen Jacobsen og Monr. H. Mygind Studiosis. Piger: Maren Cronbech, Birgitte Nielsdatter, Giertrud Cathrine Bang og Søren Siørups Datter. De 2 Koner vare Anne Marie Peder Temsens og Ingeborg Frantz Blichfelds. Gud velsigne

Barnet til sit eget allerhelligste Nafns ære, forældrenis Glæde og hendis egen timelig Velfærd og ævig Salighed! Amen!

Ao 1721 d. 23. Junii Kl. 11 om Natten døde min ældste Datter nu sl. Magdalene Sophie af et Slag eller Rørelse paa hendis venstre Side, som hun fik om Torsdag-Eftermiddagen næst tilforn d. 19de udi Sye-Skolen, hvor hun sad og syede hos Niels Bruuns Kieriste her i Byen, som lærde hende at sye. Nafn havde hun efter hindis Bestemoder, min Schwigermoder sl. Mallene, sl. Her Peder Blichfelds. Sygdommen syntes hun at have arvet efter hinde, thi hun døde her i mit Huus af et Slag paa den venster Side, hvilket hun udi 8 Aar hafde haft paa den høyre Side, over 5 Aar førend hindis sl. Mand døde og efter 3 Aar her i mit Huus. Samme min sl. Datters Lig blef d. 30te Ditto nedsat hos hindis sl. Bestemoder i den aabne Graffred her i Kirken, som er lige for Prædikestolen paa det store Kirkegulf. Jesus opløfte hendis Hovet paa sin de Udvaldes store og salige Æres Dag og lad os da sambllige Forældre, Børn og Børne Børn indsamles med Glæde blandt de udvalde hos vor fællis frelser Jesum til ævig Salighed for Jesu uskyldige Døds og ærefulde Opstandelses Skyld. Amen!!!

Ao 1729 d. 8de Martii døde min Moder Margrete Johansdatter Schwartz, gammel 85 Aar + 11 Uger og 3 Dage her i mit Huus, hvor hun i Enkestand hafde nødt sit Ophold udi 6 Aar, paa min Bekostning blef hun begravet d. 15de Ditto her i Grenaae-Kirkegaard . . . . Hun var fød i Odense udi Fyhn, hendis fader Johan Christopher Schwartz fød i Malchin udi det Hertugdøm Gustrau i Mecklenbårg, var Medicq.

Practiq. paa Friderici 3. Orlogsflode i den svenske Krieg Ao 1658 etc., boede siden i Mariager med sin Hustru Maren Christensdatter, barnfødt udi Fyhn, hvor de og begge døde og ligger begravet i Mariagers Kirke.

Ao 1730 Løverdagen d. 25de Febr. bortkaldede den store Gud min i livet allerkieriste og nu efter Døden høyt besørrede Hustru, den ærlig Siæl sl. Dorothe Pedersdatter Blichfeld, blef begravet den 4. Martii næstefter med den hæderligste Solennite, som min fattige Tilstand yderligst kunde formaa, udi Grenaae-Kirkegaard udi den beste Jord og Plads osten for den synder Kirke-Stie ved sl. Anders og hands sl. Kieristes Ligsten, som var efter min sl. Hustrues egen forlangende før hun døde, hun var netto 50 Aar og 28 timer gammel, hafde levet med mig udi et ærlig og fornøvelig Ægteskab udi 23 Aar 8 Maaneder 3 Uger og 4 Dage og imidlertid fød mig 3 Sonner, som alle lever endnu og 3 Døttre, af hvilke kun den yngste Anne Margrethe nu lever. Hendis Sygdom varede haard og heftig i 7 Uger, hendis Dødsfald var hiertelig begrædelig for mig og vore Born. Ald Trostens Gud forbarm Dig over os, som voris afdøde hierte Mama overlever, og tænk i Naade og i tid paa os til god forbedring og forfremmelse for os for din egen Æris og uendelige Barmhiertigheds skyld! Den samme gode Gud give min gode sl. afdøde Kieriste en glædelig og ærefuld Opstandelse paa sin Dag og und os sambtlige forældre og Born engang omsider, naar dette voris dødlig og jordiske paulun skal afbrydes, at indsamles med hinanden hos alle Guds Udvalde udi ævig Ære og Glæde! Amen!!!

Odum-Præsten Peder Frandsen Blichfelds ældste Søn Frands Pedersen Blichfeld, født 1682, blev Student og døde som Degn for Hammelev og Enslev i Nørre Herred. Fra ham nedstammer de fleste nulevende Familier Blichfeld og Blichfeldt i Danmark og en Linie af hans Efterslægt i Norge¹).

---

¹) Se Stamtavle over Familien Blichfeld (Arkiv for Genealogi og Heraldik I, S. 169 ff.).

Af Aarhus Hospitals Historie.

Ved Sagfører, cand. jur. C. J. T. Thomsen.

Som Fuldmægtig hos min afdøde Fader, Justitsraad Carl Thomsen, Forstander for Aarhus Hospital fra 1873 til sin Død i 1909, havde jeg Lejlighed til at beskæftige mig med Hospitalets Forhold i ældre Tid og fik derved Lyst til at fremkomme med nogle Tilføjelser og Berigtigelser til den Fremstilling af Hospitalets Historie, som Hr. J. Hoffmeyer har givet i 1ste Bind af „Blade af Aarhus Bys Historie“.

I. Hospitalets Grund.

Hospitalet blev oprettet ved en kongelig Resolution af 12. November 1541.

Resolutionen henlægger til Hospitalet bl. a. „Sorte Brødre Closter i fornævnte Aars met hves Huse, Plann, Bygning og Abelgaard, som findes Norden og Vesten Sancti Nicolaji (esset omnino Vor Frue) Kyrke og thes ligesten thet Vandlob, som ther komer egienom murenn fran Sancte Karyne Gordt met alt anditt fornævnte Closters Gordsrom og Haverom ulthi sin Lenge og Brede, som samme Closter nu begreben og forfunden er.“¹⁾

---

¹⁾ Nannestad: Hilaria. S. 54.

Hospitalets nuværende Have udgør kun en ringe Del af Sortebrødre Klosterets Have.

Klosterets egentlige Have — det har muligt haft endnu en Have, se nedenfor S. 76 — strakte sig mod Nord og Vest til Grønnegade, mod Syd næsten helt ned til Vestergade og mod Øst til Frue Kirkeplads.

Hasen var omgivet af en Mur, som det allerede fremgaar af Resolutionen af 12/11 1511 og af Jordskyldbogen fra 1562, hvori det bl. a. hedder: „sst Jacob Kleinsmedt vj sk. aff Laures Remsneers Jordt hoess Closter Mur paa Vester Gaedhe¹⁾“.

Da det i et Dokument fra 1792 i Hospitalets Arkiv berettes. „at den yderste Side et lang Stykke af Brandmuren om Hospitalets Ejendomme inde i Byen, som støder imod Gaden Skidengyden kaldet, forgangen Vinter af Ælde nedfaldt,“ er der formentlig Grund til at tro, at det er den gamle Klostermur mod Skidengyde, det nuværende Grønnegade, der her omtales. Muren siges at være muret i Ler.

Mellem Klostermuren og Bebyggelsen paa Vestergade har der, som oplyst hos J. Hoffmeyer anf. V. S. 454—455, været en Gang.

Hoffmeyer citerer et Tingsvidne af 23/11 1673, der beretter, „at saa vidt Niels Bondesens Ejendom (paa Vestergades Nordside mellem Grønnegade og Frue Kirkeplads) strækker sig, ligger saa meget Møg og Skarn opkastet til Klosterets Mur, skadeligt for godt Folks Gang, som falder igennem Klosters Mur og til og fra Kirke“.

I Hospitalets Fæsteprotokol findes indført et

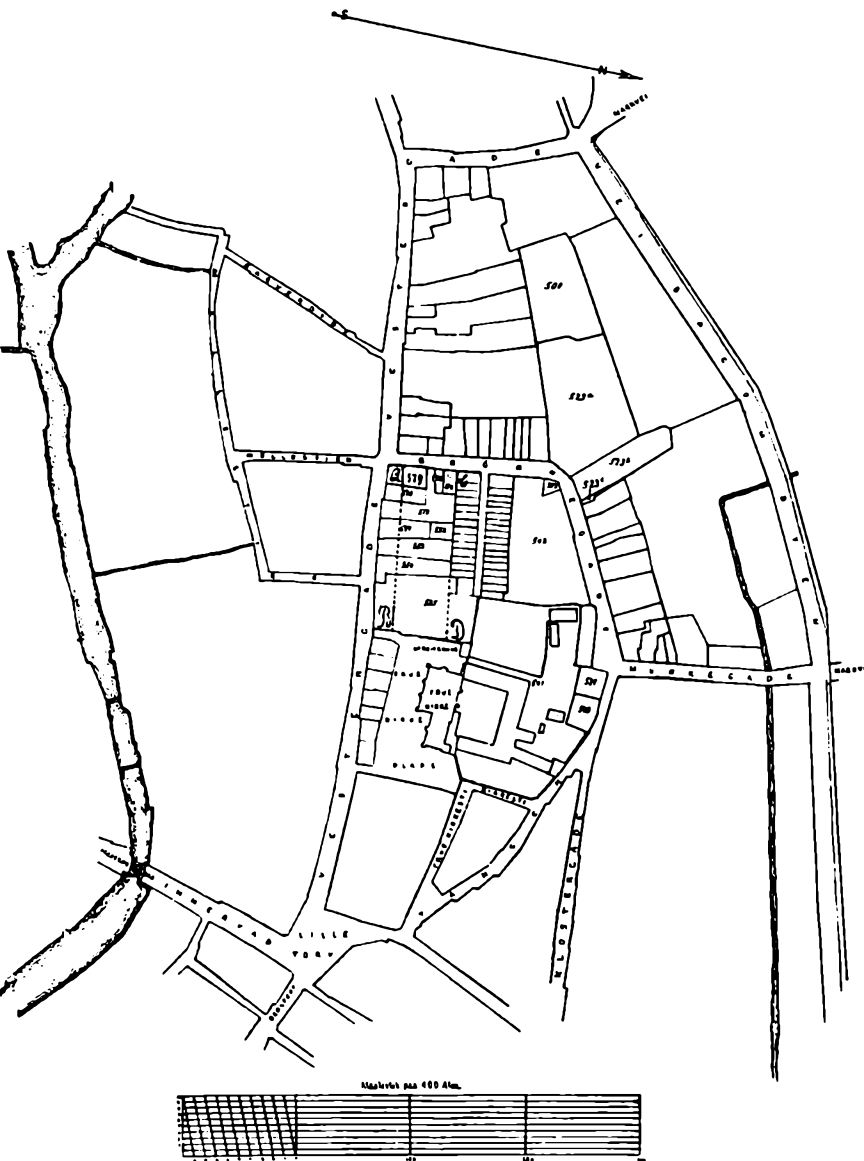
¹⁾ Hübertz: Aktstykker I. S. 173.

gammelt Skøde, dateres $12/6$ 1697, hvorved Hospitalsforstander Hans Terchelsen Roesenqvist efter Hospitalsinspektorenes Ordre skøder til Hr. Magister Lødtvig Pontopidan og Hr. Raadmand Hans Jensen Winter „Sexten faufne af den Hospitals Hauge jord, Strecher sig udi Bredden fra forne Mag: Lødtwigs Eiendom som nu Her hans toxverd i Boer og Noer med Vor frue Kircke Gaard Wester paa ud med forne Mag: Lødtwig og Raadmand Hans Winters Eiendom til den Liden gade Bag Closters Haugen, med sin Indhegning saa som Den nu forefindis dog med den Wilkoer, at Be^{le} Mag. Pontoppidan og Raadmand Hans Winter og Hvem samme ejendom efter dem ejendis Worder Self Lader den indluce fra Hospitalets Hauge Jord og Self Holder forsuarlig Luche og ind hegning Wedlige, Hospitalet uden Bekostning eller skadis tilføyelse i nogen maader.“ Købesummen var 120 Rdlr.

Den lille Gade bag Klosterhaven (Grønnegade) Vor Frue Kirkegaard (nuværende Frue Kirkeplads) og Klosterhavens sydlige Indhegning var jo kendt baade af Købere og Sælgere. Det gjaldt derfor blot om at fastsætte Arealets Afgrænsning mod Nord, hvad der sker ved Udtalelsen om, at der sælges „Sexten faufne af den Hospitals Hauge jord.“

Det maa være Meningen hermed at udtrykke, at Hospitalshavens nye Grænse mod Syd skal ligge parallelt med og 16 Favne fra den gamle Klostermur. Ellers mister Skødet sin væsentligste Bestanddel: Bestemmelsen af det Areal, der bortskodes.

Hoffmeyer udtaler om det paagældende Skøde S. 454: „Dette Skøde, som angaar Grunde, der høre til nuværende Nr. 24—26 (de have netop en Længde

Efter V. F. A. Berggreen og Budtz Müller & Co.s Gengivelse af et Matrikelkort over Aarhus 1870.

af ca. 16 Favne) lærer os altsaa, at Kirkegaarden har strakt sig mod Vest med et smalt Stykke, som er bleven bortsolgt og bebygget“.

Denne Udtalelse forekommer mig baade urigtig og uklar.

Hoffmeyer synes at forstaa Skødet som udtalende, at Vor Frue Kirkegaard paa daværende Tidspunkt har strakt sig helt hen til 16 Favnes Afstand fra Grønnegade, hvad Skødet efter min Forning aldeles ikke udtaler.

Samtidig udtaler han imidlertid, at Skødet angaar Grunde, der hører til nuværende Nr. 24 og 26 paa Vestergade. Nr. 24, 26 og 28 udgør tilsammen Matr. Nr. 585 og Matr. Nr. 584, og et Blik paa medfølgende Kort viser derfor klart, at Grunde af disse Ejendomme maa have tilhørt Vor Frue Kirkegaard, hvis denne tidligere har strakt sig længere mod Vest end Frue Kirkeplads nu gør.

Jeg mener derfor at kunne fastslaa følgende:

- 1) Vor Frue Kirkegaard har aldrig strakt sig længere mod Vest end Frue Kirkeplads nu gør.
- 2) Bebyggelse af Vestergades Nordside mellem Frue Kirkeplads og Grønnegade har i alt Fald delvis fundet Sted før 1562.
- 3) Den paagældende Grund har aldrig tilhørt Klosteret, idet der af den alt i 1562 svaredes Jordskyld til Byen.
- 4) Klosterets Tilliggende har ikke strakt sig Syd for den endnu i 1697 i Behold værende Klostermur.

Den 22de Juli 1793 fandt det næste Salg af „Havejord“ Sted. Salget skele ved offentlig Auktion.

I Auktionskonditionerne hedder det: „Skiellet paa den søndre Side vises ved de Indhegninger, tilstødende Eiere har for deres Hauger. Skiellet paa vester og nordre Side er Schidengyden, og paa den østre Side er der sat en Rad Pæle, hvor Hospitalet for egen Regning opfører et Plankeværk.“

Og senere: „Ligesaa forpligtes Køberen paa egen Bekostning, uden mindste Udgift for Hospitalet nu eller i sin Tiid at istandsætte og stædse vedligeholde en Indhegning af Muur, Tømmer, Stakitter eller Planker, men ingentunde med Giærde imellem Schidengyden og Pladsen fra Smeden Jens Brundtes Huuses Hjørne Stolpe til det Sted, hvor Plankeværket, som Hospitalet lader sætte, støder til med Enden til Schidengyden.“

Køberen var Købmand Peder Herskind og Købesummen var 390 Rdlr.

Da Smeden Jens Hansen Brundts Ejendom bestod af Matr. Nr. 576 og 577 (se Kortet) og Hospitalet senere i Henhold til kongeligt Reskript af ^{12/9} 1810 til Ejeren af Matr. Nr. 585, Commandør Fride-rik Christian Wulff søgte: „et til Supplicantens Hauge grænsende Stykke Jord af Længde 24 Alen og af Bredde $41\frac{3}{4}$ Alen“ er det klart, at den gamle Klostermur har strakt sig fra A til B, hvilken Linie er parallel med og i 16 Favnes Afstand fra Linien C. D.

Ogsaa mod Nord er Hospitalets Have blevet trængt tilbage, idet Hospitalet omkring Aar 1800 har solgt til Ejeren af Matr. Nr. 539 og 540, der den Gang udgjorde en Ejendom, en 6 Alen bred Strimmel af Hospitalets Havejord samt den Grund, hvor-

paa Hospitalets Brandmur, antagelig den gamle Klostermur, stod.

Jeg har i det foregaaende vist, hvorledes Hospitalets Have efterhaanden i Tidens Løb er bleven beskaaret og vil blot til Slut udtale det Haab, at det maa vare længe, inden en yderligere Beskæring bliver nødvendig.

I Henhold til Justitsministeriel Resolution af $\frac{4}{7}$ 1868 solgte Hospitalet samme Aar til D'Hrr. Købmand N. Kaspersen og Gartner L. Thomsen en Jordlod, „H u m l e h a v e n“ kaldet, bestaaende af Matr. Nr. 509 og 523.

„Humblehaven“s Areal opgives i 1803 at være 13,801 □ Alen, i 1815 at være 15,990 □ Alen, hvad der sikkert skyldes, at man i 1803 men ikke i 1815 kun har opmaalt den egentlige Humlehave, se nedenfor S. 77.

Hospitalets Humlehave omtales ikke udtrykkelig i den kongelige Resolution af $\frac{12}{11}$ 1541, hvorved Hospitalet oprettedes; Ordene i Resolutionen er imidlertid saa omfattende, at de kan omfatte Humlehaven, og jeg tror, at Hospitalet straks fik Humlehaven, samt at denne tidligere har tilhørt Klosteret. Dels omtales Humlehaven allerede i et Kongebrev af $\frac{8}{5}$ 1560 som Hospitalet tilhørende, dels viser et Kongebrev af $\frac{15}{12}$ 1560 et Følgebrev for Hospitalsforstanderne i Aarhus til de Bønder, som tidligere have ligget til S. Karrine Gaard smsds.¹⁾, at Humlehaven næppe har tilhørt St. Karens Gaard.

Af Humlehaven har der formentlig i gammel Tid været svaret Jordskyld til Byen, idet den i Jord-

¹⁾ Kanc. Brevb.

skyldbogen omtalte „Hospitals Haffue“, der angives at være beliggende „wden Monche portt“ sikkert er identisk med Humlehaven. Jordskylden var 6 sk.¹⁾.

Hoffmeyer oplyser anf. V. S. 193, at de i Jordskyldbogen omtalte Haver nævnes før Udskiftningen i Gaardsavl fandt Sted i sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede.

Humlehaven har ogsaa i Tidens Løb været Genstand for Beskæringer. Af Hospitalets Fundats af $26\frac{1}{2}$ 1651 fremgaar det saaledes, at Maren sal. Lauritz Møllers paa Vestergade har betalt Jordskyld til Hospitalet af St. Karens Grund paa samme Gade og tillige af et Stykke Jord af Klosters Hummel-Hauge²⁾.

I en Udskrift af Landmaalings-Forretningerne over Aarhus Kiøbstedjorder, foretaget $\frac{6}{3}$ 1744, og beroende i Aarhus Bys Arkiv omtales Humlehaven. Dens Dimensioner opgives til: Bredde: 45 Alen og 80 Alen, Længde: 190 Alen.

Betragtes medfølgende Kort, vil det ses, at Matr. Nr. 509 og 523 a sammenlagt netop har disse Dimensioner. Matr. Nr. 523 b og c er altsaa ikke medregnet til Humlehaven, og jeg tror med Rette.

I Hospitalets Original Matricul og Jordebog, dateret $\frac{7}{1}$ 1719 tales der om: „Closterets Hommel hauge, og det lidet Stykke Jord derved.“

Dette „lidet Stk. Jord“ er sikkert identisk med Matr. Nr. 523 b og c og er efter min Formening tillige identisk med det Stykke Jord, der ved Kongebrev af $\frac{8}{5}$ 1560 tillægges Hospitalet.

¹⁾ Hübertz: Aktstykker I. S. 169.

²⁾ Hofmans Foundationer Tome II. S. 127.

Del paagældende Kongebrev lyder ifl. Hübertz Aktstykker I S. 162 saaledes:

„Wij Frederich Then Anden mett Gudzs Naade, Danmarcks, Norges, Wendes oc Gottes koning, hertog vdj Slesuig Hølstens Stormarn oc Dytmerschen, Greffue vdj Oldenborg oc Delmenhorst, Giøre alle Witterligt att wij aff wor Synderlig gunst oc naade haffue vndt oc giffuit, oc nu mett Thette wort obne breff vnde oc giffue. The fattige vdj hospitalit her vdj wor kiøbsted Aarhus, En wor oc kronens Jord liggindes her Samestestedzs (sic), mett tuende boder som ther paa bygde ere, oc strecker seg samme iord vdj Breden vd tiil gaden fran Morten Møllers boede oc tiil Closters homelgaard $xxii\frac{1}{2}$ alne. It vd tiil graffuen i thend Nørre Ende, oc saa i brenden, westen fraa her Peder Fyglanzgaard oc tiil Closters homelgaard $xxx\frac{1}{2}$ alne, oc mit i garden tuert offuer $xxx\frac{1}{2}$ alne. It. Thend wester siide nest hospitals homelgaard i lengden fran gaden oc tiil graffuen femsindetiuffue oc hallf ottende alne, oc paa thend østre side oc saa i Lengden fran forne Morten Møllers bode oc til graffuen westen optiil her Peder Fyglanzgaard Lxxxiiij alne, huilcken forne Jord oc Grund, mett hus oc bygning vdj Lengden oc brenden som then nu begreben oc forfunden er, maa oc skal her Effter were oc bliffue till the fattige vdj forne hospitale till Euindelige Eyendomme: Forbindendes alle Ehuo the helst ere &c.

Giffuit paa wor gaard vdj Aarhus Then
vijj Dag Maij Aar &c. MDLx, wnder wortt
signett.

Friderich.

For Rigtigheden af den af mig opstillede Formodning taler dels den Overensstemmelse, der er mellem de i Kongebrevet opgivne Dimensioner og Matr. Nr. 523 b og c's Dimensioner, dels den Bemærkning Hofman knytter til Kongebrevet¹⁾: „hvilken Donation endnu er i Behold.“

Har jeg Ret i min Formodning, fremgaar det af medfølgende Kort, 1) at den i Kongebrevet ommeldte Gade er Grønnegade, ikke, som Hoffmeyer antager, Vestergade, 2) at den i Kongebrevet omtalte Grav i den nørre Ende efter al Sandsynlighed er identisk med det i den kongelige Resolution af ¹²/₁₁ 1541 omtalte Vandløb samt med det Vandløb, der ses paa Kortet lige i Nærheden, den saakaldte „Skidden Sig“, der altsaa i 1541 og 1560 maa have haft et andet Løb, end den senere har faaet.

Det forekommer mig naturligt at antage, at Vandløbet er kommet vest fra gennem Klosterets Mur ind i Klosterhaven, i saa Tilfælde har St. Karens Gaard været beliggende vest for Grønnegade, og herfor taler, hvad jeg tidligere har omtalt, at det af Hospitalets Fundats af ²⁶/₂ 1651 fremgaar, at Maren sal. Lauridz Møllers paa Vestergade har betalt Jordskyld til Hospitalet af St. Karens Grund paa samme Gade og tillige af et Stykke Jord af Klo-

---

¹⁾ Hofman: *Fundationer* Tome II 1756. S. 112.

sters Hummel-Hauge. Dette synes nemlig at tyde paa, at St. Karens Gaard har været beliggende nær ved Grønnegade mellem Vestergade og Humlehaven.

Hofmeyer deler min Opfattelse¹⁾; derimod synes Bering Liisberg at antage, at St. Karens Gaard har været beliggende Nord for Grønnegade, jfr. Kortet S. 119 i Aarhus Stifts Aarbøger III. 1910.

Den 11/12 1529 gør Frederik I vitterligt at „om szaa heer ephther skeendis vorder, all swortte brødre vdi Aarhwss forladendis worde theris claaſther“, unde og give vi Biskop Offwe Biilde og følgende Bisper til Aarhwss samme Kloster med al sin rette Tilliggelse og Bygning, Huse, Kirke, Have, Abildgaard og Teglgaard i Længde og Bredde, „oppe och neder, wiitt och siitt“, som det nu begrebet er, at nyde som fri Ejendom til Aarhwss Kirkes Sæde til evig Tid²⁾“.

Af dette Kongebrev fremgaar det, at Klosteret har ejet en Teglgaard; det er jo sikkert denne, Hospitalets Interesse i det nys nævnte Vandløb skyldes. Hvornaar Teglgaarden er blevet nedlagt, ved jeg ikke. Fra at Teglgaarden ikke udtrykkelig omtales i Resolutionen af 12/11 1541 kan formentlig ikke med Sikkerhed sluttes, at den da har været nedlagt. Ret længe derefter har den næppe været i Brug. I 1792 omtaler Hospitalsforstanderen i en Indstilling, at han for en rum Tid siden havde talt med en næsten 90-aarig Mand, der havde fortalt ham, at der skulde have staaet Rudera af en Teglovn inden for Hospitalets Mur mod Skidengyden.

¹⁾ Anf. V. S. 91.

²⁾ Frederik I.s Registranter. S. 240.

II. Om Plovhavre.

I Hospitalets Arkiv findes en gammel Lands-tingsdomsakt, vedrørende en af Hospitalsforstander i Randers Johan Peter Piper paa Hospitalets Vegne anlagt Sag mod Niels Poulsen og flere andre Grund- ejere i Houelberg Herred, der alle havde nægtet at betale skyldig Plovhavre til Hospitalet.

Sagen blev inkamineret for Viborg Landsting den 25. Januar 1702.

Jeg skal tillade mig at citere et Stykke af denne Domsakt:

„Noch udi Rettelagde forne Søren Gundesen Copie af det 4de Kongebref, med Lensmandens Welbr: Henrich Tottes haand underskrevel, Ly- dendes:

Wii Christian med Guds Naade etc: Hilsse Eder alle Vore undersaatte, bønder og Meenige Almue, som bygger og boer udi Ningherit, Hierms- løf herrit, Hasløf herrit, Framløf herrit, Giern herrit, Houelberg herrit og Saubroe herrit Kier- ligen med Gud og Vor Naade, Vider Kiere Ven- ner, at os Elschelig Hr Peder Hiort, forstander til Ste Cathrine Hospital udi Aarhus haver berettet for os, at i ey skulle gjøre og give hannem, til Ho- spital til goede Reede, saadane Ploug Korn, og Sæd- vaanlig Rettighed, som i pligtig er, og Aarligen pleye af Arilds tid til samme Cathrins Hospital givet have, Thj beder og byde vj Eder alle og huer, Sær- deelis at j til Goede Reede, give og fornøje forne os Elskel: Hr Peder Hiort, heller hans Visse bud, saadant Ploug Korn og Rettighed som i pleye og pligted ere, at give til samme Hospital, og i af Arilds tid givet haver, Budendes Sammeledes Eder

Vor Fogder og Embeds Mænd, udi forne Herreder, at j hjælpe forne Elschelig Hr Peder Hiort forstander til samme Hospital saadan forfølgning, over di hannem udi forn Maade overhørig Side, som hans forfæderne forstander til samme Hospital halt og-fangel haver, og Ladendes det Jngenlunde, Givet paa Vort Slott Tørring¹⁾; Mandagen nest efter Santorum Simonis et Jude Apostolorum Dag Anno = 1513²⁾. Under Vort Zignet

Christian

som samme Kongebref i sig formelder.

Noch udi Rettelagde forn Søren Gundesen Copie af det 5: Kongebref, med forn Welbr: Mand, Henrich Tottes haand underskrevet, saalydendes:

Wii Hans med Guds Naade, Danmarks, Sverges, Norges, Vendes og gottes Konning etc: hilsener eder alle, Vore Kiere undersaalt Bønder og almue, i hvem helst di tilhører eller tiener, som byger og boer udi Ning herrit, Hiermsløf herrit, Saubroe herrit, Hasløf herrit, Framløfherrit, Giern herrit og Hovelberg herrit, Kierligen med Gud og Vor Naade, Wider Kiere Venner, at os Elschelig Hr: Peder Hiort, Forstander til Ste: Cathrine Hospital udi Aarhus. haver berettet herfor os, huorledes at nogle af Eder skal have Sidel, og endnu Sider, tilbage med det Almissee Korn, i huert aarlig aar pleye, og pligtig er at udgive, til forn Ste: Cathrine Hospital, og Ville det ey, som af arilds tid Sægvaan Været haver, til Reedeligbed udgive, Thi bede Vi og byder Eder, alle og

¹⁾ Maa være Tørring Slot i det nordlige Sønderjylland i Haderslev Amt.

²⁾ Paagældende Mandag var den 31. Oktober.

huer, Særdeelis, at i her efter til goede Reede, huert Aarlig Aar, give ogfornøyer hannem forn Almisse Korn, Eftersom i af gammel og Lang Sædvaane giort haver, paa det, at den Guds Tieneste, og andre goede gierninger, som i forn Hospital pleyede at skee, og opholdes, Ydermeere forøgges og opholdes Kunde, Bedendes og bydendes Desligeste Eder alle, Vor fogder og Embeds Mænd, udi forn Herreder, at di alting Vær forn Hr Peder behielpelig og bistandig, at hand saadant Korn til Reedelighed og uden forhalling udfange Kand, og stede hannem over Dennem som det hos tilbage holder, og ey udgive Wille, Saadan diele og forfølning, som forstanderne udi forn Hospital, tilforne af Arilds tid over Dennem fanget haver, og bewiise Eder her Velwilligen, Ydermeere Ladendes det Ingenlunde. Givet paa Vort Slott Tørring¹⁾ Mandagen nest efter Vor Frue Dag²⁾ Anno = 1512: under Vort Zignet

Hans,

som samme Copier af forn Kongebreve i sig formelder.“

Brevet, udstedt af Kong Hans Mandagen nest efter vor Frue Dag 1512, er sikkert identisk med det i Pave Julius II's Bulle af 11/9 1512 omtalte, af Kong Hans udstedte. Kongebrev vedrørende denne Ydelse og formentlig det ældste endnu eksisterende Dokument, hvori Ydelsen findes omtalt.

Af Brevet fremgaar det klart, at det ikke er Kong Hans, der i 1512 har skænket St. Karens Gaard denne Ydelse, som antaget af Nannestad³⁾ og Hoff-

¹⁾ = Tørring. — ²⁾ 29. Marts (?)

³⁾ Hilaria S. 23.

meyer³⁾, idet det tværfimod udtrykkeligt udtales, at Ydelsen i 1512 har været svaret fra Arilds Tid.

I et Kongebrev af $\frac{20}{5}$ 1541 rettet til: alle Vore Undersaatter, Bønder og meenige Almue, i hvem I heldst tilhøre eller tiene, som bygge og boendes er i de paagældende 7 Herreder, hedder det: „Vider, at nu er bevist for Os med Eders og Eders Forfædres aabne beseglet Pergaments-Brev, indeholdendes, at I pleye og pligtig er, at udgive aarligen Aar hver Eder 2 Skepper Korn til St. Karens Hospital udi Aarhus¹⁾“.

Det synes saaledes, at denne Ydelse skylder en Folkebeslutning sin Tilblivelse. en Folkebeslutning, der muligt tillige har angaaet St. Karens Gaards Oprettelse. St. Karens Gaard kaldes i den tidligere omtalte Pavebulle: domus Leprosorum Sancte Catharine Arusiensis og har altsaa været Spedalskhedshospital for Byen Aarhus og de syv ommeldte Herreder.

Ifølge Mansa²⁾ blev det ældste Spedalskhedshospital: Hospitalet udenfor Stege paa Møen, oprettet i Slutningen af det 12te Aarhundrede.

I Løbet af det 13de Aarhundrede blev der oprettet en Mængde andre Spedalskhedshospitaler og efterhaanden gaves der ifølge samme Forfatter næppe nogen Købstad i Danmark uden et Spedalskhedshospital.

Der er derfor Grund til at antage, at St. Karens-

³⁾ Anf. V. S. 87.

¹⁾ Hofman: *Fundationer* Tome II 1756. S. 105 Rørdam: *Danske Kirkelove* I. S. 184.

²⁾ *Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie*, 1873. S. 36.

gaard skriver sig fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, hvorimod det sikkert beroer paa en Misforstaaelse, naar Mansa ved St. Karens Gaard har tilføjet Aarstallet 1252; for dette Aar findes nemlig ikke noget Diplom vedrørende Spedalskhedshospitalet udenfor Aarhus, men derimod ifølge Regesta et vedrørende Spedalskhedshospitalet udenfor Aas i Skaane af $24/12$ 1252.

Udtrykket „Plov“ har oprindelig været ensbetydende med en Bondegård (Boel, Huse¹⁾), og denne Betydning har Udtrykket i Ydelsens nuværende Navn: „Plovhavre“.

Brevet fra 1512 taler ikke imod den af Hofman²⁾ fremsatte Formodning, at Ydelsen oprindelig har været „alle slags Korn“, der efterhaanden er bleven til Havre alene, den billigste Kornsort. Imidlertid maa denne Overgang til Havre være sket tidligt, idet et Kongebrev af $15/5$ 1511 til Oluf Hammer³⁾ taler om: „Spetalhavre eller Plovkorn“ og et kongeligt Formaningsbrev til Bønderne i Hovlberg Herred af $3/12$ 1574⁴⁾ taler om „Plovhavre“.

Saadanne Plovkornsydelser til Spedalskhedshospitalerne har sikkert været meget almindelige.

Et Kongebrev fra 1541⁵⁾ viser saaledes, at der aarlig har været svaret 1 Skp. Korn af hver Plov i Vendelbø Stift og Aalborg Len samt i Rinds Herred og Hindsted Herred til det fælles Spedalskhedshospital udenfor Aalborg.

¹⁾ Bergsøe: Den danske Stats Statistik III. 1848. S. 612—13.

²⁾ Hofman: Foundationer. Tome II. S. 383.

³⁾ Rørdam: Danske Kirkelove I. S. 184.

⁴⁾ Kanc: Brevb.

⁵⁾ Rørdam: Danske Kirkelove I. S. 193.

Endvidere skal jeg efter Regesta anføre, at Ærkebiskop Esgerus i et Brev af $14/4$ 1317 paalægger Indbyggerne i Gydingherred, Gæræsherred, Witelinsherred og Listrien ikke at undlade at betale til Brødrene i Spedalskhedshospitalet i Aas i Skaane de Almisser „Spjitalamosæ“, som de pleje at erlægge hvert Aar,

at alle Indbyggerne i Fersherred den $6/7$ 1332 skriftligt forpligtede sig til hvert Aar at yde til Spedalskhedshospitalet udenfor Lund en Ost eller to skaanske Denarer,

at Ærkebiskop Magnus af Lund i et Brev af $29/4$ 1381 formaner Indbyggerne i sit Stift til rigtig at erlægge de sædvanlige Almisser to Gange om Aaret til de spedalskes Hospital ved Lund,

at der i et Kongebrev af $18/4$ 1469 vedrørende Øland tales om den „spitale Tiende“, som falder paa Øen til de spedalske dersteds,

samt at Kong Hans i et Brev af $17/5$ 1506 stadfæster den Ret, som St. Jørgens Hospital udenfor København har til at indsamle Almissekorn i Lille Herred.

I Forbindelse med Bøndernes Forpligtelse til at svare Plovkorn staar en Ret for de bidragydende til at faa deres spedalske anbragte i Hospitalerne; det hedder saaledes i et Kongebrev af $4/12$ 1526 til Lensmanden Henrik Gøye¹⁾ „ . . . at hw met fforscreffne biscop Lage Vrne haffuer godt tilsyn vdj samme thidt leen till alle hospitaler, at ther indtages the syghe mennesker, som ffyndes [vdj] the herritt, som ther till giffue theres plogkorn.“

¹⁾-Ny Kirkehistoriske Samlinger IV. Bind 1867—68. S. 30-31.

Plovkornsydelserne til Spedalskhedshospitalerne har allsaa været meget udbredt. Naar Christian III's første københavnske Reces af $30/10$ 1536 taler om: „Bispegaffue, Haffre, Smørbyrdt, Nandest, Ploukorn oc anden sliig Tyngte“¹⁾, er der derfor formentlig god Grund til at antage, at der ved Udtrykket „Ploukorn“ netop sigtes til Plovkornsydelserne til Spedalskhedshospitalerne.

Kort Tid efter Reformationen blev Spedalskhedshospitalerne nedlagte og de syges Pleje overladt til de store almindelige Hospitaler, der oprettedes over hele Landet, samtidig blev Indtægterne fra Spedalskhedshospitalerne henlagte til de almindelige Hospitaler.

Det hedder herom i Fr. af $4/3$ 1542²⁾ Kap. 19: „Och efftherthij then almectigste Gudt være loffuet och benedideth at then Spetelsche siuge icke er her y Landene saa almindelig, som hun war wdj gammel tiidt, tha wille wij, at alle Sanct Jørgens gaarde och andre smaa Hospitaler, som ere fundereth tiil Spetelsche folck, skulle læggis til the store almindelige Hospital y huert Landt eller Stieth. Och hues Rentthe och gotz, som her til haffuer ligget til samme Sancth Jørgens gaarde eller smaa Hospitaler och icke er forlenthe nogre y theris liifs tiidt, skal her effther ligge och bliffue tiil samme almindelige store Hospitaler och foruendis til the fattugis beste och ther aff aarligen giøris godt rede och Regenskab.

Kapt. 20. Och ther som nogre aff forne Sancth Jørgens Hospitaler er nogen forlenthe wdj theris

¹⁾ Rørdam: Danske Kirkelove I. S. 6.

²⁾ Rørdam: Danske Kirkelove I. S. 203—4.

liiffs tiidt, tha skal thet settig och taxeris paa en aarlig affgiift, som the, som haffue samme Hospitale y forleeningh, skulle huert aar giffue ther aff til samme almindelig Hospitaler.

Och wdj huilcke samme Sancth Jørgens Hospitaler som endnu findes Spetelsche folck, tha skulle the føris til the neste almindelige Hospitaler. Och skal hoes samme almindelige Hospitaler wpbyggis et bequembth hus anthen wdj Abildgaarden eller paa et andel bequembth stedt ther noget wdt fran. huilcket samme hus skulle samme Spetelsche folck legges wdj, och ther aff thet almindelig Hospital haffue theris røeth, waretagt, spiisningh och wnderholdingh wdaff en gryde, paa thet at ther inthet skal bliffue fortheret och forspilth till wnøth, och icke holdis dubbelt omkosteningh“.

Da Spedalskheden ophørte her i Landet, forsvandt ogsaa Plovkornsydelserne de fleste Steder. og Aarhus Hospital er formentlig det eneste Hospital, hvortil Ydelsen endnu erlægges.

Plovhavren findes ikke omtalt i Resolutionen af $12/11$ 1541, hvorved Aarhus almindelige Hospital oprettedes, og dog har Afgiften rimeligvis været svarret til Hospitalet lige fra først af.

Den $15/5$ 1541 giver Kong Christian III nemlig Oluf Hammer Stadfæstelse paa S. Katerine Gaard i Aarhus, hvilket Hospital han skal nyde i sin Livstid, dog at den Kornrente, som plejer at gives af de syv Herreder til samme Gaard og kaldes Spetalhavre eller Plovkorn, herefter skal ydes i Sortebrødre Kloster i Aarhus og ene anvendes til de fattige og syge Folks Nytte, Gavn og Ophold, medens Oluf

Hammer ej skal „bevare“ sig dermed efter denne Dag¹⁾.

Da Hospitalet i Randers oprettedes ved kgl. Resolution af $^{10}/_{12}$ 1558²⁾, blev der dertil henlagt Plovhavren af Houlberg Herred, og først ved kgl. Reskript af $^{14}/_{3}$ 1857 blev Ydelsen af dette Herred tilbagegivet Hospitalet i Aarhus.

Af et Kongebrev af $^{15}/_{2}$ 1573³⁾ fremgaar det, at det ved „vrang Underviisning“ var lykkedes den daværende Hospitalsforstander i Aarhus Jacob Klejnsmed at faa udvirket et Kongebrev⁴⁾, hvorved ogsaa Plovhavren af Houlberg Herred tillægges Hospitalet i Aarhus, hvorfor det paalægges ham, straks at sende Brevet tilbage, for at det kan blive rettet.

Ydelsen afhentedes oprindeligt hos Yderne; i et Kongebrev af $^{3}/_{12}$ 1574 befales det saaledes Bønderne i Houlberg Herred at erlægge deres Plovhavre aarlig til bestemt Tid og paa det Sted i Herredet, som Hospitalsforstanderen befaler⁵⁾. Kort Tid efter gik man imidlertid over til at give Plovhavren i Fæste, se saaledes Hospitalets Fundats af $^{26}/_{2}$ 1651⁶⁾.

Da det skanderborgske Rytterdistrikt oprettedes,

¹⁾ Rørdam: Danske Kirkelove I. S. 184.

²⁾ — — — I. S. 547.

³⁾ Kanc: Brevb.

⁴⁾ Formentlig det Kongebrev, der findes anført hos Hofman: Fund. Tome II 1756, S. 105—6 med urigtig Datering $^{30}/_{12}$ 1573 i Stedet for $^{30}/_{12}$ 1572; jfr. Kanc. Brevb. Jacob Klejnsmed ses ill. et Kongebrev af $^{22}/_{10}$ 1574 (Kanc. Brevb.) kort Tid efter at have begæret sin Afsked formedelst Alderdom og Skrøbelighed.

⁵⁾ Kanc. Brevb.

⁶⁾ Hofmans Fund, Tome II 1756. S. 125—126.

blev det ved kongelig Resolution af $\frac{2}{8}$ 1721 fastsat, at Hospitalet ikke længere skulde have Plovhavre hos Beboerne i Distriktet, men derimod en aarlig Refusion, fastsat til 4 Mrk. pr. Td. Havre.

Af Hjelmlev samt en Del af Gjern og Framlev Herreders Beboere svares der derfor en fast aarlig Ydelse i Stedet for Havre.

I Begyndelsen af det 19de Aarhundrede gik de øvrige Ydere over til at svare Penge efter Kapitelstaksten i Stedet for Havre.

I Henhold til kgl. Resolution af $\frac{23}{9}$ 1882 kan Yderne, derimod ikke Hospitalet, forlange Ydelsen afløst, hvorimod Tiendekommissionen under $\frac{20}{5}$ 1910 har afgivet den Kendelse, at Ydelsen ikke kan afløses efter Tiendeafløsningsloven.

Før 1882 svarede Afgiften med 237 Td. 2 Skp. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Havre at betale efter Kapitelstakst og 232 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk., der betales med 1 Kr. 33 Øre pr. Td.

Ifl. det for Aaret 1909—10 aflagte Regnskab svarede Afgiften med 179 Tdr. 2 Skp. $1\frac{1}{4}$ Fdk. at betale efter Kapitelstakst og 190 Tdr. 7 Skp. 0 Fdk. at betale med 1 Kr. 33 Øre pr. Td.

Fra min Hjemstavn og min Slægt.

Smaating af Lærer Frands Holm, Klakring.

I Vellef Sogn, Houlbjerg Herred, ligger i det nordvestlige Hjørne af Sognet en mindre Gaard ved Navn Holm. Umiddelbart nord for Gaarden strækker sig den store Kæde af Lyngbakker, der lukker for Gudenaadalen i Syd. Navnet Holm er uden Tvivl af gammel Dato, skønt det ikke er saa særlig enestaaende, da flere Herregaarde, der i Tidens Løb har forandret Navn, hed saaledes, vel sagtens ganske simpelt fordi de laa paa en Holm, et Stykke Land omflydt af Vand. Navnet paa nævnte Gaard er ganske sikkert ogsaa opstaaet paa samme Maade, og Gaardens Betydning maa i fordums Tid ha' været noget for sig selv. Den er ikke, som de fleste andre Gaarde i Sognet, der ligger ude paa Marken. Udflyttergaard, men siges at have været et Skovhus, d. e. et Skovfogedhus. Gaarden har dog sikkert ikke ligget paa sin nuværende Plads i gamle Dage; men i det nordvestlige Hjørne af Marken findes der en Plads eller et Voldsted, som der knytter sig det Sagn til, at der her i gamle Dage har ligget et „Kloster“, kaldet Holm Kloster. Selve Stedet er en firkantet, næsten kvadratisk Plads ca. 100 Alen lang og lige saa bred, dog er den noget længere paa Ledden Nord—Syd. Siderne af Firkanten er beliggende

efter de fire Verdenshjørner. Stedet bærer tydelige Spor af at have været omgivet af Volde og Grave, og der pløjes endnu stadig store Munkesten op. Selve Pladsen benævnes af Gaardens Beboere „Gaardstedet“. I min Barndom i Begyndelsen af Firserne var to Overkorsler over Gravene synlige, den ene i det sydøstlige, den anden i det nordøstlige Hjørne af Firkanten; men Sporene af dem er i den senere Tid saa udviskede ved Pløjning, at de ikke længere kan paavises. Pladsen er beliggende i en Dalgryde, omgivet af Banker paa alle Sider. Igennem Dalen løber en Bæk, Brandstrup Bæk kaldet, som udmunder i Gudenaa, og det er tydeligt nok, at hele Stedet har været omflydt af Vand. Naar man staar paa Banken mod Syd og ser ned i Dalbunden, træder Voldstedets Form tydeligt frem, skønt Gravene til dels er udjævnede. Det har været under Plov i de sidste 50 Aar, ja maaske længere Tid tilbage. Umiddelbart Syd for Stedet findes en anden Plads, der ogsaa hæver sig skarpt op over det omgivende Engdrag, og som kaldes det „søndre Gaardsted“. Saavidt jeg ved, er der aldrig ved Gravning foretaget nogen Undersøgelse af Stedet. Et Sagn fortæller, at da Velle Kirke engang var under Reparation, fandtes der en Bog paa Kirkeloftet(!), der indeholdt en Beskrivelse af Holm Kloster.

Eggen var i gamle Dage bevokset med Skov; endnu er der megen Elleskov deromkring og enkelte Bøgetræer. Et andet Sagn fortælles paa Gaarden: „Engang da Fjenderne (formodentlig Svenskerne; eller det kunde jo ogsaa have været de Kejserlige) huserede der paa Eggen, var der en Kone i Holm, der skjulte sit Barn i en hul Bøg og for-

synede det med Fødevarer i 3 Uger, indtil Fjenden var borte.

I Nærheden findes en saakaldt „Hellig-Kilde“. Den er nu næsten udtørret, men for ca. 100 Aar siden besøgte den endnu, og Folk lagde Mønter ved den efter endt Besøg. Dens Udspring er ret aparte: lige midt paa en stejl Lyngbakke, hvor den har bevirket en frødig Græsvækst midt i den sorte Lyng.

Ud over disse mere end sparsomme Oplysninger ved jeg ikke noget videre. Hvad har det været for et Kloster og hvad for en Gaard? Sagtens nok ikke nogen stor Gaard eller betydeligt Kloster, maaske en Aflægger fra et af de større Herreklostre her i Landet. Det er klart nok, at den nuværende Gaard, der ligger paa en Skrænt noget Syd for det oprindelige „Gaardssted“ lige op til Sogneskillet, har sit Navn efter en ældre Gaard, der laa paa „Holmen“. Noget betydeligt Sted for aandeligt Liv har nævnte Kloster næppe været, men det kunde dog være af Interesse at faa oplyst lidt om dets Tilværelse, hvis det overhovedet lader sig gøre. I Pontoppidans „Danske Atlas“ findes under Omtalen af Vellef Sogn følgende Bemærkning: „I Ellekieret findes Rudera af en Gaard, som af gamle Folk sagdes at have været et Kloster“.

Af min Slægt paa fædrene Side ved jeg først af Axel Frederiksen at sige, der var Mand paa Gaarden Holm ved 1739. Der landtes nemlig i min Barndom i Gaardens gamle Stuehus et saakaldt „Pandetræ“ (en Egetræs Overligger over Arneskodet under den

aabne Skorsten). Paa det var udhugget følgende Sentens:

*Tænd Ilden op i Jesu Navn og beder Gud om Naade,
at det ej mere Magt skal faa end to Hænder det vel kand raade.*

A. F. H. — K. J. T. 1739.

Axel Frederiksens Son hed Frederik Axelsen („Gamle Frederik“, som han kaldtes). Han var gift med Maren Christensen af „Salpeterhuset“¹⁾ i Aidt Sogn. Efter Gamle Frederiks Død giftede hans Enke sig med Thomas Pedersen af Holmriis i Vellev. Han døde 1826. Det var min Bedstemoders Fader. Ved hans Død var Karen, min Bedstemoder, kun 18 Aar gammel. Hun skulde faa Valget imellem straks at gifte sig eller at rejse fra Gaarden, der var Fæste under Frijsenborg. Der skulde en Mand til Gaarden, saa snart ske kunde. Hun valgte Ægteskabet og giftede sig med Frands Sørensen fra Vellev, skønt hun græd de modige Taarer over, at hun skulde træde i Ægtestand, saa ung hun var. Hun fortæller selv (hun døde 1899, 92 Aar gl.), at hun var til alle de Legestuer, der holdtes, og hun gik ikke hjem, før „Spillemanden puttede Fjolen i Posen“. Hun skulde dog ikke komme til at fortryde sit Valg, for hun sagde selv, at hun fik baade den bedste og den mest velstaaende af de unge Karle i Byen. Frands Sørensen, min Bedstefader, var født 1799 og døde 1856; han interesserede sig meget for boglige Sysler. Det

¹⁾ Saaledes kaldt, fordi der var indrettet et Salpetersyderi dér. Som Ejer af Salpeterhusgaarden nævnes 1659 Tim Klausen, der skænkede en Prækestol til Aidt Kirke (Both).

skrev Lærer H. C. Pedersen i hans „Testimonium“, som forøvrigt var holdt i meget høje Udtryk.

Min Bedstemoder har fortalt adskillige Ting fra sin Ungdom; men dersom hun mærkede, at jeg skrev noget op og vilde have paalidelige Oplysninger om et og andet, blev hun vrangvillig og sagde „hvad jeg vilde med de gamle Sager.“ Hun gik til Præst hos den Vellef Præst Hans Nikolaj Lund (1784—1822), Hr. Lund, som hun kaldte ham. Han var en dygtig Mand til at indøve sine Konfirmander i Balles Lærebog, saa de blev dygtige baade til at kende „Grunden og Forklaringerne.“ Men han var begærlig, og dem, der ikke kunde give gode Foræringer, slog han med Ildtangen i sin Hidsighed. Han var gift med Formandens Datter i Embedet, Margrethe Meier „hans trofaste Hustru“, som der staar paa hans Ligsten paa Vellef Kirkegaard. Hun kendte hans Svagheder og vilde gerne gøre ham god igen, naar han blev opbragt. Saa lindede hun Døren til Konfirmationsstuen. „Hvad vil du, Kone?“ bruste det ud af ham. „Aa, jeg vilde bare gaa igennem, lille Mand“, svarede hun. Saa var Vreden ovre.

Et andet Sagn har jeg hørt af min Bedstemoder: Gamle Søren Leth paa Friisbak (en Gaard nord i Sognet ved Gudenaen) mødte engang nogle Ellepiger, og da havde han en Økse paa Armen. Naar man har Egstaal¹⁾ paa sig, kunde den Slags Væsner ingen Skade gøre en. De sagde da til ham: „Kyld de klaah aa ta de baah!“ (Kast det klare, og tag det bare). „Nej Dæwlen søk mæ, om a gjø“, svarede han. En af Ellepigerne bemærkede til ham: „Sikken et

---

¹⁾ Staal, der er sleben Eg paa, f. Eks. Økser, Knive osv.

rødt Øje jeg har“. Søren Leth manglede ikke paa Svar, men sagde straks: „Sikken rø R . . a haac.“

Min Slægt paa mødrene Side kan føres tilbage til en Hans Madsen fra Hvorslev, der døde 1644. Om ham fortæller Sagnet følgende:

Han deltog i Kalmærkrigen 1611—13. I en Træfning skal han have flyet Adelsmanden Parsberg¹⁾ sin Hest og sagt: „Dit Liv er mere værd end mit, sørg for mine Forældre“. Parsberg svarede: „Hverken du eller dine Forældre skal komme til at lide Mangel, hvis vi kommer hjem i god Behold.“ Parsberg fik Hesten, og Hans Madsen lagde sig ned paa Jorden og lod, som om han var død. Han havde nemlig opdaget nogle Ligrøvere, der nærmede sig. De tog hans Penge og trak hans Støvler af, idet de bemærkede: „Hvor mon han er skudt, han er allerede sliv.“ Saa gik de deres Vej, og Hans Madsen kravlede hen til en lille Skov, hvor han kom til Hæren. Siden kom han velbeholden hjem. Parsberg lønnede ham ved at give ham en Gaard til Eje i Hvorslev. En velbevaret Ligsten over ham og hans Hustru findes paa Hvorslev Kirkegaard. Hans Søn var Niels Hansen, og saaledes videre: 3. Hans Nielsen, 4. Niels Hansen, 5. Peder Nielsen. Samme Peder Nielsen skal have været en dygtig Mand, der passede sin Gaard vel og drev Studehandel ved Siden af. Han byggede det søndre Hus i Gaarden og indrettede det til Studestald, hvorfor det ogsaa senere kaldtes „Studehuset“. Hans Søn Søren Pedersen drev ogsaa Studehandel i nogle Aar, men Kvæg-

¹⁾ Maaske Oluf Parsberg til Jernit (det senere Frijsenborg), Rigsraad og Ridder, efterfulgte sin Farbroder Valdemar P. (1607—1661).

pesten 1768 og 1777 ruinerede ham; alle hans Kreaturer døde paa eet nær. Før at faa Penge til at købe Besætning for maatte han afstaa Gaarden til Greven paa Frijsenborg og blev „Livsfæster“ (Fæster paa Livstid) ligesom de andre Bymænd. Gaarden var 1 Td. Hartkorn større end de andre Gaarde; men ved Udskillningen blev den gjort lige med dem. Familien har haft Gaarden som Selvejendom 1614—1777 og 1777—1851 som Livsfæste. Den blev da købt af Grev Frijs for 4400 Kr.¹⁾ I 1876 blev den vurderet til 80,000 Kr.

Peder Nielsens Søn, Søren Pedersen, døde 1790. Efter ham kom hans Søn Peder Sørensen 1790—1836, min Moders Bedstefader. En Dattersøn af Peder Sørensen var Gaardens Ejer 1856—1901. Han hed Peder Hansen og var en fremragende Mand paa sin Egn. Han lever endnu — 82 Aar gl. — og det er fra ham jeg har mine Oplysninger, der igen hviler paa Tradition i Slægten. Han satte mange Penge til paa at være Foregangsmand paa Egnen, var i en Aarrække Aamtsraadsmedlem og kan endnu trods sine 82 skrive den nydeligste Haand og gøre Rede for mange Ting Slægten vedrørende. Hans Bedstefader paa fædrene Side hed Peder Hansen og var fra Velle. Om ham har P. Hansen fortalt en interessant Historie, som næppe er grebet helt ud af Luften.

Der boede en Mand i Velle; han var Kromand og hed Jens Sørensen. Det var dog ikke hans rigtige Navn. Han skal have været Adelsmand i Tyskland, men paa Grund af et Drab var han flygtet til Danmark og havde taget det jævne borgerlige Navn

---

¹⁾ Maaske en Huskefejl for Daler.

Jens Sørensen. Han var nu endt i Velleu som Gaardmand og Kromand og dertil var han Rodemand. Rodemanden havde en Kæp, der blev skaaret et Mærke i, naar nogen havde overtraadt Byens Vedtægter, og saa maatte Synderen give Øl og Brændevin. Denne Kæp kaldtes „Vien“ (Vidjen).

Jens Sørensen var imidlertid erfaren i den ædle Skrivekunst, og han førte Sagerne ind i sine Bøger. Det blev de andre Bymænd misfornøjede med, for saa kunde de ikke kontrollere ham, og de tvang ham derfor til at indføre Vien igen. Denne Jens Sørensen var i Familie med eller i det mindste gode Venner med „Krigsherren“¹⁾ paa Stensballe ved Horsens. Paa Grund heraf bevirkede han, at mange af de Velleu unge Karle blev fritaget for at være Soldat. De fik ham nemlig til at give sig en Anbefalingsskrivelse med til Krigsherren paa Stensballe. Ovennævnte Peder Hansen blev taget til de Horsens Kyrasserer, og det var han grumme ked af. Han fik imidlertid Kromanden til at anbefale sig til Fritagelse. Han fik en Skrivelse, og han red med den til Stensballe (8 à 9 Mil). Krigsherren modtog ham meget barsk og sagde: „Jeg tror Fanden fører alle de Velleu Karle her til mig, hvem har ført dig?“ Peder Hansen svarede: „Fanden haa it foe mæ. men

¹⁾ Hvad der skal forstås ved Udtrykket „Krigsherren“ er ikke godt at vide; men det maa vel have været en, der havde med Udskrivningen af Soldater at gøre. Hvem Krigsherren har været kan heller ikke oplyses. Paa den Tid, da Begivenheden maa være forefalden, fra Midten af 1700'erne til henimod Slutningen, nævnes ifølge Trap som Ejere af Stensballegaard Baron Jens Juel-Vind (1748—76) og hans Eftermand Jens Carl Krag-Juel-Vind, Kammerherre og Generalmajor.

Woherre haa foe mæ aa de groe Øg haa boe mæ.“
(F. har ikke ført mig, men Vorherre har ført mig, og det graa Øg har baaret mig). Om dette udmærkede Svar har virket hos Krigsherren vides ikke, men Peder Hansen blev fri for at være Soldat. „Saaen æ'et aa ha gue Faataalere.“

Saa ved jeg ikke stort mere. Der er aabenbart mange, som kan fortælle en Del om deres Slægt, og selv om meget nok kan være ubetydeligt, kan der dog maaske fremkomme et og andet, der er for godt til, at det skal gaa tabt. Meget af det, jeg har meddelt her, kunde uden Tvivl været givet fyldigere ved et flittigt Studium af Retsskrifter og Kirkebøger; men der skal Tid til den Slags Studier, og den har jeg ikke til min Raadighed. Jeg har derfor valgt at give det jeg har. Jeg ved ikke af, at det er oplegnet før.

Af Bjerre Herreds Fortid.

Ved P. Martinussen.

1.

Fra Hoveritiden i Bjerre Herreds Rytterdistrikter.

En stor Del af Kronens Gods blev i Aarene 1670—1731 efterhaanden anvendt til Rytternes Underhold. Der indrettedes paa Sjælland 6, paa Lolland-Falster og Møen 2, paa Fyen og i Jylland 3 saakaldte Rytterdistrikter, hvor Hoved- og Ladegaardenes Marker udlagdes til Græsning, Bygningerne indrettedes til Officerskvarterer, Bolig til Regimentskriveren og Underofficerer o. s. v., og hele Befolkningen gjordes til de raa Soldaters Trælle. Administrationen var lagt i Regimentskriverens Haand; han var tillige Godsforvalter, og der blev ikke taget paa Bonden med bløde Hænder. Hvad Bønderne maatte lide under dette Regimente, synes næsten at overgaa de Plager, de vare udsatte for paa de private Godser. — Hvad her skal fremdrages derom for Horsensegnens Vedkommende, er taget af Beretninger indsendte til Rentekammeret af den fungerende Regimentskriver. En saadan Beretning fra 1686 siger, at Bønderne lade deres Gaarde forfalde af Ladhed og øve anden Modvillighed, sælge del dem forstrakte Sædekorn, Bæster og Kvæg og

bruge Pengene til Unytte. Der udkom da strax en Forordning, der befalede, at de skulde „sluttes“ (spændes krum) ved General-Gevaldigeren og straffes efter de tillforordnedes Godtbefindende, til hvilken Ende et „Stokkerhus ved hvert Regiment ordineres.“

En Forordning af 10. August 1695 skjærpede yderligere dette Bud derhen, at de efterladende Bønder skulde sendes til nærmeste Fæstning, hvor de skulde arbejde i Jern paa Vand og Brød samt for Opsætsighed straffes med Ophold i Tugthuset. — Der var Gaarde, som aarlig skiftede Fæstere; i Bjerre Herred fandtes saadanne, som i 23 Aar havde haft 15 Fæstere. De udsattes for ubetydelige Restancer. Unge Karle og Husmænd, som havde et Par Skilling, tvang man til at tage imod Gaard, og naar de havde tilsat, hvad de havde medbragt, jog man dem ud. De blev da Indsiddere eller forøgede de talrige Tiggerskarer. Urimeligt Hooveri, Kvægsyge og Misvæxt fuldbyrdede Ødelæggelsen; uagtet man opfodrede Tagene, døde Kreaturerne af Sult.

Men det blev ikke derved. All det Korn, Bønderne leverede Rytterne, blev leveret med Topmaal; og det Laanekorn, de fik, leverede Ridefogden ud med strøget Maal og tog det igen med Topmaal, ja skrev endog aarlig en Skjæppe paa for hver Tønde, naar Restancer henstod. Han tog, i Stedet for efter Anordningen en Skriverskjæppe af hver Gaard, to Skjæpper. Bønderne fik ingen Kvittering eller Bog; kort sagt Forurettelser og Udsugelser af alle Slags blev udøvede.

Som et Exempel paa Tilstanden i de jyske Rytterdistrikter kan tjene følgende Uddrag af en „Sessionsprotokol“.

1687 den 16. Februar.

Forespørgsel om, hvad Regiments-Gevaldigeren skal have for at „slutte“ en Bonde, og hvem der skal betale det.

1688 den 13. Oktober.

Da Underofficerer og Gemene for Ryttergods-bønderne holde offentlig Kro og brænde Brændevin, holde Hest og Kvæg i deres Kvarterer paa Bøndernes Regning og besvære disse med Kjørsler og Rejser, maatte Rytterbøndernes Restancer af Kvæg og Ildstedskat eftergives.

Sessionens Medlemmer bifalder Regimentskriv-rens Begjæring om, at han selv maa vælge de Ryttere, der skulde bruges til Exekution for Restancer, for at han kunde faa dem saaledes, „at de kunde bruges til at henlægges Bonden til Skræk.“

1689 den 10. September.

Regimentskriveren melder, at en Rytterbønde var fængslet og sat i Jærn for formentlig Usømmelighed mod sin Sognepræst, og at Ordet gik, at han var „forrykt i Hovedet“. Regimentskriveren mente dog, at det sidste ikke var saa, da Bonden til ham havde yttret, at han ikke selv vilde aflage sine Jærn, hvad han let kunde, men at Præsten, som havde paalagt ham dem, skulde tage dem af igjen. Iøvrigt fandt Regimentskriveren det „upassende, at en Bonde skulde ligge i Lænker i sin egen Gaard“; enten maatte han „strax afhøres“ til Afstraffelse eller, om han var gal, bringes til „Dolhuset“.

1689 den 16. Oktober.

Sessionen resolverer paa nogle forarmede Bønders Klage i Anledning af den fejlslagne Høst: „Som Bonden næppe har begyndt at tærskke, er det altfor tidligt at klage over Misvæxt.“ I en Attest, udstedt af Præsten i Skjold om en Bondeenkes „meget armelige Tilstand“ paa Grund af „Misvæxt og Kreaturers Frafald“, siger Præsten, at hun havde begjært „at lække sig af hans — Mæskekar.“

1690 den 29. Januar

klagede Regimentskriveren over, at en Korporal, Jens Skov, med fire Ryttere havde mishandlet Lægdsmanden Anders Jensen i Raarup Mølle med Hustru og Børn. De slæbte Manden af Sengen, kastede ham paa Gulvet i hans bare Skjorte, traadte og slog baade ham, hans skrøbelige Hustru og Børn, „saalænge de syntes at kunne taale det“, slæbte derpaa Manden ud af Stuen ud i Møllehuset, hvor de endnu en temmelig Tid traadte og sloge ham, og endelig kastede de ham ud i Sneen, „og dér som tilforn ukristeligen medhandlede ham og dem, som kom til for at ville hindre Ulykke.“

Aarsagen var, at Lægdsmanden kun havde skaffet Rytterne en Vogn til deres Bagage, uagtet de havde forlangt to. Lægdsmanden maatte slet ingen Vogn tilsige uden Regimentskriverens Ordre. Sessionens Kendelse gik ud paa, at Korporalen skulde betale 10 Rdl.

En Bonde i Bisholt, der fra Indbindingstiden til Juleaften havde givet sin Rytter 21 Skp. Havre og 2 Læs Hø, klagede over, at Rytteren nu gjorde

sig tilgode med Bondens Lade efter eget Tykke, sigende, „at der behøvedes hverken Maal eller Vægt.“

En anden Bonde var i samme Tilfælde og var dertil bleven „pryglet jammerligen.“

I 1703 paaviste Regimentskriveren Gyberg i Vrigsted, hvor yderlig Armoden var paa Ryttergodset. En anden Gang foreslog han at „sætte Tærskere paa de modvillige“ — det vil sige de aldeles forarmede — baade for Skatte- og Kornrestancer. En Fæster, Niels Pedersen, havde modtaget en øde Gaard, saavidt man kan skjonne i Brund, mod et Aars Skattefrihed, men kunde heller ikke det næste Aar betale paa Grund af Gaardens Ringhed. I den Anledning

kjendte Sessionen for Ret:

„Man fornemmer vel, at Niels Pedersen ej kan stille Kaution, saa han straxen burde sættes fra Stedet, men som ingen anden er at formaa at antage samme, saa eragtes, at Forstrækningen udlærskes af Indavlingen og Niels Pedersen at blive ved Stedet, indtil Foderet er fortæret og Bygningerne at vedligeholde, og naar saa en dygtig Bonde kan opspørges til dens Antagelse, da denne (Niels Pedersen) formedelst han saa skammelig Gaarden forsiddet haver, til Skubkarren kan blive kondemneret.“

En anden Sessionskendelse fra 1704 lyder saaledes: „Som Søren Langager er et Skarn og desuden har besøvet Kirsten Jensdatter og Stedet skammelig forsiddet haver, saa dømmes han til Arbejde i Hals Skandse i 2 Maaneder, didhen Regimentskriveren haver hannem i Jærn at forsende og udi øvrigt Græsningen ved Gaarden at bortleje.“

2.

To Svogre Aar 1700.

I en gammel „Copie Boegh“, der har tilhørt Herredsfoged i Bjerre og Hatting Herreder, Folmer Thomsen, har jeg fundet en Del spredte Notitser angaaende en Strid, Herredsfogden har haft med sin Svoger Jens Høstmark, Præst til Urlev og Stenderup. Denne var født i København 1667 og blev kaldet til ovennævnte Embede 1697. Han var gift med Birgitte Christensdatter Lottrup fra Horsens, der tilhørte en meget anset Familie. Jens Høstmark har uden Tvivl været af en meget stridig Natur, og Forholdet til hans Menighed har ikke altid været det bedste. Dette fremgaar navnlig af nogle Domme, han i Aarene 1699—1701 har faaet over flere af sine Naboer, og det synes mest at have drejet sig om Hegn, Markveje o. s. v.

Saaledes tog han den 20. December 1699 Thingsvidne om „Kjørehul paa Niels Andersens Skouhang Gjærde“, og med en Ole Skrædder i Hatting førte han Proces om nogle Gjæs. Venskabet mellem de to Svogre har heller ikke været af lang Varighed, thi, som man vil se, begyndte Striden 1700, og 1704 er den endnu gaaende; men selv om Præsten ikke er uden Skyld, tyder dog flere Ting paa, at ogsaa Herredsfogden ikke har været saa ganske lidt krakilsk anlagt. Sagens endelige Udfald kan ikke oplyses, men dens Forløb gengives her efter Folmer Thomsens egenhændige Optegnelser, saalangt disse rækker.

Højtærede hulde Svoger Hr. Jens Høstmark!

I Aftes, da hans Bæster blev vandet, red en af hans Folk med fire Bæster frem og tilbage paa min Fred-Eng, kaldet „Røgholm den mindre“, som kjendelig nok er at se paa Engen endnu. Og alligevel begge mine Karle advarede min Svogers Tjener, før han kom paa min Eng, at han ej skulde gjøre det, red han paa Trods paa min Eng, som sagt er, med fire Bæster, endog han tvende Steder til Vandstedet nærmere kunde komme, men vilde ikke. Da man undertiden kan taale ringe Skade, men ganske ingen Spot, begjærer jeg herved allertjenstvilligst, at højtærede Svoger vilde for slig Trods, hans Tjener har mig tilføjet, forskaffe mig Fornøjelse (Straf) over samme sin Tjener, at han fra slig utilbørlig Gjerning kunde vide sig at erholde.

Jeg forbliver stedse højtærede Svogers hulde Svoger og uforanderlige Ven.

Urløf, d. 9. Juli 1700.

F. Th.

— — — —

Anno 1700 d. 17. Oktober. I Hr. Niels Sommer af Ørum, Hr. Anders Frandsen af Raarup (begge Præster), Jens Hvas, Anders Jensen Skrædder og en „Studenter“ til, samt i min Overværelse i Urløf Præstegaard bekjendte Hr. Jens Høstmark, at han forsaa sig i Stenderup Kirke nu i Sommer med Sakramentets Uddelelse, idet han gav én Vin før Brødet.

— — — —

Den anden Søndag i Advent, som var den 5. Decbr. Anno 1700, har Hr. Jens Høstmark prædiket i Urlev Kirke og brugt adskillige Affektatord i sin Prædiken, som blev mig berettet, thi jeg var for-

medelst Forretning ikke i Kirke den Dag: — „Du Øvrighedsmand, som rejser omkring for at oplægge Raad mod Guds Tjener og tager syv onde Aander med dig“ — og atter „Du Øvrighedsmand, som skulde gjøre Ret, gjør Guds Tjener Uret, idet han for Dommeren stævnet, dér af Thingmændene belees, og som et Spektakel maa staa der for Thing og Dom og lide Uret til.“ Item tildrog sig samme Dag i Urlev Kirke, at en fremmed Person var til Guds Bord, og da Præsten har konsekreret begge Sakramenter og kom med det første at ville uddele, taledede han til Degnen og sagde: „Spørg den fremmede, som sidder ved Herrens Bord, hvor han har hjemme“, som Degnen og gjorde. Da svarede den fremmede, han talte selv med Præsten i Gaar. Dette hørte min anden Svend (Tjenestekar) Jørgen Nielsen og Niels Andersen i Urløf, som sad næst ved Jørgen, og begge kunde høre Præstens Ord til Degnen og Degnens Ord til den fremmede, som havde ikkun én Haand. Item gjorde Hr. Jens Høstmark Afbedelse paa Stenderup Prædikestol samme Dag for den Forseelse, Maren Tomædatter i Nørre Aldum skal have begaaet med Jesu Legem og Blods Annammelse. skjøndt Forseelsen var hans egen og ikke hendes. (Hentyder til den Fejl, Præsten havde begaaet i Stenderup Kirke d. 17. Oktober ved Altergangen).

— — — — —
Anno 1701 d. 1. Marts var jeg og Peder Nielsen i Aarhus, hvor vi tilligemed Hr. Jens Høstmark var for Biskoppen Doct. Joh. Braem, da Præsten af Biskoppen blev reprimanderet for hans Skjændeprediken samt foreholdt at holde sig fra

Skjændepredikener herefter, saafremt han ikke Prædikestolen skal forbydes, ligeledes at Hr. Jens, den Dag Evangelium om de fire Slags Sædejord blev forklaret, sagde han paa Prædikestolen: „For at opfylde kgl. Majst. Lov og lade se, jeg er nidkjær for Guds Ord, oplæses i Dag det første Budord af Katekismus med Lutheri Forklaring; og havde min Modstander (Herredsfogden) givet mig et Ord derfor, skulde det gjerne uden Proces være gjort. hvorfor Biskoppen iligemaade tiltalte ham samme Tid“.

— — — —

1701 den anden Oktober var Hr. Jens Høstmark til Gæst hos Søren Berendsen i Horsens med andre af Svogerskabet, og da udskiftede han Konfekt efter Maaltidet, men det var af den Slags, som Ordsproget lyder, „at Claus gav de fattige“.

— — — —

Anno 1701, Paaskedag, prædikede Hr. Jens Høstmark i Ørum Kirke (Østre Ørum) for Hr. Peder Winther i Skjold til Højmesse, og Hr. Anders Jensen Skrædder, Studiosus, prædikede til Aftensang i Ørum Kirke samme Dag for Hr. Anders i Raarup; men Urlev Kirke maatte ej nyde den Ære, at hun maatte prædikes Aftensang udi! Gud naadelig forbarme sig over os!

Anno Domini 1701 d. 6. Maj.

Hr. Jens Høstmarks Avlskarl, Søren, ringede Urlev Sogns Kirkeklokke over Middag Kl. 2, men det var for at samle deres Folk til Bords, som var i Marken at gjærde.

— — — —

Hæderlig og vellærde Mand

Hr. Jens Høstmark.

Som Høstens Tid nu begynder, vilde jeg ved dette fornemme, hvad han for mig paaboende Gaard for sin Anpart Kornliende i Aar vil have, ligesom forleden Aar. Ervarter jeg derpaa hans behagelige Svar, mig til kjærlig Efterretning, som stedse forbliver hans tjenstfærdige.

Urløf, 14. August 1701.

F o l m e r T h o m s e n.

24. August 1701 svarede Præsten herpaa mundtlig, at jeg for hannem maatte indtage mit Korn, naar jeg vilde. Seddelen, jeg skrev hannem til, var bortkommen, derfor var det gaaet ham af Glemme at svare derpaa før. Hvilket Iver, Maren, Jørgen og Christen alle 4 hørte paa.

— — — —

Anno 1704 d. 13. Marts havde Hr. Jens Høstmark sat sig for at gaa til Alters, men forandrede sit Forsæt saaledes, at han med en Betler ved Navn Peder Eriksen af Eriknauer begav sig ad Sønderskov paa mit Trælund Skovskifte, havde Pedersen Simonsen, sin Avlskarl, med, og da de havde overset mit Skovskifte, kom Peder Simonsen efter Præstens Befaling ridende til Byen og begjærede Ole Laursen og Søren Smed med sig ad Skoven, som og skete: da red denne Peder Simonsen foran for at vise dem tværs over mit Skifte, men deres Vidnesbyrd kunde de dog ej blive overens om, derimod bad Præsten dem hjem til sig og skrev paa stemplet Papir, hvad

han vilde have opsat derom, men Ole Laursen vilde ikke underskrive, men Smeden maatte deran, for han bor i Præstens Hus, og Peder Simonsen skrev med, alle med 3 Bogstaver. Gud hjælpe os og give dennem Jord, som ej kan nøjes med deres eget. Dette berettede Hr. Jens mig det meste af samme Dag i hans Svigerfader Christen Hansens Hus.

3.

En Mordbrænder-Bande.

Mads Sommer, Herredsfoged i Bjerre og Hatling Herreder, skriver d. 9. Augyst 1741 til Stiftamtmanden i Aarhus: „Hvor vanskeligt det til Dato har været for mig at faa de 6 udi Horsens Arresthus anholdte mistænkelige Personer underholdt, kan jeg ikke med min Pen udføre, thi saalænge jeg selv havde en Daler, maatte jeg selv udtælle den, og da jeg ikke formaacede mere, maatte jeg skaffe Kredit og sætte mig i Gæld baade hos Kæmneren i Horsens og andre, hvorover jeg nu daglig plagges af vedkommende. Desuden maa jeg høre mange grove Ord af Arrestbetjentene, der ikke undse sig for at angribe mig paa Horsens Gade, hvem der saa end er nærværende, og det med saadanne Ord: „at dersom jeg ej vil sørge for af Herredskassen at betale dem deres af Øvrigheden tillagte Opvarntning og Lysepenge, maa jeg selv gjøre det.“ Men hvor haard saadan Kost er at fortære, tør jeg ikke sige, og især af saadanne Folk.

Jeg beder derfor underdanigst Naadige Herre vilde række mig Haanden og lade mig faa en Anvisning enten paa en eller anden Kasse, saasnart ske kan.

Thi saaledes længere at holde dette ud, er mig fast umuligt, og lade de anholdte løbe, er hverken tilladt eller tjenligt, thi det har enhver her i Eggen befunden, at saasnart disse Mennesker var bleven anholdte, blev det Gud ske Lov saa godt, at alt blev stille; skulde disse anholdte Mennesker nu udlades paa fri Fod, er det venteligt, at de vil hævne dem, og da Gud hjælpe os!“

Herredsfogdens Udlæg var paa den Tid 60 Rdl., og han fortsætter videre:

„Nattevagten i hver By her paa Eggen har i nogen Tid været ophørt, men siden en Gaard i Glud og Dagnæs afbrændte for 14 Dage siden, har Nattevagten taget sin Begyndelse her i Byen, og da Nattevagten tilfaldt mig og min Nabo, er dette ganske og sandt passeret, at som vores Karle gik omkring her i Byen, kom der ved Midnatstid et Skud imod dem, som af mange blev hørt, hvorover enhver nu saa godt som gaar med Livet i Hænderne, og vi andre ligger udi Frygt og Fare.“

Angaaende denne Sag udkom der den 9. Oktober 1744 følgende kgl. Reskript:

„I Anledning af, at nogle Vagabonder og Betlere har undsagt nogle Bønder i Stjernholm Amt med Mordbrand, hvorved de havde gjort sig mistænkte for de Mordbrande og Ildsvaader, der i Foraaret havde lagt nogle Bøndergaarde i Aske, havde Stiftamtmanden ladet anholde 6 Personer, nemlig 2 Jøder, 2 Florentinere, en Magdeburger og en aftakket Rytter.

Da der ved de optagne Forhør ikke opdagedes noget, der kunde gjøre dem mistænkte for Mord-

brand, saa havde Stiftamtmanden forespurgt „om han efter Reskr. af 14. September 1737 skulde sende de 5 Fremmede (den aflakkede Rytter maa altsaa have været hjemmehørende her i Landet) til de fattiges Direktører i Kjøbenhavn“, der saa skulde foranstalte dem bragte ud af Landet „saasnart de ej mere vare saa stærke, at de befandtes dygtige til Arbejde i Rasphuset“, eller, han, for at spare Omkostningerne ved deres Transport til Kjøbenhavn, maatte sætte dem og deslige andre i Vibørg Tugthus. Derom havde Kongen indhentet Fattigdirektionens Betænkning, men denne havde fundet det betænkeligt at sende dem ud af Landet uden Straf, „siden nogle af dem, især Florentinerne og ham fra Magdeburg er højst mistænkelige Personer, og det ikke er gjørligt at anlage dem i Rasphuset, da Arbejdet dér er af den Beskaffenhed, at ingen i lang Tid kan taale det, og Værelserne desuden alle er besatte.“ Det bifaldes derfor at sætte Florentinerne og Magdeburgeren „2 à 3 Aar til Arbejde i den nærmeste Fæstning“, „da det maaske imidlertid kunde opdaages“, om de havde været Aarsag til de forefaldne Ildebrande og i saa Fald efter Fortjeneste vorde straffede.“

De to Jøder og den aflakkede Rytter, „som der ingen Mistanke kan falde paa“, skulle for at deres Bøtteri ikke skal foregaa ustraffet, indsættes i Vibørg Tugthus til 6 Maaneders Arbejde, hvorefter Jøderne skulle bringes ud af Landet og Rytteren henvises til sit Hjem.

De paa disse Omløbere medgaaede Omkostninger skal tages af de hos Florentinerne forefundne Penge.

saa vidt de kan tilstrække, og Resten af Herredets Kasse.

Efter 2 Aars Forløb forespørger Kommandanten i Fredericia, Rantzau, den 27. Sept. 1746, om „der siden 1744 er kommen noget op imod den Magdeburger Johannes Mathias Friderich og de to Italienere Antonius Fostutus og Johan Baptiste Lorosolus, som efter kgl. Ordre af 30te Oktober 1744 var dømte til Fæstningsarbejde paa Mistanke om Brandstiftelse. „Es sind solche zu dem sehr schlechte Kerls und so ungeschickt zur Arbeit, das sie nicht einmal des Königs Brodt und Kleidung verdienen.“

Endvidere beretter Rantzau d. 5. Maj 1747, at da disse tre Personer havde siddet i Fæstningen paa 3die Aar, og imidlertid intet var kommen op imod dem, maatte det nu snart være paa Tiden at tænke paa deres Løsladelse, saa havde Florentinerne forlangt de Penge, som Byfogden i Horsens havde taget fra dem, nemlig 7 hollandske Dukater, en engelsk Dukat samt 5 Rdl. i gangbar Mønt, og at disse Penge maatte sendes til Fredericia, „damit diesen unschuldigen Leuten sowohl das Ihrige werden möge, als sie hiedurch ihre Reise um so füglicher nach ihre Heimath thun können.“

Meddelelser fra Dansk historisk Fællesforening.

Med en Indledning af Ejler Haugsted.

Som det vil være Medlemmerne bekendt fra Aarsberetningen i Aarbogen 1910, vedtog „Historisk Samfund for Aarhus Stift“ paa Generalforsamlingen i Juli 1909 at indmelde sig i „Dansk historisk Fællesforening“.

Da Aarbogen for 1910 gik i Trykken, havde den nye Forening holdt sit konstituerende Møde og havde udsendt det første Hefte af sine Meddelelser, men der forelaa endnu saa lidt om dens Formaal og Planer, at Redaktionsudvalget besluttede at vente til 1911 med en nærmere Omtale.

Det var en Tanke, der laa i Luften i de Aar, det ene historiske Samfund efter det andet voksede op rundt om i Landet: at faa en Samvirken i Stand mellem disse Foreninger, der alle arbejder i samme Retning. I vort Samfunds Forretningsudvalg drøftede vi i Foraaret 1908 et Forslag af Underbibliotekar Mørk-Hansen om at indbyde Repræsentanter fra alle de lokale historiske Samfund til et Møde i Udstillingssommeren 1909 og der prøve at faa en Sammenslutning i Stand.

Men da det rygtedes at Oslidernes historisk-topografiske Selskab i Vinteren 1908-09 var be-

gyndt at arbejde henimod Oprettelsen af en dansk historisk Fællesforening paa et noget bredere Grundlag, holdt vi os beskedent tilbage.

I det første Hefte af Fællesforeningens Meddelelser fortælles der om dennes Tilbliven. Den er, som ovenfor sagt, bleven til i Østifternes historisk-topografisk Selskab, hvor Rigsarkivar Secher paa et Møde den 16. November 1908 henstillede til Selskabets Bestyrelse at foretage indledende Skridt til i Danmark at faa dannet en Fællesforening i Lighed med, hvad der findes i andre Lande.

Bestyrelsen optog Tanken, gjorde Udkast til Love og forhandlede paa et Møde d. 27. Marts 1909 med en Del Institutio.aer og historiske Foreninger, der alle sluttede sig til Forslaget. Et paa Mødet nedsat Udvalg udsendte derpaa i Maj 1909 Udkast til midlertidige Love og Opfordring til at slutte sig til Foreningen til en Række historiske Foreninger og Institutioner.

I Løbet af Sommeren indmeldte følgende 32 Institutioner sig i Fællesforeningen:

1. Historisk Samfund for Ribe Amt.
2. Vejle Amts historiske Samfund.
3. Frederiksborg Amts historiske Samfund.
4. Historisk Samfund for Holbæk Amt.
5. Historisk Samfund for Thy og Han Herred.
6. Historisk Samfund for Ringkjöbing Amt.
7. Svendborg Amts historiske Samfund.
8. Historisk Samfund for Aarhus Stift.
9. Bornholms Samfund.
10. Den danske historiske Forening.
11. Historisk Samfund. (Senere udtraadt.)
12. Østifternes historisk-topografiske Selskab.
13. Samf. f. dansk-norsk Genealogi og Personallhist.
14. Rigsarkivet.

15. Landsarkivet for Sjælland m. m.
16. Landsarkivet for Fyn.
17. Landsarkivet for Nørrejylland.
18. Udenrigsministeriets Arkiv.
19. Krigsministeriets Arkiv.
20. Københavns Raadstuearkiv.
21. Generalstaben.
22. Nationalmuseets 2. Afdeling.
23. De danske Kongers kronol. Saml. paa Rosenborg.
24. Dansk Folkemindesamling.
25. Det danske Kunstindustrimuseum.
26. Aalborg Museum.
27. Bornholms Museum.
28. Fyns Stiftsmuseum.
29. Stiftsmuseet i Maribo.
30. Randers Museum.
31. Viborg Stiftsmuseum.
32. Den antikvariske Samling i Ribe.
33. Museet paa Koldinghus.

Udvalget havde tænkt sig at afholde det konstituerende Møde i Aarhus i Udstillingstiden og sammenknytte det med et offentligt Udflugts- og Foredragsmøde. Men forskellige Omstændigheder bevirkede, at det konsituerende Møde først kunde finde Sted den 19. Oktober 1909 i København.

Her forhandlede Udvalget med Repræsentanter for de fleste af de indmeldte Foreninger og Institutioner. Efter nogen Diskussion blev der vedtaget Love og man valgte et Forretningsudvalg, hvis Formand er Professor C. Nyrop, hvis øvrige Medlemmer er: Stiftamtmand Stemann (Ribe Amt), Højskolelærer Thøger Dissing (Svendborg Amt), Museumsdirektør, Dr. phil. Mackeprang (Nationalmuseets 2. Afd.), Arkivassistent, Dr. phil. Knud Fabricius (Rigsarkivet).

Nu var altsaa Fællesforeningen traadt ud i

Livet. Den er en Forening, der som Medlemmer kun optager Foreninger og Institutioner (Arkiver, Museer, Biblioteker o. l.), der paa dansk eller tidligere dansk Omraade virker i historisk, historisk-topografisk, arkæologisk eller folkloristisk Retning. Dens Formaal er til Fremme af dansk historisk Forskning og til Oplivelse af historisk Sans at bringe en Samvirken i Stand mellem disse Foreninger og Institutioner.

Enhver af de Foreninger og Institutioner, der er optagne i Fællesforeningen, har Ret til at vælge en Repræsentant, og den øverste Myndighed i Foreningens Anliggender er hos de saaledes valgte Repræsentanter.

Medlemsbidraget er sat til 10 Kr. for Institutionerne og for Foreningerne til $2\frac{1}{2}$ % af Medlemsbidragene og ikke over 30 Kr. Foreningen vil altsaa kunne virke med en Sum paa 4—500 Kr. aarlig.

Forretningsudvalgets første Skridt var en Henvendelse til nogle Videnskabsmænd, der har udarbejdet Vejledninger, som vil være til stor Nytte for alle, der vil være med til at redde Sporene af Fædrenes Liv og Virken fra Undergang.

Disse Vejledninger, der blev trykt i det andet Hefte af Fællesforeningens Meddelelser (Maj 1910), aftrykker vi her S. 118—147 i det Haab, at mange af vore Medlemmer vil bruge dem eller ialtfald gennem Henvendelse til hist. Samfund for Aarhus Stift gøre opmærksom paa Tilstedeværelsen af Fortidsminder af Interesse.

Det var Meningen, at de i Vejledningen behandlede Æmner skulde være drøftet paa et Tredages Møde i Juni 1910; men Forholdene ved Nationalmu-

seets anden Afdeling umuliggjorde Mødets Afholdelse i 1910. Nu i 1911 agtes det holdt i Kolding i Ugen efter Pinse. Foruden Repræsentanternes Forhandlingsmøder vil der blive holdt offentlige Foredragsmøder og Udflugter, som enhver historisk interesseret Mand eller Kvinde kan deltage i.

I September 1910 udsendtes det tredje Hefte af Meddelelserne. Det fyldes af en fælles Indholdsfortegnelse for 12 historiske Lokalforeningers Tidsskrifter. — De Medlemmer, der ønsker at eje den, kan faa den for 25 Øre ved Henvendelse til Redaktionsudvalget.

Et fjerde Hefte, indeholdende Vejledning til historisk-topografisk Studier, vil foreligge inden Koldingmødet.

I. VEJLEDNING TIL AFFATTELSE AF FORTEGNELSE OVER ET HERREGÅRDSARKIV.

I Reglen vil der kun findes Arkiver af større Omfang på de større såkaldte „Sædegårde“, på hvilke en adelig Familie forhen har haft Sæde¹. Be-

¹ Dette er det rigtige Udtryk, der al Tid bruges f. Eks. i 18. Arh. Således som i 3. Udgave af Traps Værk stadig at tale om »Hovedgard« er misvisende og urigtigt. »Hovedgard« er et Modsætningsbegreb, der udtrykker Forholdet til Fæstegårdene og disses Pligt til at yde Hoveri på Hovedgardens Tilliggende. Når Godset er solgt, eksisterer »Hovedgården« ikke mere som sådan. En anden Sag er det, at Gården kan bevare visse til Hovedgardstaksten knyttede Forretligheder og Friheder. Forsavidt Ordet »Hovedgård« kun er en Fordrejelse af »Hovgård« : en Herregård, som drives ved Hoveri (Vidsk. Selskabs Ordbog), er Betegnelsen ligeså medingsløs, efter at Hoveriet er bortfaldet.

siddelsen af en adelig Sædegård var nemlig lidligere ofte forbunden med forskellige Herligheder og Privilegier, der særlig kunde give Anledning til Opsamling af Arkivalier². Sådanne kunde være: Patronatsret til Kirker, Birkeret over det til Gården hørende Fæstegods. Skiftejurisdiktion over Godssets Bønder, Amtmandsmyndighed på Godset, hvis dette hørte til et Grevskab, der var dannet med Gården som Midtpunkt, og i dette Tilfælde også Amtmandens Skiftejurisdiktion over andre Personer end Godssets, Grevskabets, egne Bønder og Tjenere. Efter Hånden som disse forskellige Beføjelser bortfaldt, burde de vedkommende Arkivalier have været overlaget af den offentlige Myndighed, til hvilken Beføjelsen overgik, men ofte har kun en Aflevering af de yngste Protokoller og Pakker fundet Sted, medens de ældre er blevene liggende enten, fordi de ikke have været til at finde, da Afleveringen skulde finde Sted, eller fordi man den Gang har anset dem for at være uden praktisk Betydning. Men desuden vil Gårdens Erhvervelse, Udøvelsen af den almindelige Bestyrelse af Gårdens Drift og Godssets Anliggender i andre Retninger kunne have givet Anledning til Dannelse af særlige Arkivalier såsom: Pakker med Skøder og Adkomstdokumenter, Kopibøger over udstedte Fæstebreve, Regnskabsbøger over oppebarne Skatter fra Fæstebønder, Bøger over disses Hoverijdelser o. s. v.

Se således antydede Arkivalier ville ganske vist kun sjælden være af almindelig historisk Interesse, men for Gårdens Historie og dens Om-

¹) Se bl. a. Baden: Dansk juridisk Ordbog 2, 177.

egns historiske Topografi, for Befolkningens Personalhistorie og Genealogi vil de være af stor Værdi samtidig med, at de, når de ere ordnede og på praktisk Måde registrerede, kunne få afgørende Betydning i Tilfælde af Retstrætter om Adkomster til Jordejendomme, om Retning af Vandløb, om Skelforhold, om Benyttelse af Skove, Vandløb, Mølledamme, Søer, Fiskerirettigheder osv. Alt for ofte har man i Tilfælde af Retstrætter haft Anledning til at beklage, at en Gards Arkivalier ere forsvundne eller delvis ødelagte eller henligge så uordnede, at ingen kan finde sig til Rette i dem.

Foruden de Gården og Godset selv vedkommende Arkivalier, kan der findes mere private og personlige Sager, Breve, Dokumenter o. s. v. vedkommende Medlemmer af de Familjer, der i Arenes Løb har bot på Gården. Dernæst kan der findes Arkivalier angående andre Ejendomme og Godser, som en Overgang har haft fælles Ejer med den pågældende Gård, eller endelig Arkivalier vedkommende kommunale eller andre offentlige Hverv, som en eller anden Ejer af Gården i sin Tid har haft at besørge.

De således på en Hørrøgård forekommende Arkivalier opbevares selvfølgelig bedst ved Aflevering til vedkommende Landsarkiv, hvor de komme under brandsikre Forhold og fagkyndigt Tilsyn. De ville her al Tid være tilgængelige for vedkommende Ejer af Gården, der i Reglen også er bedst tjænt med i påkommende Tilfælde fra Landsarkivet at kunne få retsgyldige, bekræftede Afskrifter af de hans Ejendomme vedkommende Do-

kumenter og Akter, som han i de fleste Tilfælde ikke selv vil kunne læse eller forstå. For det Tilfælde imidlertid, at Ejeren ikke desto mindre hverken vil afgive sin Gårds Arkivalier til eller depone dem i det pågældende Landsarkiv, bør man søge at bevæge ham til at lade en Ordning og Registrering af Arkivalerne foretage. Der foreligger således en stor Opgave for de lokale historiske Foreninger i Retning af at opsøge sin Egn Herregårdsarkiver og enten få dem afleverede til Landsarkivet eller at foranledige en Ordning foretaget og en Registratur over dem udført under vedkommende Forenings Tilsyn og på dens Bekostning, hvis Ejeren ikke selv vil bære Udgiften. Da det imidlertid for mange vil være vanskeligt at finde på en hensigtsmæssig Gruppering af de pågældende Arkivalier, skal her gives en kort Vejledning til at foretage det nævnte Arbejde, idet jeg skal tilføje, at yderligere Vejledning og Hjælp i Tvivlstilfælde al Tid vil blive givet ved Henvendelse til Landsarkivet eller til Rigsarkivarea. Det vilde dernæst være heldigt, om den pågældende Forening lod trykke Registraturen i sin Årbog eller om Udgivelsen kunde ske på anden Måde. Spørgsmålet herom vilde være et passende Forhandlingsæmne for Fællesforeningens Møder.

Først og fremmest må det påagtes, at forskellige Gårdes Arkivalier ikke bør sammenblandes eller sammenlægges, når de ikke have hørt under en og samme Styrelse eller Ledelse på en sådan Måde, at der er blevet dannet fælles Arkivalier for dem f. Eks. fælles Hovedbøger, Kassebøger, Kopibøger over Fæstebreve o.

s. v. Dernæst vil det være heldigst at gruppere Pergamenter og Papirsarkivalier hver for sig. De første kunne ikke sammensnøres med Papirerne uden at lide Skade paa mulig vedhængende Vokssegl. På den anden Side ville også Papirdokumenter lide Skade ved at ligge mellem stive, hårde og ujævne Pergamentsdokumenter. Hver Gruppe henholdsvis af Pergamentsdokumenter og Papirsakter bør derfor ordnes og indpakkes for sig. Ordningen bør gå for sig således, at Arkivalierne fordeles i naturlige Afdelinger, efter som de angår Adkomster til Gård og Fæstegods, Bestyrelsen af dette og Bestyrelsen og Driften af Hovedgården. Der bør ikke lægges an på en Registrering af hvert enkelt Aktstykke, men Arkivalierne bør samles i Pakker med mere almindelige Titter og Registraturen omfatter så disse Titter. Registraturen bør med andre Ord være summarisk. Over Arkivets Indhold i Almindelighed kan fås tilstrækkelig Oversigt gennem en summarisk Registratur. Ved Siden af denne kan det være heldigt at optage en speciel Fortegnelse over visse Pakkers Indhold af løse Dokumenter f. Eks. over Pakkerne med Hovedadkomstdokumenterne til Gården og Godset. Til en vis Grad kan også den summariske Registratur kombineres med den mere specielle. Man opfører da først Pakkens Tittel og opregner derefter dens Indhold. På samme Måde kan man også først give en fælles Tittel på en Pakke-, Bog- eller Protokolrække med summarisk Angivelse af Årene, som Rækken omfatter, og derefter en Opregning af de enkelte Bind eller Pakker med Angivelse af de År, som de omfatte.

Hvorledes dette nærmere udføres er angivet i de i „Meddelelser fra Rigsarkivet“ S. 241--60 trykte „Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier m. m. i det danske Rigsarkiv med Landsarkiverne“ med Tilføjelse af Eksempler på Affattelse af Registratursedler. Kladderegistraturen skrives nemlig al Tid bedst på Oktavsedler (d. et Folioark skåret i 8 lige store Stykker). På hver Seddel skrives kun en Tittel med Angivelse af hvor mange Bind eller Pakker der høre under Tittlen og hvilke År de omfatte. På Sedlen kan tilføjes den specielle Fortegnelse over de enkelte Bind og Pakker og deres Årstal. Man kan da uden Omskrivning lægge Sedlerne om i forskellig Orden, indtil man finder den rigtige. Tilsidst renskrives Sedlerne på Papir i Folioformat, linjeret efter et Skema, hvortil Mønstret al Tid vil kunne fås ved Henvendelse til Rigsarkivaren. Endvidere henvises til den a. St. S. 291--330 optagne „Vejledende Arkivregistratur“ over Tiendekommissionernes Arkivalier m. m. Det vil af denne navnlig kunne ses, hvorledes en summarisk Registratur kan forbindes med en speciel over enkelte Bind- og Pakkerækker og hvorledes hele Opstillingen af den renskrevne Registratur bør se ud.

Et nærmere Eksempel på, hvorledes en Registratur over et Herregårdsarkiv bør se ud, vil i det nærmest følgende Hæfte af de nævnte „Meddelelser“ blive givet ved Aftryk af den over Gården Børrebys Arkiv optagne Fortegnelse. Dette er nemlig for c. 14 År siden blevet afgivet som Depositum til det sjællandske Landsarkiv og blev den Gang ordnet og registreret. Det er ret righoldigt,

og Fortegnelsen vil derfor kunne tjæne som Mønster for Affattelsen af andre Registraturer over Herregårdsarkiver. Selvfølgelig kan man i disse udelade de Afsnit af Fortegnelsen, til hvilke der i det enkelte Tilfælde ingen Arkivalier forefindes. De Afdelinger, hvorunder Arkivet fra Børreby ganske naturlig lod sig indordne, vare følgende:

A. Arkivalier på Pergament.

- I. Adkomstdokumenter på Herregård og Gods.
- II. Dokumenter vedkommende Slægten Castenschiold.

B. Arkivalier på Papir.

- I. Køb og Salg af Herregaard og Gods.
- II. Jordebøger, Matrikulering, Skelforretninger, Domme, Retsakter m. m.
- III. Korrëspondance fra Godskontoret.
- IV. Fæste- og Hoverivæsen.
- V. Regnskabsvæsen for Godset.
- VI. Skiftejurisdiktionen.
- VII. Hovedgårdens Drift og Besætning.
- VIII. Regnskabsvæsen for Hovedgården.
- IX. Diverse Dokumenter.
- X. Slægten Castenschiold.
- XI. Børreby Birk.
- XII. Kommunale Sager for Magleby Sogn.

Under Afdelingen IX opføres Arkivalier af uensartet Karakter, der ikke henhøre under de andre Afdelinger og ere for ringe i Antal til, at de kunne danne særlige Afdelinger. Der vil selvfølgelig kunne forekomme Herregårdsarkiver, hvis Indhold kan give Anledning til Dannelse af flere Afdelinger.

Drejer det sig f. Eks. om et Grevskabs Godsarkiv, vil der være at danne en Afdeling for Amtmandsforretningerne og Grevskabets Korrespondance med Regeringskollegierne (Ministerierne) om disse.

Endnu skal tilføjes, at en eventuelt forekommende privat Familjekorrespondance bør sorteres således, at hver Brevadressats Breve samles for sig, og at hver sådan Gruppes Breve igen ordnes efter Brevskriverne. Den enkelte Brevskriveres Breve bør med sort Blyant forneden til Venstre forsynes med Årstal og Datum og disse Breve bør så lægges efter Tidsfølgen i et Omslag med Påskrift af Brevskriverens Navn.

Indpakningen af Papirsarkivalier sker bedst mellem to Papplader uden Indpakningspapirsomslag, der al Tid vil gaa itu og derfor ikke beskytter Arkivalierne ret længe. Pladerne, der må være af gråt Pap, ikke af hvidt og skørt Træpap, sammensnøres med Sejigarn. Passende Plademodeler vil kunne fås fra Bogbinderiet ved Landsarkivet i København.

Pergamentsdokumenter bevares bedst i Papæsker af passende Størrelse eller i Omslag af det såkaldte „Statspakpapier“, der fås gennem enhver Papirhandel. Dette er lavet af Tovværk, stærkt og holdbart. Når det ikke foreslås anvendt til Pakker med Papirsarkivalier, er Grunden den, at disse ligge bedst og fastest mellem Papplader, når Sammensnøringen om dem er god og Pladerne have den rette Størrelse.

V. A. Secher.

2. UNDERSØGELSE AF STEDNAVNE.

Den tid må nu være nær, hvor man for alvor gør noget i retning af at udnytte den rige historiske kilde, vi har i vore stednavne. Det er jo så, at de, der opdyrkede og bebyggede landet i fordums dage, har sat indskrift på så at sige hver plet jord, hvorpå de færdedes; en sådan historisk påskrift er stedernes navne. De gemmer minder i hundredtusindtal om de personer, der først har boet der, om de egenskaber ved stederne, der gjorde dem egnede til menneskelig bygd; mangfoldige stednavne fortæller om hvad der før var dér, hvor nu plogen furer den jævne mark. Men det er påskrifter, som er svære at tyde, slidte som de er af århundreders brug; alle og enhver kan gribe rigtig, men han kan også uhyre ofte gribe fejl, når han søger at tolke navnenes mening. Der skal al sprogmandens omsyn og ihærdighed til for at skaffe det hele stof frem og vide hvad hver enkelt oplysning gælder. De skal hentes frem af middelalderens breve og af en lidt senere tids jordebøger, men allermindst bør man forsømme den levende overlevering, medens de mange gamle betegnelser endnu er i menneskers minde, og mens i det hele folkemålsformerne er til uden at være kvalte af de altid stive, undertiden helt misvisende skriftformer. Her er et område, hvor der ikke blot skal den kyndige bearbejder af stoffet, men der skal også hjælpere til, som kender den enkelte egns udtale, ordforråd og stedlige historie.

Hvorledes nutidens videnskabsmænd kan arbejde med dette stof, kan man i det væsentlige få at vide af et lille skrift blandt „Folkelæsnings“ skrif-

ter: Johannes Steenstrups „De danske stednavne“ (Kbhvn., 1908, s. 1—115).

Men hvad vi skal have er en ganske anderledes omfattende undersøgelse, laget som en folkeopgave og ydende det bedste, nutiden kan yde. Hos hvert af vore beslægtede nabofolk udarbejdes der på denne måde vægtige værker over stednavne, udarbejdede ved en anselig statsunderstøttelse gennem en række af år.

En kres af mænd har sidste år henvendt sig til staten for at den skal foranstalte en lignende undersøgelse, både for at få en fast og naturlig skrivemåde af vore stednavne, men ikke mindre for at løfte det store kildestof til landets historie, som ligger i vore stednavne.

Alle de historisk interesserede landet over kan støtte dette arbejde. De kan være med i at vække en almindelig mening om, at vi ikke længer kan lade så væsentligt et område af vor fortid ligge uænsel. De kan — allerede nu, og end mere i fremtiden — hjælpe med indsamlingen af stednavne fra mundtlig Overlevering. Og den tid vil forhaabentlig snart komme, da de historiske amtsforeninger tager under overvejelse, hvorledes de bedst kan sprede pålidelige oplysninger om de enkelte egne, f. eks. ved at udgive det indsamlede stof i skikkelse af en lille overkommelig håndbog over det enkelte amts stednavne.

Når man f. eks. i Sverig ser, at den almene interesse er stærk nok til at betale trykkeomkostninger for navneudvalgets omfattende redegørelser, da må man så meget mere vente, at det kan ske

hos os, hvor mange forhold er simplere og anskueligere.

Disse antydninger ma bedes modtagne som sa fyldig en redegørelse, som der kan gives paa sagens nuværende stade. Det må ønskes, at staten i den allernærmeste fremtid nedsætter det „Udvalg for danske stednavne“, der skal arbejde videre på planens virkeliggørelse.

En foreløbig vejledning til optegnelse af stednavne med støtte af Generalstabens udførlige kort findes i *Fra Dansk Folkemindesamling I (1908)* s. 77—96; vejledningen er udarbejdet af Dr. phil Marius Kristensen.

Axel Olrik.

3. FOLKEMÅL.

Vore Folkemål tales endnu over store Egne af Landet, men de tales ikke mere så rent som i gamle Dage. Ord og Udtaler fra Rigssproget trænger ind, og de forskellige Egenes Mål blandes og udviskes, fordi man nutildags flytter om i langt større Omfang end før. Folkemålet er en Fortidsoverlevering, der har bevaret sig bedre end de andre; men også den trues nu af Opløsning. Det er på høje Tid at redde det, der har en åndelig eller historisk Værdi.

Nogle af vore Forfattere har skrevet på Folke-målet, og har ofte skrevet deres bedste Ting på det; andre har øst af dets mange levende og malende Udtryk og derved givet deres Værker den Styrke og det Liv, der udmærker dem. Hver, der bruger sit nedarvede Mål rent og godt, giver Vækst til Folkets gamle Livskraft.

Men Målet er ikke blot en levende Værdi: det

er også et Minde om de Tider, vi har gennemlevet, og Ordet røber Menneskers Tanker bedre end mange ydre Forhold. Iagttagelser over Folkemålene har bidraget mægtig til, at vore Sprogmand har kunnet følge Sprogets almindelige Historie og Sammenhængen mellem de forskellige Egnes Befolkninger, og vil vistnok komme til fremtidig at gøre det i endnu højere Grad.

Nogle Sider af Sproget kræver en bestemt Fagdannelse for at iagttages helt nøjagtig: Ordenes Lyd og deres Bøjning. På andre Områder kan enhver yde ypperlige Bidrag fra den Egn, han kender. Først og fremmest gælder det Indsamlingen af Målets Ordforråd og de Forbindelser, hvori Ordene bruges.

Allerede for 70 Ar siden udgav Bibliotekaren C. Mølbech et „Dansk Dialect-Lexikon“ efter Bidrag fra forskellige Egne af Landet. Og⁴ i den sidste Menneskealder har Dr. H. F. Feilberg i Askov arbejdet på en Jydsk Ordbog (i tre store Bind, og med en vidunderlig Mængde Oplysning om Folkemålet og om hele den nedarvede Tænkemåde [Folke-minderne]); den er snart afsluttet. Men det bør være Opgaven, at vi skaffer en ikke mindre fyldig Oplysning om alle de danske Ømaal. Tillige vil der kunne skaffes en Mængde Tilføjelser til den jydsk Ordbog; ti hver eneste Egn har en Mængde for den ejendommelige Ord eller Udtalemåder.

Derfor bør enhver, der Tid efter anden har skrevet ejendommelige Ord op, indsende disse Optegnelser eller en Afskrift af dem.

Så mange som kan, bør gøre det Arbejde, der allermest savnes, at nedskrive de Ord og Udtryk, der endnu kun findes i levende Brug.

Vejledning.

1. Man skriver allerforrest, hvem der har optegnet det (Navn, Stand, Bopæl), når det er optegnet, og fra hvad Egn (Amt, Herred, Sogn) det stammer.

Hvis man har skrevet fra flere Egne, må man ved de enkelte Ord mærke, hvorfra de stammer.

2. Der ligger mindre Vægt på, i hvad Orden man optegner Ordene; men man skal sørge for at det ses tydelig, hvorfra de stammer. Man skal skrive alskens Ord fra Dagligliv i Hus eller Mark, eller hvad der falder en ind, heller for mange end for få.

3. Efter hvert Ord i Folkemålet skal altid skrives en eller flere Småsetninger fra Dagliglivet, hvori Ordet forekommer, — nedskrevne så nøje efter Udtalen som muligt. Det er også godt at skrive Ord-sprog eller små Rim der fra Egnen.

4. Ved Ord eller Udtryk, der ikke findes i Rigssproget, må man forklare Betydningen.

5. Man skal helst skrive den nøjagtige Udtale af Ordet i dets forskellige Former (Ental, Flertal, bestemt; Nutid, Fortid, og med „har“ eller „er“ foran).

6. Det er bedst at bruge de små Notebøger, som Foreningen „Danmarks Folkeminder“ har ladet lave (fås gratis ved at skrive til Dansk Folkemindesamling, København). Man skal skrive 1 Ord (med sine Eksempler og små Sætninger) på hvert Blad. Et udfyldt Blad ser da således ud:

havreavne

Havnbjærg, Als

*aldrig for en havreavne ɔ: ikke en smule
æ sga al'e fânærm jæ får en håw·raw·n*

(sagde en gammel kone)

eller således:

sort, tillægsord

Ørby, S. Sams

su'ert, intelkøn sort, flertal og bestemt su'ert.

æn su'ert kow'

å sort bæ'st, å sort fo'er.

7. Når man skriver Udtalen, skal man passe ikke at skrive flere Bogstaver, end der virkelig høres. — Når man vil betegne at en Lyd udtales lang, sætter man Prik (·) efter Bogstavet (fa·r, mo·r, pi·e, pr·!); når en Lyd udtales med „Stød“, skrives et Komma (,) foroven ved den (i's, gri's, gå'r, lan').

Nærmere Vejledning i Optegnelsen findes i Stykket *Om Folkemålsoptegnelse* (i Fra Dansk Folkemindesamling 1909), samt i Dr. phil. Marius Kristensens *Nydansk* (Småskrifter af Selskab for germansk Filologi, 1906).

7. Kan man ikke bruge disse Tegn, skriver man så godt man kan; og har man mange ejendommelige Udtryk fra Folkemålet, vil det altid blive modtaget med stor Glæde.

Axel Olrik.

4. BØNDERGARDE.

Trods enkelte Foregangsmænds udmærkede Arbejde ma det indrømmes, at Danmarks gamle Bøndergårde langt fra er tilstrækkelig undersøgte. I Almindelighed er man stilliende gået ud fra, at Bondestandens Bgningsformer tilhørte en sen Tid og derfor havde mindre Interesse, at Gårdenes Grundplaner var Efterligninger af Herregårde og Klostre, og at deres Konstruktioner var lante fra Købstædernes Bindingsværkshuse. I Virkeligheden er disse Spørgsmål dog langt fra løste. Allerede Mundarternes Navne på Bygningernes enkelte Dele har stundom Oldtidspræg: det jydsk Ord „Sals“ stammer fra det oldnordiske „Salhus“, og et andet jydsk Navn for Stuehus, „Raling“, forekommer så tidligt som i et Brev fra 1268. Og selv om den firkængede Gård, som nu er så ejendommelig for en stor Del af Landet, måske er en yngre Form, kan der i Grundridsene påvises andre Forhold, der tyder på høj Ælde: det jydsk „Frammers“ må således sikkert forklares som Oldtidshusets Opholdsrum, der i Tidernes Løb er sunket ned til blot at være et Forrum (Køkken, Bryggers) foran den senere Dagligstue. Hvad Konstruktionerne angår, har man hidtil anset de svenske og norske Træbygninger for langt ældre end de danske Bindingsværksgårde. Så meget er dog vist, at Lerklining mellem Stolper, som har været brugt overalt her i Landet indtil den sidste Tid, var kendt allerede i en fjærn Oldtid, og endnu den Dag i Dag spores Rester af den ældgamle Brug, at grave Træstolper ned i Jorden uden Grundsten og uden vandret Fodtommer: i sjællandske Bøndergårde mangler Fodtræet meget hyppig, således at de enkelte Stolper

står umiddelbart på Grundstenene. Sulerne, som i fynske og vestjydske Gårde støtter Asen under Tagryggen, er umiskendelig en Oldtidsarv.

En Mængde Iagttagelser af disse og andre Forhold er indsamlede dels af Folkemuseets Stifter og Direktør, Bernhard Olsen, dels af nu afdøde Professor R. Mejborg. Men for at nå til Bunds i disse Sager er det nødvendigt at fremskaffe endnu mere Stof; det er ikke nok at have en omtrentlig Forestilling om, hvorledes Byggemåden i store Træk har været i de forskellige Landsdele: de mange stedlige Ejendommeligheder i Navne og Brug må udførligt udredes, og først nøje Oplysninger fra hver Egn, hvert Sogn vil kunne danne et sikkert Grundlag for Studiet.

Hertil kan enhver yde sit Bidrag. Fyldige Redegørelser er naturligvis det bedste og det mest kærkomne, men også korte Meddelelser vil kunne gøre stor Gavn, ikke mindst som Vejledning for kommende videnskabelige Undersøgelser.

Efterfølgende Spørgeliste skulde yde en Håndsrækning til enhver, der vil hjælpe med i dette Arbejde. Mange af dens Spørgsmål har kun Bud til enkelte Egne af Landet, men ved en omhyggelig Gennemlæsning vil enhver let kunne udfinde, hvad der har særlig Betydning for hans Omegn eller hans Gård. Ved Besvarelsen kan man gå frem på to Måder. Den, som er særlig fortrolig med en enkelt Bygning, kan gennemgå Spørgsmålene med den for Øje og give Svarene alene gennem det enkelte Eksempel. Den, der kender en Landsbys eller en Egns Bygnings-skik i Almindelighed, kan forme Besvarelsen således, at den bliver mere almengyldig. I begge Til-

fælde vil det være af stor Betydning, om Meddeleeren kunde tegne et Grundrids, enten skitseret eller — endnu bedre — efter virkelige Mål, ligesom Tegninger og Fotografier selvfølgelig kan yde værdifuld Støtte.

Spørgsmaalene falder i to Grupper; den første vedrører Grundridset og de enkelte Rums Indretning og Brug, den anden Bygningsvæsnets mere håndværksmæssige Side, og Besvarelserne vil sikkert let kunne gives således, at man følger Spørgeskemaets enkelte Punkter. Når der allerførst er spurgt ikke blot om Hjemmelsmandens og Stedets Navn, men også om Driftens og Jordbrugets Størrelse, har det sin Årsag i det velkendte Forhold, at Byggemåden på større og mindre Gårde, på Boelssteder og Husmandshuse kan være meget forskellig selv på samme Egn. Også hvis man skildrer en hel Egn's Bygningsskik, vil Oplysninger om Forskelligheder mellem Huse og Gårde være særlig nyttige.

Endvidere kan det fremhæves, at mange af de endnu bevarede gamle Gårde i Tidernes Løb er blevne mer eller mindre ombyggede og ændrede, og når det meddeles, at en Gård bærer Årstal, er det derfor nødvendigt at oplyse, hvor og hvorledes dette Årstal er anbragt. De enkelte Længer kan være byggede hver til sin Tid, og både Stuehus og Stald er oftest moderniserede. Særlig for Fyns og Jyllands Vedkommende tiltrænger man hårdt Oplysninger om Stuens gamle Indretning og om dens enkelte Møbler, og fra alle Egne af Landet vil Oplysninger om gamle Stalde være meget nyttige.

Spørgsmålene kan naturligvis ikke stilles således, at de bliver udtømmende; der kan findes inter-

essante Ting, hvorom der ikke er spurgt; Småbygninger som Brændeskjul, Fiskerboder o. s. v. kan have deres Interesse. Men i det hele og store peger de sikkert på det, som der bør lægges Mærke til, og forhåbentlig vil de derfor kunne bidrage til at åbne, manges Øjne for Ting, som de hidtil ikke har ænset.

Med rivende Hast forsvinder de gamle Gårde med alle deres Oplysninger om vort Lands Kulturhistorie, og det er ikke for meget sagt, at det er en national Pligt at studere dem så grundig som muligt, inden det er for sent, en Pligt, som ikke kan opfyldes ved nogle få Fagmænds Arbejde, men kun derved, at de mange yder deres Hjælp.

Chr. Axel Jensen. Jørgen Olrik.

SPØRGELISTE.

1) Meddelerens Navn, Stilling og Adresse.

2) Navnet paa den eller de enkelte Bygninger, den By, det Sogn eller den Egn, Meddelelsen gælder. — Forsåvidt Oplysningerne gælder en enkelt Ejendom, bedes Driftens og Jordbrugets Størrelse meddelt.

1. Grundrids og Rummenes Udstyr.

1) Er der på Egnen (i Byen, Sognet, Herredet) bevaret så mange gamle Landbygninger (Bøndergårde, Boelssteder, Huse), at man kan danne sig en Forestilling om den almindelige Bygningsskik for ca. 100 År siden, eller findes der kun ganske enkelte? I sidste Tilfælde bedes så vidt muligt nøjagtige Adresser på disse Gårdes Beboere opgivet.

2) Er der gamle Bygninger, hvis nøjagtige Alder kendes gennem mundtlige Udsagn eller gennem

skrevne Optegnelser? Er der Bygninger med Års-tal skårne over Dør, over Skorsten, eller anbragte på anden Måde? Også her bedes såvidt muligt nøjagtige Adresser meddelle.

3) Hvorledes er Grundridset af den typiske ældre Gård? Firlænget? Trelænget? Vinkelgård? Enlænget? To parallelle Længer? Kendes Dobbeltgårde? Hvorledes er Grundridset af Boelsstedet og Husmandshuset?

4) Er nogle af Længerne (eller de alle) indbyrdes sammenbyggede, eller er der et mindre Rum mellem dem?

5) Hvad er Navnene på Gårdens Længer? (Herunder anføres også sådanne sammenfallende Navne som *Indhuse* og *Udhuse* m. m.).

6) Udgør Beboelsesrummene en særskilt Længe (Hus), eller findes stundom Stalde eller andre „Udhuse“ byggede i Stuehusets Forlængelse?

7) Hvordan er det typiske Grundrids af den ældre Bondegårds Stuelænge? Hvad hedder de enkelte Rum, og hvordan ligger de for hverandre? Forsåvidt Grundrids tegnes, bedes Målestok vedføjet. Særlig: a) Ligger Stuehuset altid solret, i Øst—Vest, så at Vinduerne vender mod Syd? b) Kendes *Udskud*? c) Sidder Dagligstuens Vinduer mod Gården eller mod Haven? Hvordan er Vinduerne? d) Er der én eller flere Indgangsdøre, og vender de ud mod Gården? Er det Halvdøre eller Heldøre? e) Var det tidligere almindeligt, at den eneste Indgang til Stuen var gennem Køkken (Bryggers, Frammers o. s. fr.)? f) Fandtes der altid en øverste Stue eller et lignende Rum indenfor den egentlige Dagligstue? g) Kendes Eksempler på, at Køkken og Stue har ud-

gjort ét Rum? h) Optager Stue (og Øverstestue; hele hele Husets Bredde? i) Er der ét eller flere Ildsteder?

8) Hvordan er eller var de enkelte Rum udstyrede? Særlig: a) Hvordan var (er) Stuens (og Øverstestuens) Indbø? De enkelte Møblers Navne, Udseende og Plads? Kendes Ordet Pal som Navn paa en Forhøjning i Stuen? Har Husbondens Sæde noget særskilt Navn? Hvordan var (er) Stuens Gulv? Lerstampet? Var nogen af Væggene klædte med Paneler, og hvordan så de ud? Hvordan var Loftet? Var der Sengesteder i selve Stuen, og hvordan så de ud? Vægfaste? Fandtes der et Vråskab, og havde det en bestemt Plads? b) Hvordan opvarmes eller opvarmedes den? Ved Bilæggerovn af Jærn? eller af Lerpotter? Kendes Eksempler på, at åbne Ildsteder eller Skorstene fandtes i selve Stuen? c) Vides det, om der i ældre Tid på Eggen fandtes Lyrehuse (Huse uden Skorsten, med Røgåbning i Taget? d) Hvordan ser Køkkenets Ildsted ud? Er det en aaben Skorsten? e) Hvordan er Bageovnen? Lerklinet? Hvor står den? Er den sammenbygget med Køkkenets Ildsted? Står den i så Fald derunder eller ved Siden deraf? Gælder det samme Bryggekedlen? f) Hvordan er Gulvene i de øvrige Rum?

9) Hvad hedder de enkelte Udhus? Hed Hestestalden Stald? Hvad er Navnene på Kostald, Lade, Lo o. s. fr.? Er der nogen bestemt Regel for deres indbyrdes Beliggenhed i Forhold til hverandre eller til Stuelængen? Særlig mellem Lade og Lo, Stald og Foderlo? Er de indbyrdes forbundne ved Døre, eller fører alle Døre ud til Gårdspladsen? Er det

Halvdøre? Er der én eller to Indkørselsporte? Er Lo eller Lade nogensinde indrettet til Indkørsel? Hvordan er Portenes Konstruktion? Hvordan var Gulvene i Loer, Lader, Stalde?

10) Hvordan er (var) de enkelte Udhuse indrettede? Særlig: Hvordan var Båse, Spillove og andre Skillerum i Staldene, og hvad hedder de? Hvordan var Krybberne?

11) Hvordan er Gårdspladsen? Brolagt? Hvor ligger Møddingen i Forhold til Længerne? Hvor ligger Haven (Humlehave, Kålgård)? Hvor stor er den, og hvad indeholder den. Kendes Brøndhave?

12) Findes eller fandtes nogen Slags Overtro eller overtroisk Skik knyttet til Bygningen eller dens enkelte Dele (f. Eks. Hestesko under Dørtlærskelen, Hestehoved nedgravet under Logulvet, Hugorm nedgravet, o. lign.)?

II. Konstruktion.

1) Grundmur eller Bindingsværk?

2) I sidste Fald: Egelømmer eller andet Træ?

3) Hvad hedder Væggens og Tagets enkelte Dele?

4) Står Bindingsværkets Vægstolper lige på Grundstenene, eller på et vandret Fodtræ (Syldtræ)?

5) Er der skråt eller bøjet Tømmer i Vægge eller Gavle?

6) Er Loftsbjælkerne stukket gennem Stolperne under Tagremmen, eller ligger de ovenpå Væggens øverste vandrette Tømmer?

7) Kendes der Tagværk med Suler, d. s. lange, lodrette eller skråtstillede Stolper inde i Huset, som bærer Astræer, der ligger under Tagryggen?

8) Er Væggene lukkede med Planker, Lerklining eller Mursten? Er der i Lerklining Staver eller Vidjer? Har Væggene været hvidtede, tjærede, farvede?

9) Hvad hedder Mellemlummet mellem Væg og Tag, og hvordan er det lukket?

10) Hvordan er Taget klædt (Rør, Halm, Lyng)? Hvad er lagt på Tagryggen for at holde på Taget?

11) Hvorledes er Gavlene? Valmgavle, lodrette Gavle med Fjæle, Fletværk eller andet? Findes der Prydelser på Vindskeder og Gavlspidser? Kendes afrundede Hjørner?

12) Hvordan opføres Bygningerne? Hvilket Tommer rejstes først? Hjalp Gårdens Folk eller Naboerne med til Tømmerværkets Hugning og Rejsning, til Klining og til Tækning? Hvordan gik Klining og Tækning for sig? Hvem lagde Lergulv? Hvem byggede Ildsted og Bageovn?

5. FOLKEDRAGTER.

Hvad der er sagt om de gammeldags Bøndergårde, gælder i endnu højere Grad om Bondestandens gammeldags Dragter: Vor Tid sletter dem ud. På de Steder, hvor de endnu bruges, er det kun gamle Folk, der bærer dem, og i de fleste Egne synes de helt forsvundne. Tvivlere vil med nogen Ret kunne spørge, om et Forsøg på nu at samle Oplysninger om dem ikke kommer for sent, og om der ikke allerede er forsvundet alt for meget. Men denne Tvivl er ikke tilstrækkelig begrundet; hvis den kostbare Tid udnyttes, hvis der i de nærmeste År fore-

tages en målbevidst Indsamling både af Oplysninger og af Genstande, vil den endnu give en god Høst.

Vi ved, at Folkedragterne ikke er skabte af Folket selv, hverken her i Landet eller andetsteds: de er udsprungne af ældre Tiders Dragtmøder, som efterhånden fra de højere Stænder er nåede ud til Bønderne, fastholdte af dem og delvis omformede efter deres Behov. Dette er allerede for mange År siden påpeget af Museumsdirektør Bernhard Olsen, som også på dette Område har været Foregangsmand, og som i Folkemuseet har skabt et Grundlag for en Folkedragtsamling. Men vil man fra dette Hovedpunkt gå videre og fordybe sig i Enkeltheder, opdager man hurtigt, at der endnu mangler meget. Det har i allerhøjeste Grad hæmmet Dragtstudiet og svækket Interessen derfor, at Folkemuseets fortvilede Pladsforhold har umuliggjort en Udstilling af dets Dragtsamling, og selv om der i de sidste År fra anden Side, og især fra Foreningen til Folkedansens Fremme, er gjort anerkendelsesværdige Forsøg på at tage Arbejdet op, stiller Sagen sig dog nu således, at enhver, som kan hjælpe med, bør støtte Bestræbelserne for at bevare Kendskabet til de gamle Bondedragter.

Hvad det gælder om at få nøjere udredt, er tre forskellige Ting.

For det første må der skaffes Rede på, hvorledes Dragterne så ud; Navnene på de enkelte Klædningsstykker må kendes, og de må beskrives i alle Enkeltheder; det må oplyses, hvilke Stoffer man brugte, og hvorledes Snittet var; især Kvindernes Hovedtøjer har stor Interesse, og det er end ikke ligegyldigt at vide, hvormange Knappenåle man

brugte til et Hovedsæt. Men denne Side af Sagen egner sig måske mindre til skriftlig Besvarelse og bør snarere løses ved Samtaler og Besøg på de Steder, hvor gamle Folk kan vise, hvorledes man tog Dragterne på.

Hvad der derimod bedre og lettere kan oplyses ved skrevne Svar, er to andre Ting. Det er en kendt Sag, at man på en enkelt Egn ikke nøjedes med en enkelt Dragt, men havde Hverdagsdragt og Fesdragt, stundom endog en Række forskellige Fesdragter. For ikke at tale om Brudedragt, har Brudepigerne ofte særlige Dragter og Hovedløjer; når et Bryllup varede flere Dage, kunde det hænde, at hver Dag udmærkede sig ved sin Dragt, og der kunde være Forskel på Dragterne ved Jul, Påske og Pinse. Hertil kommer Begravelsesdragter og Sørgedragter, og endelig kan der være en gennemgribende Forskel på de Farver, som kendetegnede Piger og Koner.

I visse Egne af Landet spores det endnu, at slige Regler har været udformede på det nøjagtigste og er blevne fulgte af alle; det gælder f. Ex. Amager og Refsnæs. I andre Egne er de meget uklare, enten de nu er blevne udviskede i Tidens Løb, eller de aldrig har haft almindelig Gyldighed.

Dette hænger sammen med det tredje Forhold, som bør oplyses nøjere, Dragternes Stedbundethed. Enhver ved, at der er stor Forskel mellem Amagerdragterne fra det „hollandske“ og fra det „danske“ Amager, og ingen tager fejl af en Amagerdragt og en Hedebodragt. Men hvad der her springer så stærkt i Øjnene, gentager sig andre Steder. Hedebodragten adskiller sig fra Skovbodragten og fra

Stevnsdragten, denne sidste atter fra den sydsjællandske, og på lignende Måde går det i andre Landsdele.

Hvad det her gælder om at få udredet, er de nøjagtige Grænser for de forskellige Dragter. Hvor langt mod Syd, Nord og Øst gik Brugen af Ringkøbingegnens høje Kvindchat? Hvor er Grænsen mellem Himmerlands og Randersegnens Hovedtøjer? Hvor langt når Thyboernes Hovedsæt mod Øst?

På denne Måde kan der spørges og spørges, og det Mål, som bør tilstræbes, er engang at kunne tegne et Kort over alle „Dragtprovinser“. Netop på dette Punkt kan en skriftlig Indsamling måske yde sit bedste Indskud, og ialfald viser dette Forhold, hvor vigtigt det vil være at få Besvarelser fra så mange Steder som muligt. Atter her har det sin Gyl-dighed, hvad der er sagt om Bøndergårde; kun hvis Fagmændene støttes ved en almindelig udbredt Interesse for Sagen, vil det kunne lykkes at bevare, hvad de gamle Dragter oplyser om vort Folks Kulturhistorie.

Chr. Axel Jensen. Jørgen Olrik.

SPØRGELISTE.

- 1) Meddelerens Navn, Stilling og Adresse.
- 2) Navnet på den By eller det Sogn, hvis Dragt-skik skildres.
- 3) Hos hvem har Meddeleren fået sine Oplysninger?

I. Almindeligt.

- 1) Findes der gamle Dragter bevarede på Egnen (i Byen, Sognet eller Herredet)? Er der måske

kun en enkelt bevaret? Eller er der kun Brudstykker?*)

2) Er der endnu Mænd eller Kvinder, som går i gammel Dragt? Eller i modsat Fald, huskes det, hvem der sidst bar de gamle Dragter? Når omtrent gik de af Brug?

3) Erindres det, om den fra Købstadmoden afvigende Dragt har undergået Forandringer og gradevis tabt sit Særpræg? Var Hovedsættet den Del af den gammeldags Dragt, som holdt sig længst i Brug?

4) Tilvirkedes, vævedes eller farvedes Stofferne på Egnen? Var der særlige Navne på Stoffer, Mønstre eller Farver?

5) Kunde Kvinderne selv sy Kunstsyning, brodere eller trække Guld? Eller var der enkelte Koner, som forstod sig derpå? Eller købte man den Slags Ting i Købstaden?

II. Manddragter.

Hvorledes var Hovedbedækningen, Hat eller Hue? Hvorledes klippedes Håret? Ragedes Skægget helt eller delvis? Af hvilke Stoffer var Dragtens enkelte Dele, hvilken Farve havde de, og hvorledes var deres Snit? Lang eller kort Frakke? Lang eller kort Vest? Knæbenklæder eller lange Benklæder? Strømper? Hvorledes var Sko, Støvler og Træsko? Undertøj?

III. Kvindedragter.

Hvad hed Hovedtøjet og dets enkelte Dele? Af hvilke Stoffer var det? Hvilken Farve havde det?

---

*) Findes der i et Sogn kun ganske enkelte Dragter, vil det være af stor Betydning at meddele Ejernes Navne.

Lignede det de Hovedtøjer, der blev båret i Nabo-sognene, eller afveg det fra dem? Hvad havde man på Hovedet inde, og hvad tog man over, når man gik ud? Hvorledes var Hårsættet?

Hvorledes var Liv og Nederdel? Var de syede i eet Stykke eller delte? Brugte man Bul, strikkede Ærmer (Bindeærmer)? Strømper, Sko og Undertøj?

IV. Børnedragter.

Hvorledes var de spæde Børns Dragt? Dåbsdragtens Udseende og Navn? Var der Folk, som udlejede eller udlånte Dåbsdragter? I hvilken Alder fik Børnene Dragter, som lignede de voxnes?

V. Særlige Dragter.

1) Var der bestemt, gennemført Forskel mellem ældre og yngre Folks Dragter og særlig mellem Pige- og Konedragt? Var det Hovedtøjerne eller andre Dele af Dragten, som der var Forskel på? Hvilken Farve kendetegnede særlig Piger og Koner?

2) Brugtes der særlige Arbejdsdragter, især ved Høstarbejde?

3) Brugtes der særlige Festdragter?

4) Hvorledes var Dragterne ved Bryllupper? Hvorledes var Brudgommen klædt, og hvorledes Bruden? Hvilket Hovedtøj bar hun? Skiftede hun Dragt eller Hovedsæt under Bryllupsfesten? I bekræftende Fald, på hvilket Tidspunkt af Gildet? Hvorledes var Brudepigerne klædte?

5) Kendte man særlige Konfirmationsdragter?

6) Hvilke Farver kunde man bære til Sorg? Var der Forskel på Begravelsesdragten og på den almin-

delige Sørgedragt? Gik den dodes nærmere og fjær-
nere Slægtninge forskellig klædte?

7) Hvorledes var Ligklæderne? Syedes de i den
afdødes levende Live? Hvorledes var Hovedtøjet?

8) Brugtes der særlige Dragter ved de store Kir-
kehøjtider, Jul, Påske og Pinse?

9) Var disse Regler bestemt udformede, og fulg-
tes de af alle?

6. DØBEFONTE OG ANDET GAMMELT KIRKELIGT STENHUGGERVÆRK.

Medens Størsteparten af vore Kirkers Udstyr en-
ten tilhører Middelalderens Slutning eller det 16.
—17. Aarh., er de allerfleste af Døbefontene jæv-
gamle med Kirkerne selv, stammer ligesom disse fra
Valdemarernes Tid. Alene denne høje Alder giver
dem jo megen Interesse, og da tilmed mangfoldige
af dem navnlig i Jylland og Fyen er prydede med
fortrinlig udhugne Billeder, har de en ikke ringe
Betydning som Vidnesbyrd om vore Forfædres Kunst-
færdighed, og de Tanker og Sindbilleder, hvori vor
ældste kristne Kunst gav sig Udtryk. Nationalmu-
seets 2. Afdeling har da ogsaa paa tænkt at udgive et
Værk om disse ærværdige gamle Stenhuggerarbejder,
til hvilket et stort Materiale alt er indsamlet, men
før at Behandlingen kan blive saa fyldig og udtøm-
mende som mulig, trænger Museet paa dette som paa
saa mange andre Punkter til Hjælp og Støtte fra Be-
folkningen. Sagen er nemlig den, at omend det
store Flertal af de gamle Stendøbefonte endnu staar
paa deres Plads i de Kirker, med hvilke de er sam-

tidige, findes der dog rundt om i Landet adskillige, der snart er opstillede som Pynt i en Have, snart anvendt som Vandingstrug eller paa anden, til deres oprindelige Bestemmelse lidet svarende og lidet værdig Maade og Plads. Medens de Fonte, der findes i Kirkerne, har kunnet undersøges planmæssig, er det forstaaeligt nok rent tilfældigt, at man har faaet Besked om, at der hos den eller den stod en gammel Døbefont, og endogsaa udmærkede Stykker kan saaledes let have unddraget sig Opmærksomheden. Noget lignende gælder de med udhugne Billeder prydede Kampestenskvadre, Vindusoverliggerer eller Søjler fra nu nedrevne eller ombyggede Kirker, der navnlig i Jylland ikke forekommer saa helt sjældent baade paa Bøndergaarde og Herregaarde.

Læserne vil derfor kunne hjælpe med til dette Arbejde ved til Nationalmuseets 2. Afd. København K. at indsende en Meddelelse om de Tilfælde, hvor det er dem bekendt, at der hos Privatmand findes en gammel Døbefont eller andet gammelt Stenhuggerværk fra vore Kirker, saa at disse Stykker kan blive nærmere undersøgte, og hvis det er muligt, anbragte paa en mere værdig Maade. Det tilføjes, at en selv nok saa ufuldkommen Tegning eller endnu bedre et Amatørfotografi vil lette Arbejdet betydeligt.

M. Mackeprang.

„Historisk Samfund for Aarhus Stift“ har i 1910 fortsat sin Virksomhed som hidtil med Udgivelsen af Aarbog III og Afholdelsen af historiske Foredrag. I Foraaret talte Dr. phil. Gudmund Schütte i Silkeborg, Gedved, Horsens, Tørring, Aarhus, Skanderborg og Odder om „Jyllands Opdagelseshistorie og dels gamle Folkestammer“, og i Efteraaret Dr. phil. L. Møllesen i Silkeborg, Horsens og Aarhus om „Klostre og Klosterliv i Aarhus Stift“. Et paatænkt Sommermøde ved Ry maatte opsættes til 1911.

Den 25. Juni holdt Samfundet sin aarlige Generalforsamling i Aarhus, hvor de afgaaende Medlemmer af Bestyrelsen og Revisionen genvalgtes, ligesom Bestyrelsen siden genvalgte Forretningsudvalget. Ved Mødet gav Handelsskoleforstander I. Henningsen en Oversigt over Opgaver, hvortil Dansk historisk Fællesforening ønskede de „historiske Samfunds“ Medvirkning.

Vi vilde gjerne udvide Samfundets Virksomhed i flere Retninger, naar Medlemstallet kunde voxe noget og de til Raadighed staaende Midler kunde række videre end hidtil. Foreløbig har vi vedtaget, med velvillig Bistand af et sagkyndigt Bestyrelsesmedlem at optage Fotografier af ældre Bygninger af Interesse i Byerne og paa Landet til eventuel Brug for Aarbøgerne.

Samfundet har f. T. ca. 550 Medlemmer.

Forretningsudvalget retter sin varmeste Tak til Aarhus Amtsråd, Horsens Byråd, Landbosparekassen i Aarhus og Arbejdersparekassen i Aarhus for de os ydede Tilskud til Fremme af Samfundets Formaal.

Forretningsudvalgets Formand.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Kasseregnskab for Aaret 1910.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning pr. 1/1 1910	177	02	A. Aarbogen for 1910:		
Medlemsbidrag	1051	14	Forfatterhonorar	243,00	
Salg af Aarbogen	14	28	Trykning	437,00	
Bidrag fra Staten, paa Finansloven	300	00	Afbildninger	23,15	703 15
» » Landbosparekass. i Aarh.	25	00	B. Foredragsvirksomhed:		
» » Arbejdersparek. »	25	00	Honorar for 11 Foredrag....	345,00	
Laan i Landbosparekassen	300	00	Udgifter ved Møderne	175,75	
			Annoncer	82,78	603 53
			C. Alm. Driftsudgifter:		
			Porto, Brevkort, Tryksager,		
			Budløn etc.	146,99	
			Medlemsbidrag t. Hist. Fællesf.	25,00	171 99
			D. Tilbagebetalt Laan		
			i Landbosparekass. + Renter	305,33	
			Rest for Trykning af Aarbogen		
			for 1909	34,00	339 33
			Kassebeholdning den 31. Decbr. 1910	74	44
	1892	44		1892	44

Regnskab.

Aarhus, 12. Jan. 1911.

L. Andersen, p. t. Kasserer.

 Foranstaaende Regnskab med Bilag have vi revideret og, Medlemskontingentets Rigtighed forudsat, intet fundet ved samme at erindre.
 p. t. Aarhus, den 22. Februar 1911.

Knud Larsen.

Schjødt.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
<i>Peter Holm</i> : Om Jægergaarden i Aarhus og dens Om- givelser. Med 9 Billeder.....	1
<i>Jakob Lykke</i> : Paa Jagt efter Brændevinstøj	15
<i>Jakob Lykke</i> : Smaatræk fra Treaarskrigens Tid.....	21
<i>Johs. Malling</i> : Har der eksisteret en Frue Kirke i Hor- sens?.....	37
<i>Torkil Baumgarten</i> : Aarhus-Familier i ældre Tid.....	50
<i>C. J. T. Thomsen</i> : Af Aarhus Hospitals Historie. Med 1 Kort.....	70
<i>Frands Holm</i> : Fra min Hjemstavn og min Slægt.....	91
<i>P. Martinussen</i> : Af Bjerre Herreds Fortid.....	100
Meddelelser fra dansk historisk Fællesforening	114
Aarsberetning for 1910.....	147
Regnskab	149

Historisk Samsfund for Aarhus Stift

har i 1908, 1909 og 1910 udgivet *Aarbøger* med følgende Indhold:

1908:

Martin Kristensen: Aarhus Stifts Tilblivelses og Bebyggelses Historie.

Ludv. F. A. Wimmer: Den sidst fundne Runesten i Aarhus.

Chr. Heilskov: Træk af Livet i Skanderborg.

Povl R. Povlsen: Damsstenen.

Chr. Axel Jensen: Thestrup Epitafiet i Maarslet Kirke.

Hoveriet paa et østjydske Gods v. *A. J. Gejlager*.

1909:

Bering Liisberg: Skanderborg.

Jakob Lykke: „Heksemordet“ i Brigsted.

Chr. Axel Jensen: Claus Cortsens Gaard i Horsens.

Evald Tang Kristensen: Tovstrup By og dens Beboere.

N. Ø. Lassen: Sagn og Minder fra Aarhus—Silkeborg-Egnen.

1910:

K. C. Rockstroh: Samsø under Svenskekrigen 1657—1660. Med et Kort over Samsø.

Chr. Heilskov: Gamle Indskrifter i Horsens. Med 4 Billeder.

Jakob Lykke: En Tiendestrid i Vor og Nim Herreder.

Bering Liisberg: Det ældste Aarhus. Med et Kort over Aarhus.

A. J. Gejlager: Uddrag af Provst Schmidts Optegnelser om Væhr og Nebel Sogne 1771—99.

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Bestyrelsens Formand, Redaktør H. V. Rasmussen, Nørre Allé 76, Aarhus, købe disse tre Bøger for 1½ Krone.

Til Medlemmerne!

Redaktionsudvalget gentager Opfordringen fra tidligere Aar til ethvert af vore Medlemmer om at deltage i Samsfundets Virksomhed ved at meddele, hvad der i de forskellige Egne lever af Fortællinger om Fortiden, f. Eks. om de slesvigske Krige eller af Sagn, knyttede til bestemte Steder. Udvalget modtager ogsaa med Glæde topografisk-historiske og personalthistoriske Meddelelser. Alle Bidrag, der optages i Aarbogen, honoreres.

Dernæst opfordrer Udvalget alle Medlemmer til at arbejde for Forøgelse af Medlemstallet. Der maa større Midler til, end der i Øjeblikket haves, for at Foredragsvirksomheden rigtig kan komme i Gang. Indmeldelser modtages af alle Bestyrelsens Medlemmer. Henvendelser til Redaktionsudvalget bedes adresseret til Underbibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Aarhus.

REDAKTIONSUDVALGET.